

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

181

Београд

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ЊРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

ГОДИНА XXI

СВЕСКА ЗА НОВЕМБАР

УРЕДНИК

ДЕТАР Ј. ДЕТРОВИЋ

БЕОГРАД

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1900.

С А Д Р Ж А Ј

Службени део

- 1. Укази Његовог Величанства Краља: Главни Просветни Савет (постављења), Народна Библиотека (постављење), Државни Штампарија (постављење), Стручне Школе (постављења), Средње Школе (постављења, пензионовање), Архиепископски Сабор (постављење) 521
- 2. Претписи Министра просвете и црквених послова: Главни Просветни Савет (постављења), Велика Школа (постављење), Основне Школе (премештаји, разрешења) 523
- 3. Расписи и одлуке Министра просвете и црквених послова 538
- 4. Стечај 539

Радња Главнога Просветнога Савета

- 5. Записници редовних састанака: Записник 773. састанка; Записник 774. састанка 540

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

- 6. Извештаји надзорника Народних Школа за 1899. и 1900. школску годину: *Годишњи извештај: Јована Максимовића Надзорника Народних Школа за округ Крагујевачки* 542

Наука и настава

- 7. Из Методике рачунања од *Срет. М. Ацића* 550
- 8. Из школске хигијене, од д-ра *Б. Ј. Николића*, школскога лекара 554
- 9. Елементи педагошке психологије од *Н. de Raafa*, српски приредно др. *Ст. М. Окановић* (свршетак) 559
- 10. Дечја Забавишта од *Д. Ј. Пугликовића*, в. учитеља Грађанске Школе 576
- 11. Упоредна анатомија кичмењака по *Gegenbauer-у* и др. написао *Др. Војислав Ж. Борђевић*, вапредић професор Вел. Школе (наставак) 585
- 12. Просветни покрет у Шпанији од проф. *Ј. Продановића* 595

Оцене и прикази

- 13. Бјери и синови од *Ернеста Лезуе-а*, реферат од *Ј. Продановића* 602

Предавања

- 14. Упознавање ученика са земљописном картом, угладно предавање *Т. Радивојевића* сулента (свршетак) 606

Хроника

- 15. Девети збор Нових Филолога у Лајпцигу, 4.—7. јуна (по новом) 1900. од *Гер Живановића* 619
- 16. Други интернационални конгрес Математичара, држан у Паризу 19.—23. августа 1900, од *В. Зделара* 612

Њовчезић

- 17. Просветне белешке са Париске Изложбе од *Љуб. М. Давидовића* 627
- 18. Деца васпитачи, од *Срет. А. Поповића* 634
- 19. Какав програм траже Чеси за своје народне школе од *Срет.* 638

Белешке

- 20. Гласови о школама 641
- 21. Просветни запис 647
- 22. Из школе хигијене 654
- 23. Из науке 657
- 24. Уметност 659
- 25. Покојници 660
- 26. Просветни добротвори 662
- 27. Књижевни огласи 663

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXI

НОВЕМБАР 1900.

БРОЈ II.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 26. септембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова а на основу чл. 6. и 7. закона о уређењу Главног Просветног Савета постављени су: за редовне чланове Главног Просветног Савета за 1900/1901, и 1901/1902 школску годину: д-р *Војислав Бакић*, професор Велике Школе, који ће уједно бити и Председник Савета; *Божа М. Станојевић*, д-р *Светолик Радовановић*, д-р *Јован Цвијић* и д-р *Михаило Петровић*, професори Велике Школе;

Михаило Марковић директор Гимназије Краља Алаксандра I;
Сретен Ј. Стојковић, директор Гимназије Вука Стеф. Караџића;
Сретен Пашић, управитељ Више Женске Школе Краљице Драге;
Стеван Веселиновић, рефернат за црквене послове у Министарству просвете и црквених послова; и
 д-р *Стеван Окановић*, надзорник Народних школа за град Београд.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 26. септембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова постављен је за Библиотекара Народне Библиотеке: *Стојан Протић*, пређашњи Председник Пореске Управе прве класе, у рангу Начелника Министарства прве класе с платом од 7072:80 динара годишње, коју је и пређе имао.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовог Величанства Краља од 26. септембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, постављен је за управитеља Државне Штампарије II класе: *Миленко Марковић*, професор Гимназије Вука Стеф. Караџића.

СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 16. октобра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова постављени су:

у **Учитељској Школи у Јагодини**: за професора: *Петар Марковић*, управитељ Грађанске Школе у Параћину у рангу школског надзорника треће класе, по службеној потреби;

у **Учитељској Школи у Алексинцу**: за професора *Павле Ј. Мајзнер*, цариник, пређашњи супленат.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 16. октобра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова постављени су:

у **Гимназији Вука Стеф. Караџића**: за професоре: *Јован Миодраговић*, професор Учитељске Школе у Алексинцу, *Андра Гавриловић*, професор Учитељске Школе у Јагодини, обојица по молби; и *Алекса М. Станојевић*, професор у пензији;

у **Гимназији Кнеза Милоша Великог**: за професоре: *Светислав Обрадовић*, професор Гимназије Доситеја Обрадовића и *Стеван П. Нешић*, професор у Гимназији Вука Стеф. Караџића, — обојица по молби;

у **Гимназији Краља Милана I**: за професора: д-р *Милорад З. Јовичић*, професор Гимназије Вука Стеф. Караџића и за суплента: *Милан Аранђеловић*, супленат Гимназије Кнеза Милоша Великог, обојица по службеној потреби;

у **Ваљевској Гимназији**: за професора *Сретен Николић*, управитељ Грађанске Школе у Лесковцу, у рангу школског надзорника четврте класе, по службеној потреби.

ПЕНСИОНОВАЊЕ

Указом Његовог Величанства Краља од 16. октобра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова а по саслушању Министарског Савета решено је:

да се *Јован В. Несторовић*, директор Гимназије Доситија Обрадовића, на основу чл. 70. закона о чиновницима грађанског реда стави у стање покоја, с пензијом, која му по годинама службе припада.

АРХИЈЕРЕЈСКИ САБОР

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовог Величанства Краља од 26. септембра ове године, на предлог Министра просвете и црквених послова, постављен је: за

вршиоца дужности секретара Архијерејског Сабора, *Стеван Веселиновић*, референт за црквене послове у Министарству просвете и црквених послова.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

ПОСТАВЉЕЊА

На основу чл. 8. закона о уређењу Главног Просветног Савета, постављам за ванредне чланове Главног Просветног Савета за 1900/1901 школску годину ова лица:

1. *Слободана Јовановића*, професора Велике Школе;
2. д-ра *Драгољуба М. Павловића*, в. професора Велике Школе;
3. *Живојина Перића*, в. професора Велике Школе;
4. *Јанка Лукића*, в. професора Велике Школе;
5. *Миливоја Симића*, директора Гимназије Кнеза Михаила Великог;
6. *Михаила Банића*, директора Гимназије Кнеза Михаила;
7. *Светозара Атанацковића*, директора Гимназије Господара Јеврема Обреновића;
8. *Сретена М. Ацића*, управитеља Мушке Учитељске Школе у Јагодини;
9. *Светозара Д. Видаковића*, професора Гимназије Вука Стеф. Караџића;
10. *Богољуба Тирића*, професора Гимназије Вука Стеф. Караџића;
11. *Стевана Фотића*, школског надзорника за округ подрински;
12. *Павла Аршинова*, проф. Више Женске Школе Краљице Драге;
13. *Љубомира Јовановића*, професора Гимназије Вука Стеф. Караџића и доцента Велике Школе;
14. д-ра *Ђоку Ј. Николића*, школског лекара;
15. *Павла Ј. Поповића*, професора Гимназије Краља Александра I;
16. *Јашу Продановића*, професора Гимназије Краља Александра I;
17. *Миленка Вукићевића*, проф. Гимназије Вука Стеф. Караџића;
18. *Драгољуба Поповића*, професора Богословије;
19. *Димитрија Путниковића*, в. учитеља Грађанске Школе у Београду; и
20. *Јову Максимовића*, в. учитеља Грађанске Школе у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,

Павле Маринковић с. р.

ВЕЛИКА ШКОЛА

ПОСТАВЉЕЊЕ

На предлог Министра просвете и црквених послова, Министарски Савет одлуком својом од 1 октобра ове године решио је: да се г. *Глигорије Гершић* професор Велике Школе у пензији, на основу тач. 3. чл. 31. Закона о устројству Велике Школе постави за хонорарног професора *Енциклопедије Права*, а да уз то предаје и *Дипломатско* и *Консуларно право*, које ће се одвојити од Јавног Међународног Права.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ПРЕМЕШТАЈИ

Претписом Министра просвете и црквених послова премештени су,
по молби :

у Београд: За заступницу учитељице II разреда основне мушке школе у Палилуди *Косара Милићева*, заступница учитељице I и II разреда основне школе у Церовцу, округа смедеревског; за учитељицу I разреда основне мушке школе на Западном Врачару *Милеса Богатинчевићка* учитељица II и III, одељ. основне школе у Великој Плани, окр. смедеревског; за учитељицу I разреда основне мушке школе на Теразијама *Стана Стојићева*, учитељица I и II₂ разреда основне школе у Новом Адибеговцу, окр. смедеревског; за учитељицу III раз. основне женске школе у Палилуди *Даница Виторовићева*, учитељица III и IV разреда основне женске школе у Обреновцу, округа ваљевског; за учитељицу III и IV разреда основне женске школе на Теразијама *Јелена Симићка*, учитељица II₂ и III₁ разреда основне женске школе⁹ у Врању, окр. врањског; за учитељицу I₂ разреда основне женске школе на Дунавском Крају *Босилка Јовановићева*, учитељица IV₁ разреда основне женске школе у Крагујевцу у Горњем Крају; за учитељицу II разреда основне мушке школе на Дунавском Крају *Надежда Николајевићева*, учитељица II и III разреда основне женске школе у Михаиловцу, округа крајинског; за учитељицу I и II разреда основне женске школе на Теразијама *Ружица Протићка*, учитељица II разреда основне школе у Приловници, округа нишког; за учитељицу IV разреда основне женске школе на Дунавском Крају *Софија Јовановићка*, учитељица I и II раз. основне школе у Црнобарском Салашу, округа подринског; за учитеља IV₂ разреда основне мушке школе на Дунавском Крају *Петар В. Јовановић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Црнобарском Салашу, округа подринског;

у београдски округ: За заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Барајеву *Светозар Милошевић*, заступн. учит. III и IV раз. основне школе у Рогачи, округа истог; за учитељицу II разреда основне школе у Вранићу *Томанија Витомировићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Великој Моштаници, округа истог; за учитељицу I разреда основне школе у Барајеву *Љубица Трковићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Стојнику, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Рушњу *Филип Поповић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Барајеву, округа истог; за заступницу учитељице I и II раз. основне школе у Лукавици *Станика Стојадиновићева*, заступ. учитељ. основне школе у Шошићу, округа истог; за учитељицу I разреда основне мушке школе у Гроцкој *Милева Сретеновићева*, учитељица 2. одељења I разреда основне школе у Азањи, округа смедеревског; за учитеља III и IV разреда основне школе у Дражевцу *Милан Николић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Брезовици, окр. крушевачког; за учитеља основне школе у Врчину *Јован Крагуљевић*, учитељ II, III и IV разреда основне школе у Врановцу, округа моравског; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Заклопачи *Драгољуб В. Радојичић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Лесковцу, окр. истог; за учитељицу I и II разреда основне школе у Баћевцу *Савета Костићка*, учитељица I и II разреда основне мушке школе у Ракинцу,

округа пожаревачког; за учитеља III и IV разреда основне школе у Вел. Моштаници *Стеван Милосављевић*, учитељ II, III и IV разреда основне школе у Брадарцима, округа пожаревачког; за учитељицу I и II разреда основне школе у Великој Моштаници *Катарина Милосављевићка*, учитељица I и I. одељ. II разреда основне школе у Брадарцима, округа пожаревачког; за учитељицу I и II разреда основне школе у Дражевцу *Живана Срећковићева*, учитељица основне женске школе у Тополовнику, округа пожаревачког; за учитељицу I разреда основне школе у Даросави *Ана Симићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Калашевцима, округа рудничког; за учитеља II, III и IV разреда основне школе у Баричу *Светозар К. Ђорђевић*, учитељ III и IV разреда осн. мушке школе у Оснићу, округа тимочког; за учитељицу I и II разреда основне школе у Баричу *Надежда Ђорђевићка*, учитељица I, III и IV разреда основне женске школе у Оснићу, округа пиротског; за учитељицу I и II разреда основне школе у Вреоцима *Милица Митровићева*, учитељица основне школе у Гор. Белој Реци, округа тимочког;

у ваљевски округ: За учитељицу I разреда основне школе у Пироману *Даринка Јевђеновићка*, учитељица I и II разреда осн. школе у Баричу, округа београдског; за учитељицу III и IV разреда основне женске школе у Обреновцу *Косара Обреновићева*, учитељица I и II раз. основне школе у Михаиловцу, округа смедеревског; за учитељицу I раз. основне школе у Јабучју *Даринка С. Мишићева*, учитељица III и IV раз. основне школе у Вајевцу, округа истог; за учитељицу I разреда основне школе у Грабовцу *Анђелија Радуловићка*, учитељица I и II раз. основне школе у Стублинама, округа истог; за учитеља II, III и IV раз. осн. школе у Грабовцу *Филип Радуловић*, учитељ 2. одељ. II, III и IV раз. основне школе у Пироману, окр. истог; за учитеља III и IV раз. основне школе у Суводању *Милорад Тирић*, учитељ сва 4 раз. основне школе у Маслошеву, округа крагујевачког; за учитељицу II раз. основне школе у Радљеву *Марија Ђорђевићка*, учитељица I и II раз. основне школе у Сикирици, округа моравског; за учитеља II разреда основне школе у Осечини *Грујица Протић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Коцељеви, округа подринског;

у врањски округ: За учитељицу 3. одељ. II разреда основне мушке школе у Врању *Софија Вукајловићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Преображењу, округа истог; за учитеља III и IV раз. основне школе у Печењевцу *Илија Стошић*, учитељ 3. одељења III раз. основне мушке школе у Врању, округа истог; за учитеља 3: одељ. III разреда основне мушке школе у Врању *Љубомир Вилотијевић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Печењевцу, округа истог; за учитељицу I одељ. II разр. осн. муш. школе у Врању *Љубица Вилотијевићка*, учитељица I и II разр. осн. шк. у Печењевцима, окр. истог; за учитељицу III и IV разреда основне женске школе у Власотинцу *Ангелина Нешићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Каменици, округа нишког; за учитељицу 2. одељ. II и I. одељ. III разреда основне женске школе у врању *Настасија Костићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Горњем Матејевцу, округа нишког; за учитељицу I разреда основне мушке школе у Власотинцу *Катарина Миловановићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Стрижевцу, округа пиротског;

у крагујевачки округ: За учитељицу II разреда основне мушке школе у Крагујевцу у Доњем Крају *Вукосава Којиќка*, учитељица II разреда основне мушке школе у Смедереву, округа смедеревског; за учитеља основне школе у Грошници *Јаков Поповић*, учитељ I. одељ. I разреда основне мушке школе у Крагујевцу у Доњем Крају окр. истог; за учитељицу I раз. осн. жен. шк. у Крагујевцу у Доњем Крају *Софија Милојевићева*, учитељица осн. женске школе у Лапову, округа истог; за учитеља II₂, III и IV разреда основне школе у Гунцатима *Драгољуб Јанковић*, учитељ основне школе у Љубичевцу, округа истог; за учитељицу 3. одељ. III разреда основне мушке школе у Крагујевцу у Горњем Крају *Зорка Марковићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Чумићу, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Маслошеву *Милан Чолић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Великом Шешу, округа истог; за учитеља IV₂ разреда основне мушке школе у Крагујевцу *Антоније Рајичић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Чумићу, округа истог; за учитељицу основне школе у Великим Крчмарима *Ружица Кнежевскићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Малим Крчмарима, округа истог; за учитељицу I и II разреда основне школе у Сипићу *Даринка Першићева*, учитељица привремено сва 4 разреда основне школе у Винчи, округа истог; за учитеља I и II раз. основне школе у Драчи *Владимир Марковић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Црном Калу, окр. истог; за учитеља III и IV разреда основне школе у Чумићу *Живан Симић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Наталинцима, окр. истог (због затварања школе); за учитеља III разреда основне мушке школе у Тополи *Владимир Милутиновић*, учитељ осн. школе у Јарушицама, округа истог; за учитељицу III₂ раз. основне женске школе у Крагујевцу у Горњем Крају *Босилка Радојкићева*, учитељица I, и II разреда основне школе у Великом Поповићу, округа моравског; за учитеља I разреда основне мушке школе у Лапову *Сава Ораховац*, учитељ II₁, III и IV разреда основне школе у Глојанима, округа моравског; за заступника учитеља основне школе у Јеловику *Душан С. Поповић*, заступник учитеља основне школе у Раденковићу, округа подринског; за учитељицу IV₁ разреда основне женске школе у Крагујевцу *Марија Кишипагићева*, учитељица основне женске школе у Ракици, окр. пожаревачког; за учитељицу II разреда основне мушке школе у Лапову *Милева Трифуновићева*, учитељица II₂, III и IV разреда основне школе у Трњанима, округа пожаревачког; за учитељицу основне женске школе у Лапову *Живка Трифуновићева*, учитељица I и II₁ разреда осн. школе у Трњанима, округа пожаревачког; за учитељицу основне женске школе у Тополи *Косара Павловићева*, учитељица I и II₁ разреда осн. школе у Горачићима, округа рудничког; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Саранову *Василије Савковић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Грачацу, округа рудничког;

у крајински округ: За заступницу учитељице II, III и IV разреда основне женске школе у Душановцу *Милева Димовићева*, заступница учитељице III и IV разреда основне школе у Годачици, округа крагујевачког; за учитеља II и III разреда основне мушке школе у Кобишници *Бошко Пилетић*, учитељ основне мушке школе у Тамничу, окр. истог; за учитељицу женске основне школе у Кобишници *Анка Пилетићка*, учитељица основне женске школе у Тамничу, округа истог; за учитеља основне мушке школе у Малој Јасикови *Јерем Симоновић*, учи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тељ III и IV разреда основне школе у Штубику, округа истог; за заступницу учитељице основне женске школе у Малој Јасикови *Милева Симоновиќка*, заступница учитељице I разреда мушке и I, и II разреда основне женске школе у Сиколу, округа истог; за заступника учитеља основне мушке школе у Кладушници *Коста Спасић*, заступник учитеља основне школе у Малој Јасикови, округа истог; за учитељицу основне женске школе у Кладушници *Десанка Спасиќка*, учитељица приправног и I разреда основне женске школе у Глоговици, округа истог; за заступницу учитељице основне женске школе у Брзој Паланци *Живка Поповиќева*, заступница учитељице основне мушке школе у Љубичевцу, окр. истог; за заступницу учитељице 2. одељ. I, III и IV разреда основне женске школе у Сиколу *Даница Буриќева*, заступница учитељице женске основне школе у Поповици, округа истог; за заступницу учитељице II, III и IV разреда основне женске школе у Уровици *Марица Ристивојевиќева*, заступница учитељице основне женске школе у Лукама, окр. истог; за заступницу учитељице I и IV раз. основне женске школе у Михаиловцу *Зорка Давидовиќева*, заступница учитељице осн. женске школе у Звездану, округа тимочког; за заступницу учитељице приправ. II и III разреда основне женске школе у Михаиловцу *Јелена Давидовиќева*, заступница учитељице приправног и I разреда осн. мушке школе у Гамзиграду, округа тимочког;

у крушевачки округ: За учитеља II, III и IV разреда основне школе у Врњцима *Милун Радоиќић*, учитељ II, III и IV разреда основне мушке школе у Борку, округа београдског; за учитеља основне школе у Велућу *Стеван Д. Спасић*, учитељ II и III разреда основне мушке школе у Кобишници, округа крајинског; за учитељицу I разреда основне школе у Врњцима *Никосава Николајевиќева*, учитељица приправног I и IV раз. основне женске школе у Михаиловцу, округа крајинског; за заступника учитеља III и IV разреда основне школе у Бивољу *Богиња Илиќева*, заступница учитељице I разреда основне школе у Обилићеву, окр. истог; за учитеља III и IV разреда основне школе у Макрешанима *Љубомир Игошанаи*, учитељ III и IV раз. основне школе у Каонику, окр. истог; за заступницу учитељице 2. одељ. I и II разреда основне школе у Великој Врбици *Драгиња Марковиќева*, заступница учитељице осн. женске школе у Врбовцу, округа тимочког; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Бивољу *Христина Тодоровиќева*, заступница учитељице I разреда основне школе у Обилићеву, округа истог;

у моравски округ: За учитељицу III разреда основне мушке школе у Јагодини *Јерина Соколовиќка*, учитељица II разреда основне школе у Ковачевцу, округа смедеревског; за учитељицу 1. одељ. II раз. основне мушке школе у Параћину *Даринка Протиќка*, учитељица 2. од. II и 1. од. III разреда основне школе у Марковцу, округа смедеревског; за учитељицу 2. одељења III разреда основне мушке школе у Параћину *Зорка Хаџи Поповиќева*, учитељица I разреда у Марковцу, округа смедеревског; за учитељицу I, разреда основне школе у Рековцу *Цвета Грујиќка*, учитељица I и IV разреда у Лугавчини, округа смедеревског; за учитеља III разреда основне школе у Рековцу *Арсеније Поповић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Првонегу, округа врањског; за учитељицу I разреда основне женске школе у Свилајинцу *Косара Поповиќка*, учитељица I и II разреда основне школе у Бањи, округа кра-

гујевачког; за учитеља II, III и IV разреда основне школе у Врановцу *Милан Ст. Недељковић*, учитељ сва 4 разреда основне мушке школе у Цвакову, округа истог; за учитеља III и IV разреда основне школе у Опарићу *Сава С. Поповић*, учитељ II разреда основне мушке школе у Ћуприји, округа истог; за учитељицу II разреда основне школе у Бачини *Драгиња Савићка*, учитељица I разреда основне школе у Багрдану, округа истог (због затварања школе); за учитеља I разреда основне школе у Бачини *Станоје Сасић*, учитељ IV разреда основне школе у Багрдану, округа истог (због затварања школе); за учитељицу 2. одеље. I разреда основне школе у Вел. Поповићу *Стана Матићева*, учитељица основне школе у Грабовици, округа истог; за учитељицу I и II разреда основне школе у Сикирици *Лепосава Павловићева*, привремено, учитељица сва 4 разреда основне школе у Плани, округа истог; за заступницу учитељице I разреда основне школе у Пчелици *Вукосава Милковићева*, заступница учитељице I и II разреда основне школе у Течићу, округа истог; за учитељицу I и II разреда основне школе у Течићу *Ружица Тирићева*, привремено, учитељица III разреда основне школе у Рековцу, округа истог; за учитељицу II разреда основне мушке школе у Ћуприји *Катарина Срезојевићка*, учитељица I₂ разреда основне школе у Рековцу, округа истог; за учитеља III и IV разреда основне школе у Волујаку *Димитрије Стојановић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Топлом-Долу, округа пиротског; за учитељицу I разреда основне школе у Доњ. Видову *Лепосава Јосићева*, учитељица I и 1. одељења II разреда основне женске школе у Великом Градишту, округа пожаревачког; за заступницу учитељице 1. одељења I и II разреда основне школе у Великом Поповићу *Даринка Јовановићева*, заступница учитељице I и II разреда основне женске школе у Лазници, округа пожаревачког; за учитеља II, III и IV разреда основне школе у Витежеву *Светозар М. Митровић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Ћовдину, округа пожаревачког; за учитеља II, III и IV разреда у Доњем Видову *Витор Јелисијевић*, учитељ III разреда основне школе у Куршумлији, округа топличког;

у нишки округ: За учитељицу I разреда основне мушке школе у Алексинцу *Живка Рушчуклићева*, учитељица II разреда основне школе у Вранићу, округа београдског; за учитеља II и III₂ разреда основне мушке школе у Соко-Бањи *Божидар Милковић*, учитељ основне школе у Власотинцу, округа врањског; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Добрујевцу *Надежда Поповићева*, заступница учитељице I и II разреда основне школе у Дворанима, округа крушевачког; за учитеља IV разреда основне школе у Прћиловици *Јован Петровић*, учитељ III разреда основне школе у Багрдану, округа моравског (због затварања школе); за учитељицу II разреда основне школе у Прћиловици *Ружица Петровићка*, учитељица II разреда основне школе у Багрдану, округа моравског (због затварања школе); за учитеља основне школе у Нишу у Јагодин-Мали *Тодор Бушетић*, учитељ I и II разреда основне школе у Пољној, округа моравског; за учитељицу I₂ разреда основне женске школе у Нишу у Душановој улици *Мила Брајковићева*, учитељица II₁ разреда основне мушке школе у Параћину, округа моравског; за учитељицу I и II разреда основне школе на Делиграду *Даринка Гребенаровићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Мозгову, округа истог; за учитеља основне школе у Грбавцу *Јевта Поповић*,

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

УЧИТЕЉ основне школе у Мозгову, округа истог; за учитеља основне школе у Островици *Коста Раденковић*, учитељ IV разреда основне школе у Прћиловици, округа истог; за заступника учитеља III и IV разреда основне школе у Мозгову *Станко Симић*, заступник учитеља сва 4 разреда основне школе у Грбавчу, округа истог; за учитељицу I и II разреда основне мушке школе у Нишу у Београд-Мали *Милева Радуловићка*, учитељица II, III и IV разреда основне женске школе у Соко-Бањи, округа истог; за учитеља III и IV разреда осн. мушке школе у Нишу, у Београд-Мали *Милугин Радуловић*, учитељ II и III, разреда основне мушке школе у Соко-Бањи, округа истог; за учитељицу III, разреда основне женске школе у Нишу у Душановој улици *Цана Павловићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Јелашници, округа истог; за учитеља I разреда основ. мушке школе у Нишу на Стамбол Канији *Грујица Аџмовић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Трнави, округа рудничког; за учитеља основне школе у Јагличју *Милан Штегрић*, учитељ мушке основне школе у Николчеву, округа тимочког; за учитељицу I и II разреда основне школе у Читлуку *Станка Т. Стевановићка*, учитељица приправ. разреда основне мушке и женске школе у Грљану, окр. тимочког; за учитељицу I разреда основне школе у Мозгову *Десанка Томићева*, учитељица II, III и IV разреда основне жен. школе у Планиници, окр. тимочког; за учитељицу II, III и IV разреда основне женске школе у Соко-Бањи *Јелена Јововићка*, учитељ I и II разреда основне школе у Мариновцу, округа тимочког; за учитеља I. одељ. III и IV разреда основне мушке школе у Соко-Бањи *Велимир Јововић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Мариновцу, округа тимочког; за учитељицу IV, разреда основне женске школе у Нишу у Душановој улици *Љубица Ст. Николајевићева*, учитељица основне женске школе у Куршумлији, округа топличког; за учитељицу I и II раз. основне школе у Јелашници *Јулка Веригићева*, учитељица осн. школе у Доњој Речици, окр. топличког;

у пиротски округ: За учитељицу I и II разреда основ. мушке школе у Белој Паланци *Даринка Анђићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Великом Орашју, округа смедеревског; за заступницу учитељице I и II разреда у Јеловик-Извору *Босилка Стевановићева*, заступница учитељице I и II разреда у Љуберађи, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Стрелцу *Алекса Поповић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Студени, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Шпају *Стојан Илић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Дојкинцима, округа истог; за учитеља IV разреда осн. мушке школе у Пироту *Никола М. Ковачевић*, учитељ I и II разреда основне школе у Белој Паланци, округа истог;

у подрински округ: За учитељицу III и IV раз. основ. жен. школе у Лозници *Босилка Димитријевићева*, учитељица I разреда осн. школе у Глобоку, округа смедеревског; за заступницу учитељице I и II разреда основне школе у Коцељеви *Персида Ковачевићева*, заступница учитељице II разреда основне школе у Осечини, округа ваљевског; за учитељицу I и II разреда основне школе у Комирићу *Нагалија Мацаревевићева*, учитељица III и IV разреда у Суводању, округа ваљевског; за учитељицу III разреда основне мушке школе у Крупњу *Живана Вујићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Рајковићу, округа

ваљевског; за учитеља 1. одељења II, III и IV разреда основне школе у Доњој Тријешници *Милорад Ракић*, учитељ мушке основне школе у Великој Врбци, округа крајинског; за заступницу учитељице I и 2. од. II разреда основне школе у Доњој Тријешници *Вукосава Ракићка*, заступница учитељице женске основне школе у Великој Врбци, округа крајинског; за заступницу учитељице I разреда основне школе у Јаребицама *Милица Ст. Обрадовићева*, заступница учитељице женске основне школе у Видровцу, округа крајинског; за учитељицу сва 4 разреда осн. женске школе у Крупњу *Вукосава Величковићка*, учитељица I разреда основне школе у Бачини, округа моравског; за учитеља III и IV разреда основне школе у Црнобарском Салашу *Владимир Симић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Сјечној Ријеци, округа ужичког; за учитељицу I и II разреда основне школе у Црнобарском Салашу *Драга Симићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Сјечној Ријеци, округа ужичког; за заступницу учитељице III и IV разреда основне школе у Криваји *Олга Петровићева*, заступница учитељице осн. школе у Десићу, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Десићу *Милосав Јовановић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Криваји, округа истог; за заступника учитеља сва 4 разреда основне школе у Раденковићу *Славољуб Панић*, заступник учитеља сва 4 разреда у Горњој Буковици, округа истог; за учитељицу I разреда основне школе у Јадранској Ђешници *Надежда Јовановићева*, учитељица III и IV разреда основне женске школе у Лозници, округа истог; за учитеља III и IV разреда основне школе у Бановом Пољу *Петар Пауковић*, учитељ основне школе у Јазовнику, округа истог; за учитељицу I и II разреда основне школе у Бановом Пољу *Магдалена Ђурићева*, учитељица осн. школе у Месарцима, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Јазовнику *Крста Војиновић*, учитељ сва 4 разреда осн. школе у Глоговцу, округа истог; за учитеља II, III и IV разреда осн. школе у Љубовији *Светозар Д. Пантелић*, учитељ III и IV разреда у Љубовићи, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Равњу *Драгутин Лаушевић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Ноћају, округа истог; за учитељицу I и II, разреда основне школе у Рибарима *Зорка Ранковићева*, учитељица II и III₂ разреда основне школе у Јадранској Ђешници, округа истог; за учитељицу I разреда осн. школе на Ориду *Јелена Саватићка*, учитељица I, разреда основне школе у Меховинама округа истог; за учитељицу I, разреда основне школе у Меховинама *Лешосава Тадићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Комирићу, округа истог; за учитеља III и IV разреда основне школе на Ориду *Драгомир Ђосић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Малој Врањској, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Ноћају *Димитрије Ђосић*, учитељ III разреда основне мушке школе у Крупњу, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Малој Врањској *Милан Ђурић*, учитељ II и 1. одељ. IV разреда основне школе у Белој Цркви, округа истог; за учитељицу I раз. основне жен. школе у Шанцу на Камичку *Љубица Бошковићка*, учитељица I разреда основне школе у Бановом Пољу, округа истог; за учитеља III раз. осн. мушке школе у Шанцу у Београдској улици *Михаило Бошковић*, учитељ II, III и IV разреда основне школе у Бановом Пољу, округа истог; за учитеља II и III, разреда основне школе у Црној Бари *Миладин Шуманчевић*, учитељ II, III и IV разреда основне школе у Доњој Тријешници,

округа истог; за учитеља II и III₂ разреда основне школе у Јадранској Ђешници *Живан Десићковић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Костајнику, округа истог; за учитељицу I разреда основне школе у Љубовији *Леошава Пантелићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Љубовићи (због спајања одељења); за учитељицу III разреда основне школе у Шапцу у Поцерској улици *Даринка Петровићева*, учитељица I. одељ. I разреда основне мушке школе у Зајечару, округа тимочког; за учитељицу I и II разреда основне школе у Црнобарском Салашу *Стана Јовићкићка*, учитељица I разреда основне школе у Карану, округа подринског;

у пожаревачки округ: За учитељицу основне женске школе у Жабарима *Јелица Димитријевићева*, учитељица II разреда основне школе у Голобоку, округа смедеревског; за учитељицу основне женске школе у Великом Селу *Амалија Петковићева*, учитељица, привремено, у сва 4 раз. основне школе у Водљу, округа смедеревског; за учитеља 2. одељ. II и III разреда основне мушке школе у Дубокој *Петар Тасић*, учитељ мушке основне школе у Малајници, округа крајинског; за учитељицу основне женске школе у Дубокој *Наталија Тасићка*, учитељица женске основне школе у Малајници, округа крајинског; за учитеља 2. одељ. II, III и IV разреда основне школе у Трњанима *Костадин Р. Миловановић*, учитељ II, III и IV разреда основне школе у Уровници, округа крајинског; за учитељицу I и II, основне школе у Трњанима *Марија Петровићева*, учитељица II, III и IV разреда основне женске школе у Уровници, окр. крајинског; за учитељицу III и IV разреда основне женске школе у Породину *Даница Неделковићка*, учитељица женске основне школе у Шапци, округа истог; за учитељицу 3. одељ. I разреда основне мушке школе у Пожаревцу *Милица Стефановићева*, учитељица основне школе у Кириковцу, округа истог; за учитеља II разреда основне мушке школе у Петровцу *Михаило Голубовић*, учитељ II, III и IV разреда основне мушке школе у Божевцу, округа истог; за учитељицу I и II разреда основне мушке школе у Ракинци *Полексија Хаурићева*, учитељица I разреда основне школе у Вел. Селу, округа истог; за учитеља сва 4 разреда осн. школе у Вистрици *Милан Пауновић*, учитељ II, III и IV разреда основне мушке школе у Мелници, округа истог; за учитеља 2. одељ. II, III и IV разреда основне школе у Брадарцима *Миладин Цвијовић*, учитељ мушке основне школе у Стамници, округа истог; за учитељицу I разреда основне женске школе у Великом Градишту *Милица Лукићева*, учитељица основне школе у Винцима, округа истог; за учитељицу 2. одељ. II разреда основне мушке школе у Пожаревцу *Даница Пантелићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Великом Поповцу, округа истог; за учитеља 1. одељ. IV разреда основне мушке школе у Пожаревцу *Радван Пантелић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Великом Поповцу, округа истог; за учитељицу II, III и IV разреда основне женске школе у Петровцу *Јелена Голубовићка*, учитељица I разреда основне мушке школе у Божевцу, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Сиракову *Љубомир Николић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Батовцу, округа истог, (због затварања школе); за учитеља I и приправног разреда основне мушке школе у Нересници *Ђорђе П. Јовановић*, учитељ приправног и IV разреда основне мушке школе у Дубокој, округа истог; за учитељицу I разреда основне мушке школе у Кучеву *Цвета Тошковићева*, учитељица приправног раз. основне женске школе

у Дубокој, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне мушке школе у Раковој Бари *Илија Спасојевић*, учитељ сва 4 разреда у Војлову, окр. истог, (због затварања школе); за учитеља II, III и IV разреда основне мушке школе у Нересници *Драгослав Д. Петковић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Раковој Бари, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Трновци, *Риста Тасић*, учитељ основне школе у Вошановцу, округа истог (због затварања школе); за учитеља III и IV раз. основне школе у Кули *Стојадин Петровић*, учитељ III и IV раз. основне школе у Рашанцу, округа истог; за учитељицу I и II разреда основне школе у Кули *Божана Петровићка*, учитељица приправног I и II разреда основне школе у Рашанцу, округа истог; за учитељицу приправног разреда основне женске школе у Породину *Ружица Нешићеви*, учитељица I разреда основне школе у Кобиљу, округа истог; за учитељицу I и III разреда основне женске школе у Кучеву *Драгиња Савићка*, учитељица основне женске школе у Нересници, округа истог; за учитељицу I. одељ. I разреда основне мушке школе у Пожаревцу *Катарина Јовановићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Кули, округа истог; за учитеља III разреда основне мушке школе у Ракинцу *Борђе Казанић*, учитељ основне школе у Сибници, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне мушке школе у Стамници *Тихомир Јоковић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Вистрици, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Драговцу *Живко Јовановић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Кули, округа истог; за учитељицу I и II раз. основне мушке школе у Ореовици *Александра Наумовићева*, учитељица основне женске школе у Влашком Доду, округа истог; за учитељицу I и II разреда основне мушке школе у Кисљеви *Зорка Ацићева*, учитељица осн. женске школе у Пожежени, округа истог; за учитељицу I раз. основне школе у Орешковици *Јевросима Лукићка*, учитељица II и III разреда основне женске школе у Породину, округа истог; за учитељицу II разреда основне мушке школе у Голушцу *Марија Станишићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Враћевшници, округа рудничког;

у руднички округ: За учитељицу I и II разреда основне школе у Враћевшници *Наталија Михаиловићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Наталинцима, округа крагујевачког; за учитељицу III и IV разреда основне женске школе у Краљеви *Љубица Николићева*, учитељица основне женске школе у Тополи, округа крагујевачког; за учитеља II и III разреда основне школе у Трнави *Јован Петронијевић*, учитељ сва 4 разреда у Мојињу, округа истог, (због затварања школе); за учитељицу II и III, разреда основне школе у Мрчајевцима *Бранислав Обрадовић*, учитељ II, III и IV разреда основне школе у Павлици, окр. истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Пријељани *Милосав Никитовић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Брезови, окр. истог; за учитеља III, и IV разреда основне мушке школе у Горњем Милановцу *Петар Марић*, учитељ основне школе у Мајдану, округа истог; за учитељицу I разреда основне школе у Мрчајевцима *Милева Б. Обрадовићка*, учитељица I разреда основне школе у Павлици, округа истог (због укидања одељења); за учитељицу III разреда основно жен. школе у Чачку *Живка Протићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Трнави, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Цветкама *Сима Грандић*, учитељ основне школе у Међуреју, округа истог; за учитељицу I и II разреда основне школе у Калањевцима *Милуца*

Недићева, учитељица I и II разреда основне школе на Савинцу, округа истог (због укидања одељења); за заступника учитеља сва 4 раз. осн. школе у Јарменовцима *Јован М. Ђоркић*, привремени заступник учитеља II и III разреда основне школе у Враћевшници, округа истог;

у **смедеревски округ**: За учитеља I разреда основне школе у Осипаоници *Ђорђе Јовановић*, учитељ III разреда основне школе у Лозовику, округа истог; за учитеља IV разреда основне мушке школе у Паланци *Јован Филиповић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Великом Орашју, округа истог; за учитељицу II разреда основне школе у Осипаоници *Смиља Јовановићка*, учитељица 2. одељења I разреда основне школе у Лозовику, округа истог; за учитеља III разреда осн. мушке школе у Паланци *Љубомир Миливојевић*, учитељ основне школе у Башину, округа истог; за учитеља II, III и IV разреда осн. школе у Трновчи *Михаило Ризнић*, учитељ III₂ и IV разреда основне школе у Милошевцу, округа истог; за учитељицу 1. одељења III разреда основне мушке школе у Смедереву *Милица Спасојевићева*, учитељица II разреда основне школа у Осипаоници, округа истог; за учитељицу III разреда основне школе у Великој Плани *Љубица Гркићка*, учитељица II и 2. одељења III разреда основне школе у Ратарима, округа истог; за учитељицу 2. одељ. III разреда основне мушке школе у Смедереву, привремено, *Љубица Спасојевићева*, учитељица I разреда осн. школе у Осипаоници, округа истог; за учитељицу I разреда основне школе у Врбовцу *Даница Јосимчевићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Спнићу, округа крагујевачког; за учитеља III и IV разреда основне школе у Придворици *Аксентије Јеличић*, учитељ приправ. I и II разреда основне мушке школе у Михаиловцу, округа крајинског; за учитеља III₂ и IV разреда основне школе у Михаиловцу *Живота Лукић*, учитељ I разреда основне мушке школе у Душановцу, окр. крајинског; за учитељицу I разреда основне школе у Милошевцу *Леошава Лукићка*, учитељица II, III и IV разреда основне женске школе у Душановцу, округа крајинског; за учитељацу I разр. основне школе у Сараорцима *Милева Дазичева*, учитељица I разреда основне школе у Падежу, окр. крушевачког; за учитељицу I разреда осн. школе у Марковцу, *Ленка Шкероваћка*, учитељица I и II разреда основне школе у Наунари, окр. крушевачког; за учитељицу II, и III, разреда осн. школе у Марковцу, *Даринка Радовановићева*, учитељица I разреда основне школе у Обрежу, округа моравског; за учитељицу II разреда основне школе у Сараорцима *Даница Богдановићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Читлаку, округа нишког; за учитељицу I и II, разреда основне школе у Новом Анбеговцу *Милева Глишићева*, учитељица основне школе у Баендији, округа нишког; за учитељицу III разреда основне женске школе у Смедереву *Анка Бербовићева*, учитељица I и 1. одељ. II разреда основне школе у Рибарима, округа подринског; за учитеља III и IV разреда основне школе у Динама *Војин Путиковић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Кладурову, округа пожаревачког; за учитељицу 1. одељ. I разреда основне школе у Лозовику *Зорка Ђорђевићка*, учитељица основне школе у Драговцу, округа пожаревачког; за учитељицу III и IV разреда основне женске школе у Паланци *Катарина Јовановићка*, учитељица III и IV разреда осн. женске школе у Петровцу, округа пожаревачког; за учитељицу I разреда основне школе у Голобоку *Милица Филиповићева*, учитељица женске основне школе у Мир-

јеву, округа пожаревачког; за учитељицу II разреда основне школе у Голобоку *Даринка Димићева*, учитељица основне женске школе у Жабарима, округа пожаревачког; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Водљу *Михаило Николић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Цветкама, округа рудничког; за учитељицу I и II разреда основне школе у Церовцу *Анђелија Видојевићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Моравцима, округа рудничког; за учитељицу II и 2. одељења III разреда основне школе у Ратарима *Персида Митровићева*, учитељица I и II разреда основне мушке школе у Валакоњу, округа тимочког; за учитељицу II разреда основне школе у Великој Плани *Марија Јандерова*, учитељица основне женске школе у Бољевцу, округа тимочког; за заступницу учитељице I и II разреда осн. школе у Михаиловцу, *Даница Цаићева*, заступница учитељице I разреда основне школе у Мачкату, округа ужичког;

у тимочки округ: За учитељицу основне женске школе у Бољевцу *Љубица Петровићева*, учитељица III и IV разреда основне женске школе у Власотинцу, округа врањског; за учитељицу I и II раз. основне школе у Мариновцу *Јеласвета Савићка*, учитељица основне женске школе у Бељајци, округа моравског; за учитеља III и IV разреда осн. школе у Мариновцу *Тома Савић*, учитељ основне мушке школе у Бељајци, окр. моравског; за учитеља I и II разреда основне мушке школе у Грљинцу *Михаило В. Михаиловић*, учитељ основне мушке школе у Малом Извору, округа истог; за учитељицу I разреда основне школе у Кожељу *Драгиња Костићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Валеvcу, округа истог; за учитељицу 1. одељ. II разреда основне мушке школе у Зајечару *Милева Марковићева*, учитељица II разреда основне мушке школе у Књажевцу, округа истог; за учитеља мушке основне школе у Звездану *Лазар Јовић*, учитељ II и III разреда основне мушке школе у Подгорцу, округа истог; за учитеља I и II разреда осн. мушке школе у Грљану *Вукашин Пошовић*, учитељ III и IV разреда основне мушке школе у Кривом Виру, округа истог; за учитељицу I, II и IV разреда основне женске школе у Грљану *Леошава Пошовићка*, учитељица осн. школе у Кривом Виру, округа истог; за заступницу учитељице 1. одељ. I разреда основне мушке школе у Зајечару *Марија Пашићева*, заступница учитељице I раз. мушке и женске и II раз. основне женске школе, у Планиници, округа истог; за учитеља III разреда осн. мушке школе у Великом Извору *Живота Милутиновић*, учитељ I разреда осн. мушке школе у Подгорцу, округа истог; за учитеља основне школе у Малом Извору *Душан Клајић*, учитељ III и IV разреда основне мушке школе у Вратарници, округа истог.

у топлички округ: За учитељицу 1. одељ. I разреда основне женске школе у Прокупљу *Милева Окановићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Добрујевцу, округа нишког;

у ужички округ: За учитељицу I, и III разреда основне школе у Пилици *Јелница Борђевићева*, учитељица I и II разреда основне школе у Суводању, округа ваљевског, за учитеља III и IV разреда основне школе у Сјечној Ријеци *Дмитар Јовишић*, учитељ III и IV раз. основне школе у Црнобарском Салашу, округа подринског; за учитељицу I и II разреда основне школе у Сјечној Ријеци *Стана Јовишићка*, учитељица I и II раз. основне школе у Црнобарском Салашу, округа подринског; за

учитеља 2. одељ. II и IV разреда основне школе у Карану *Сретен Дазаревић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Стрелцу, округа пиротског; за учитељицу I разреда основне школе у Карану *Даница Душановићева*, учитељица I разреда основне школе у Брезни, округа рудничког (због укидања одељења); за учитељицу I₂ разреда основне школе у Мачкату *Стојка Ивковићка*, учитељица I и II разреда основне школе у Јарменовцима, округа рудничког; за учитеља III и IV разреда основне школе у Мачкату *Светислав Ивковић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Јарменовцима, округа рудничког; за учитеља II разреда основне мушке школе у Бајиној Башти *Басилије Лукић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Пилици, округа истог; за учитељицу I и III разреда основне школе у Косјерићу *Јелена Раковићева*, учитељица I разреда основне мушке школе у Ужицу, округа истог; за учитеља IV₂ разреда основне мушке школе у Ужицу *Љубомир Смиланић*, учитељ II и IV разреда основне школе у Косјерићу, округа истог;

Претписом Министра просвете и црквених послова промењени су по казни:

у београдски округ: За учитеља сва 4 разреда основне школе у Арнајеву *Кузман Јовановић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Степојевцу, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Шиљаковцу *Димитрије Јовановић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Великој Моштаници, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Камендолу *Аранђел Николајевић*, учитељ сва 4 разреда осн. школе у Шиљаковцу, округа истог;

у ваљевски округ: За учитеља III и IV разреда основне школе у Пироману *Марко Јевђеновић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Варичу округа београдског; за учитељицу I и II разреда осн. школе у Стублицима *Лепосава Перићева*, учитељица II разреда основне школе у Радљеву, округа истог; за учитеља II, III и IV разреда основне школе у Јабучју *Милан Павловић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Богатићу, округа подринског; за учитеља сва 4 разреда осн. школе у Докмиру *Сима Богдановић*, учитељ III разреда основне школе у Ђешници, округа подринског; за учитељицу основне школе у Туларима *Лепосава Ф. Лазаревићева*, учитељица основне женске школе у Круњу, округа подринског;

у врањски округ: За учитеља сва 4 разреда основне школе у Бошњаку *Трајко Стојановић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Доњ. Коњуvcу, округа истог; за учитељицу I и II разреда осн. школе у Печењевцу *Јелена Стошићка*, учитељица 1. одељ. II разреда основне мушке школе у Врању, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Доњ. Коњуvcу *Прокопије Стојановић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Бошњаку, округа истог; за учитеља сва 4 разреда осн. школе у Медвеђи *Чедомир Вукосављевић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Рибарима, округа крушевачког;

у крајински округ: за учитељицу основне женске школе у Великој Врбници *Косара Бркићка*, учитељица I разреда основне школе у Доњ. Видову, округа моравског; за учитеља основне мушке школе у Великој Врбници *Спасоје Бркић*, учитељ II, III и IV разреда основне

школе у Доњ. Видову, окр. моравског; за учитељицу женске основне школе у Трњанима *Милица Младеновићева*, учитељица II разреда осн. мушке школе у Голунцу, округа пожаревачког;

у моравски округ: За учитељицу I и II разреда основне школе у Опарићу *Катарина Поповићка*, учитељица I разреда основне женске школе у Ђуприји, округа истог;

у нишки округ: За учитеља сва 4 разреда осн. школе у Доњој Трнави *Владимир Павловић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Липовцу, округа истог;

у пиротски округ: За учитеља сва 4 разреда основне школе у Чиниглавцима *Станко Петровић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Доњој Трнави, округа нишког;

у подрински округ: За учитеља сва 4 разреда осн. школе у Каменици *Сава Бурић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Докмиру, округа ваљевског; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Месарцима *Милош Марјановић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Каменици, округа истог;

у пожаревачки округ: За учитеља сва 4 разреда основне школе у Ђовдину *Стеван Турковић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Придворици, округа смедеревског; за учитељицу I и II разреда основне школе у Волуји *Анђелија Стојановићка*, учитељица I и II разреда осн. школе у Ореовици, округа истог;

у руднички округ: За учитеља сва 4 разреда основне школе у Међуречју *Борђе С. Јовановић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у Рушњу, округа београдског; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Придворици *Богосав Вукићевић*, учитељ III и IV разреда у Опарићу, округа моравског; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Лиси *Јеврем Ж. Вукићевић*, учитељ I и II разреда основне школе у Опарићу, округа моравског;

у смедеревски округ: За учитељицу I разреда основне школе у Добром Долу *Софија Николићева*, учитељица I разреда основне школе у Милошевцу, округа истог; за учитељицу 2. одељ. I разреда основне школе у Азањи *Милева Јовановићева*, учитељица I разреда осн. мушке школе у Гроцкој, округа београдског;

у тимочки округ: За учитеља III и IV разреда основне мушке школе у Вратарници *Андреја Јовановић*, учитељ 1. одељ. IV разреда основне мушке школе у Нишу на Стамбол Капији, округа нишког; за учитеља II разреда основне мушке школе у Књажевцу *Димитрије Илић*, учитељ 1. одељ. II разреда осн. мушке школе у Зајечару, округа истог;

у тонички округ: За учитеља III разреда основне мушке школе у Куршумлији *Гаврило Марковић*, учитељ III и IV разреда осн. школе у Нишу у Београд-Мали, округа нишког; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Доњој Речици *Стеван Гојковић*, учитељ 3. од. IV разреда основне мушке школе у Нишу на Стамбол Капији, округа нишког;

у ужички округ: За учитеља I и II разреда основне школе у Брекову *Коста Ј. Спасојевић*, учитељ сва 4 разреда основне школе у

Бносци, округа истог; за учитеља сва 4 разреда основне школе у Бносци *Матсја Љујић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Мачкату, округа истог;

РАЗРЕШЕЊА

Претписом Министра просвете и црквених послова **разрешени су:**

у округу београдском: *Христина Сисасојевићева*, заступница учитељице осн. школе у Вреоцима; *Василија Петровићева*, заступница учитељице осн. школе у Арнајеву; *Даница Вујовићева*, заступница учитељице осн. школе у Баћевцу; *Анка К. Аранђеловићева*, заступница учитељице осн. школе у Борку; *Пелагија Нинковићева*, заступница учитеља основне школе у Дражевцу;

у округу ваљевском: *Персида Томићева*, заступница учитељице основне школе у Баталагама; *Љубомир Поповић*, заступник учитеља осн. школе у Јабучју; *Јован Цвијовић*, заступник учитеља осн. школе у Грабовцу;

у округу врањском: *Зорка Грбановићева*, заступница учитеља основне школе у Јашуњи;

у округу крагујевачком: *Лепосава Ј. Димитријевићева*, заступница учитељице основне школе у Гунџатима; *Драга Тодоровићева*, заступница учитеља основне школе у Грошници.

у округу крајинском: *Даринка Стошићева*, заступница учитељице осн. шк. у Сиколу; *Драга Стојановићева*, заступница учит. осн. школе у Трњанима; *Катарина Петковићева*, заступница учитељице осн. школе у Костолу; *Зорка Шербановићева*, заступница учитељице основне школе у Кладушници;

у округу крушевачком: *Хранислав Поповић*, заступник учитеља основне школе у Ратају; *Милица Грабовчева*, учитељица основне школе у Бивољу; *Косара Петровићева*, заступница учитељице основне школе у Врњцима;

у округу моравском: *Божидар Пандуровић*, ђакон и заступник учитеља основне школе у Грабовици; *Наталија Бранковићева*, привремена заступница учитеља основне школе у Витежеву;

у округу нишком: *Милева Божидарчева*, заступница учитељице основне школе у Нишу; *Даница Димитријевићева*, заступница учитељице основне школе у Островици; *Љубица Пешићева*, заступница учитеља основне школе у Делиграду; *Стана Милосављевићева*, заступница учитељице основне школе у Нишу у Београд-Мали;

у округу подринском: *Зорка Антонићева*, заступница учитељице осн. школе у Јадранској Ђешници; *Драгутин Матић*, заступник учитеља основне школе у Равњу;

у округу пожаревачком: *Марија Поповићева*, заступница учитељице у Кушиљеву;

у округу рудничком: *Лепосава Мајсторовићева*, заступница учитељице основне школе у Чачку;

у округу смедеревском: *Драга Миндеровићева*, заступница учит. основне школе у Липама;

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Свима окружним Начелствима

(Да се премештени учитељи брзо извештавају о премештају и упућују одмах на нова опредељења)

Дознао сам, да многа начелништва врло доцкан извештавају учитеље о премештају из једнога места у друго. Тако овогодишњи премештаји, који су извршени пре месец дана, тек се сада саопштавају учитељима, због чега настава трпи велики уштрб и премештени се учитељи селе по рђаву времену.

Да не би настава трпела у своме раду, услед овако спорог извештавања о премештају из једног места у друго, и да се не би учитељи морали, без потребе, селити по рђавом времену — препоручујем томе начелништву, да сваког премештеног учитеља из свога подручја одмах извештава и на ново опредељење упућује, чим добије акт из овог Министарства.

ПБр. 10187.

20. октобра 1900. год.

Београд.

Министар

просвете и црквених послова,

Павле Маринковић с. р.

Свима Школским Надзорницима

(О претплати на часопис „Народно Здравље“)

Министарство просвете и црквених послова расписом својим од 15. маја 1896. године ПБр. 9810, препоручило је да се за књижице средњих и основних школа може набављати часопис „Народно Здравље“ који уређује и издаје г. др. Јован Данић, лекар у Београду.

Како ме уредник извештава, одзив претплате од стране школа је врло мали. Међутим у овоме се часопису често расправљају и питања о школској игијени, те би добро било да се поменути часопис налази у свакој школској књијници.

Препоручите свима школским одборима у Вашем подручју, да овај часопис, по могућству, за своје школе набаве и то како за ову годину, такс и у будуће.

ПБр. 7806.

7. августа 1900. год.

у Београду.

Министар

просвете и црквених послова,

Павле Маринковић с. р.

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Свима Школским Надзорницима

Саопштите одмах свима школским одборима у свом округу: да за школе не набављају никакве слике ни иконе, док о том не добију нарочити налог из Министарства Просвете.

ПБр. 10894.

5. септембра 1900. год.

Београд.

По наредби

Министра просвете и црквених послова,
Референт,

Л. Лазаревић

С Т Е Ч А Ј

На Великој Школи у Правном Факултету, упражњена је катедра за **Бривични судски поступак**.

Ради попуњења ове катедре расписује се *Стечај* и позивају се сви они који желе компетовати за ову катедру, да се са својим сведоџбама пријаве Министарству просвете и црквених послова најдаље до краја месеца *новембра* ове године.

Компетенти ће у својим пријавама означити за коју се врсту наставника јављају, према члану X закона о изменама и допунама у закону о устројству Велике Школе од 22. октобра 1896. године.

Пбр. 13513. Из канцеларије Министарства просвете и црквених послова, 18. октобра 1900. године у Београду.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

773. САСТАНАК

21. јула 1900. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК: д-р В. Бакић; ПОТПРЕДСЕДНИК: Ст. Ловчевић;
РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: д-р Светолик Радовановић, Богдан Поповић, д-р Мих.
Петровић, Јован Миодраговић, ВАНРЕДНИ ЧЛАНОВИ: д-р Никола Вулић, Павле
Ј. Поповић и УЧИТЕЉ ЈЕЗИКА: Владимир Малина.

Пословођа: Петар Ј. Петровић.

I

Прочитан је и примљен записник 772-ог састанка.

II

Прочитан је наставни програм из Француског језика за средње школе.
Савет је овај програм у начелу усвојио, но с тим, да га комисија у
појединостима измени по усменим примедбама које су учињене у Савету.

III

Прочитан је наставни програм из Латинског и Грчког језика за
сређе школе.

Савет је после дужег обавештења и дебатована одлучио: да се ови
програми приме у начелу, но да га у појединостима комисија, по напо-
менама учињеним у Савету, у неколико преради.

Тиме је овај састанак завршен.

774. САСТАНАК

23. јула 1900. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК д-р В. Бакић; ПОТПРЕДСЕДНИК: Стеван Ловчевић;
РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: д-р Светолик Радовановић, д-р Михаило Петровић, Ј.
Миодраговић, Јован Докић, Милоје Влајић, и СТРУЧНИ НАСТАВНИЦИ ЗА ЦР-
ТАЂЕ: Стеван Трифуновић, Живко Југовић и Марко Мурат.

Пословођа: Петар Ј. Петровић.

I

Прочитан је и примљен записник 773-ег састанка.

II

Прочитано је писмо Господина Министра просвете и црквених по-
слова од 6. јуна ове године ШБр. 4999, којим је спроведена Савету на

оцену молба г. Ернеста Ајхштета, књижара оvd. који је молио, да се његово издање књиге „*Француске Речи*“ препоручи књижницама Средњих, Грађанских и Девојачких школа.

Савет је одлучио: да се умоли г. Павле Ј. Поповић, професор Гимназије Краља Александра I, да изволи ову књигу прегледати и о њој Савету реферовати.

III

Прочитано је писмо господина Министра просвете и цркв. послова од 6. јуна ове године, ПБр. 500, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Мите Стајића оvd. књижара, који је молио, да се „*Пољопривредна Читанка*“ од д-ра Борђа Радића, привремено употреби за уџбеник Народних Школа.

Пошто је ова књига позната неким члановима Савета, то је Главни Просветни Савет одлучио: да се књига „*Пољопривредна Читанка*“ од д-ра Борђа Радића, може привремено употребити у оним разредима *Народних Школа* у којима се предаје *Пољска Привреда*.

IV

Саслушан је усмени реферат г. др. *Михаила Петровића*, редовног члана Савета, о квалификацији г-ђе Дујзе Ст. Јакшића, привремене класне учитељице Београдске Више Женске Школе, која је молила за сталну класну учитељицу исте школе.

Према реферату г. др. Петровића Главни Просветни Савет већином гласова одлучио је: да г-ђа Дујза Ст. Јакшића има прописне квалификације за сталну класну учитељицу Виших Женских Школа.

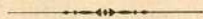
V

Прочитан је наставни програм из Цртања и Краснописа, који су израдили г. г. Живко Југовић, виши учитељ и Марко Мурат, учитељ цртања, као чланови већине у Комисији за израду овога програма.

За тим је прочитано и одвојено мишљење а и искрпно израђени програм за ове предмете члана мањине г. Стевана Трифуновића, вишега учитеља.

По саслушању оба ова предлога, Савет је с обзиром на то, што се чланови Комисије нису могли сложити ни у основним принципима о настави и програму за ове предмете, одлучио: да се умоли г. *Михаило Валтровић*, професор Велике Школе, да изволи оба ова предлога прегледати, и о њима свој суд Савету поднети.

Тиме је овај састанак завршен.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ИЗВЕШТАЈИ НАДЗОРНИКА НАРОДНИХ ШКОЛА ЗА 1899. И 1900. ШКОЛ. ГОД.

Годишњи извештај о Народним Школама за округ Крагујевачки

Господину Министру Просвете и Црквених Послова

Част ми је поднети Господину Министру свој извештај о стању Народних Школа овога округа и о мом старању и раду око њих у току прошле 1899/1900. шк. године.

На самом почетку овога извештаја приморан сам споменути, да сам прва три месеца своје данашње дужности — у септембру, октобру и новембру 1899. — много био спречаван у раду предавањем крагујевачке Народне Библиотеке њеном данашњем Библиотекару. Како се та доста велика и богата библиотека, по чудном, али савршено неоправданом узусу, предавала у свима појединостима, т. ј. дело по дело, свеску по свеску, то сам, у току поменута три месеца (а овда, онда и доцније, све до Ускрса), не само добру половину свога времена, но и скоро сву своју пажњу морао поклањати том предмету, услед чега сам сразмерно доста доцне био стављен у могућност, да се сав предам својој новој дужности, које сам се примио са истинитом предавошћу и најидеалнијим намерама.

Услед те неуклоњиве сметње; услед сразмерно знатног броја школа (70 школа са 138 наставника), а и услед тога, што ми је ова дужност у многим обзирима, нарочито административним, била са свим нова, — свој надзорнички рад нисам могао вршити са оном усредсређеношћу и прибраном пажњом, како сама природа службе захтева и како сам и сам веома желео.

Видећи, да свима обзирима своје службе не могу до краја школске године у пуној мери одговорити, ја сам се паштио, да урадим бар оно, што ће ми за идућу годину моћи послужити као сигурна основа за успешан рад, те сам настао био, да се што боље упознам са читавим земљиштем свога рада, са пословима, који су тамо на дневном реду, а исто тако и са наставницима, са којима ми ваља радити.

Тога ради, обишао сам све школе овога округа најмање по два пута; велики део посетио сам и трипут, а само к једној нисам могао доћи више но једанпут. (Школа у Љубичевцу код Страгара, која је само у летњим месецима приступачна).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Као и у својим ранијим извештајима, тако и овога пута, радо хоћу да признам, да сам са трудом и издржљивошћу у раду већине учитеља овога округа у пуној мери задовољан. Присуствујући њиховим предавањима и испитивању, често сам имао прилике очигледно се уверити, да су свом послу искрено одани и да у вршењу својих наставничких дужности употребљују сву ону педагошку спрему и вештину, *коју им је кадра била дати данашња наша Учитељска Школа*. И ове године, као и приликом мојих ранијих ревизија, имао сам довољно прилике уверити се, да наш учитељ у саразмерно довољном броју случајева, врши своју дужност са несеквичном преданошћу; и ја се усуђујем овде напоменути, да похвалне оцене, којих највише има међу овогодишњим оценама учитељског рада у овом округу, нису производ мог олаког или сентименталног сматрања на учитељски тежак позив, но да су оне, колико их год има, заслужене, ако не свагда одличним успехом и квалитетом наставе, оно без сваке сумње очигледним, признања достојним трудом наставничким. Квалитет наставе, крај свега тога, што би само он требао да је пресудан у овој прилици, нисам смео узимати као једини и руководећи обзир с тога, што сам непоколебљиво убеђен, да за његов настадак или недовољност сву кривицу носи наша Учитељска Школа и школовање, *које је истој претходило*. Кад се Учитељска Школа подигне на ступањ, који би одговарао њеној важности и великом домаћају, кад она буде снажна, да својом не само научном, стручном, но и етичком, естетичком, опширније речено: религиозном спремом тако стално и непромењено испуни и задобије свога питомца, будућег учитеља, да овај целог века, и у самоћи сеоској, има јаку, неодољиву потребу занимати се књижевношћу, уметношћу, науком, тада ће надзорник имати права бити строжији у оцењивању каквоће успеха, који је учитељ постигао са својим ученицима. Све дотле, — а мени се чини да то правда захтева — надзорнику ће, ако не као једино, оно бар као најглавније мерило морати служити количина уложеног учитељевог труда. Но, ако Господин Министар не би одобрио овако сматрање на ствар, ја ћу радо примити упутства и поступању у овој ствари овако, како налази за потребно наша врховна школска власт.

Да би пак будућа настава нашег подмлатка била онолико узвишена и снабдевена етичком, наравственом, хуманом садржином, како је то од увек тражила Педагогија, ваљало би да се у Учитељским Школама сви они предмети, који имају да, директно или индиректно, утичу на развитак религиозних, етичких и естетичких клипа човекове душе, — обделавају што интензивније и складније. У том би случају душа учитељског кандидата добила идеалнију садржину и будући би наставник са већим успехом вршио своју дужност облагоурађивања дечје душе. Овако пак, наш учитељ врло добро и успешно утиче на развитак умних способности својих васпитаника; — ови су добро познати са прописаном количином научних чињеница, а религиозна, етичка, естетичка, осећајна страна душе ученичке остаје овака, каква је од куће донесена; душа се дечја развија у вишем духовном смислу само онолико, колико је за тај деликатни посао дорасла наша породица, која је у том погледу данас посве немоћна.

Као што више напоменух, учитељи су, *према количини знања и разумевања свога позива, којим располажу*, вршили своју дужност савесно, и ја сам им, оцењујући њихов рад, то драговољно и признао.

Настава је у свима предметима вршена саобразно са новим наставним програмом и постигнут је, у опште узевши, потпуно задовољавајући успех, као што се и могло очекивати од учитеља, награђених овако dobrim и питомим местима, као што су већином места у овом округу.

Састајући се чешће са учитељима на школским и месним већима свагда сам настојао, да им што јасније представим крајњу сврху и основни задатак основне наставе и упућивао сам их, да небитно и споредно у настави знају разликовати од битног и главног. Поновно сам им наглашавао, да свагда, при сваком свом раду са ученицима, као звезду водиљу имају пред очима ту чивњеницу, да основна школа није школа стручног и научног образовања, није место, где се стиче познање научних чивњеница — *но школа људског, просветљеног, правог хришћанског т. ј. човекољубивог живота*, те сам их молио, да наставу свих предмета тако удешавају, да би ученици познали, заволели и усвојили што више оних врлина, које човека чине украсом створења Божјег.

Као јако помоћно средство у том веома важном раду, помињао сам им наставу Науке Хришћанске и Српског језика, те сам им, у духу новог наставног програма, препоручивао, да им настава српског језика не буде настава сухопарних и од дејче душе прекомерно удаљених, граматичких форми, но да часове, намењене том предмету употребе за буђење племенитих, човечних осећања.

При крају године, вршећи завршни преглед успеха ученичког, пратио сам, колико ме је који наставник у томе послушао, и са задовољством сам опазио, да је код једног дела наставника овакав начин рада донео лепих резултата. Не могу, а да на овом месту не истакнем наставницу IV разр. крагујевачке жен. школе, *г-ђицу Босилку Јовановићеву*, чија овогодишња настава српског језика (извођена у горе наведеном правцу), надмаша све, што је ове године у настави тог предмета урађено у овом округу. Искрено је препоручујем г. Министру за награду и одликовање.

Следујући прописима Упутства за надзор школа, трудио сам се, да, поред вршења своје надзорничке дужности, пратим и савремену педагошку литературу на страни. Мотрећи на рад савремених немачких педагога, уочио сам, да се тамо, кад је реч о основној настави, врло велика пажња поклања настави религије, тумачењу Христове Науке. Охрабрен тиме, ја сам на сваком кораку препоручивао наставницима, да тај предмет обделавају што пажљивије и што *искреније* и саветовао сам им, да у случају слободна времена и сами бирају zgodne приче из Св. Писма, те да и осим Програма, који је, по речима г. Министра, само кратак путоказ, причају деци оно, што би у души децјој могло развити религиозно-наравствену клицу, која изгледа да је страшно занемарена, скоро убијена у савременом нашем друштву.

Како сам још из ранијег времена, а нарочито ове школ. године, опазио, да се један неоцењено важан предмет основне школе, *светско и црквено певање*, врло бедно, скоро никако не обделава, опомињао сам наставнике, да се неуморно паште, да се што пре спреме за наставу

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unil

тога предмета, који нипошто не треба запостављати ма којем од осталих предмета. У то име замолио сам одбор осн. школа крагујевачких, да жртвује извесну суму новца, да би се за крагујевачке учитеље и учитељице могао приредити курс, на ком би се исти могли обучити у теорији музике и хармоничком певању. Одбор ме је одишта и послушао и поменути курс, на коме је наставник био г. Душан Јанковић, учитељ певања у овд. гимназији, донео је резултате, који су изненадили и потписатога и учаснике курса. После 3½ месеца сложног, непрекидног рада, наставници су почели својим гласом шчитавати написане музичке знаке и научили су правилно певати неколико за школу прописаних песама, и ако би се овај курс још и ове године продужио, овдашња основна настава добила би једну принову од неоцењиве вредности.

*

Испити су у основним школама одржани онако, како прописују Упутства. Да би се постигло оно, што се у Упутству за надзор школа тражи, а наиме: да би испити били што свечанији, гледао сам, да је председавајући учитељ свагда са стране (из најближег суседства) и нарочито сам препоручивао, да испити не буду дуготрајни, но да се продужују само онолико, колико су, у свечаном расположењу духа, кадра издржати деца и присутна публика. Дакле између 3—4 часа.

*

Испит у Грађанској Школи у Рачи одржан је 9. јуна, у присуству шк. одбора, околних учитеља, ђачких родитеља и потписатога. Како су у овој школи радила два довољно спремна и врло вредна наставника (Гаврило Ранковић и Милутин Николић), то је овај испит испео врло свечано. Присутни гости имали су прилике најлепше и најочигледније се уверити о умесности и потреби ових школа, која, на доста лак, популаран начин, даје будућим грађанима, занатлијама и трговцима, само она знања, која ће им, у вршењу грађанских и породичних дужности, бити потребна.

Но крај свега несумњиво одличног успеха, који су показали ученици ове школе, ипак сам приморан изјавити Госп. Министру, да нема основа ни потребе, да у овој варошици и даље постоји овака школа. Међу ученицима, којих има у оба разреда свега око двадесет (један део истих походи школу доста неуредно), не види се скоро ниједно *грађанско* дете, но су ученици већином из околних села. Уза све то нема ни изгледа, да би се у скором времену за ову школу нашао потребан број грађанске деце.

Предлажем Господину Министру да *Грађанску Школу у Рачи затвори*, а да одобри отварање Грађанске Школе у Крагујевцу и Аранђеловцу, где има довољно услова за опстанак овакве школе.

*

Продужених школа било је у овом округу у току ове године — шеснаест, и то у овим местима:

у Драчи, Забојници, Книћу, Рамаћи, Пајсијевићу, Чукојевцу, Белосавцима, Маслошеву, Стојнику, Страгарима, Десимировцу (две), Бараме Бошњанима, Сепцима и Црном Калу.

За свој рад у овим школама заслужују нарочито признање и одликовање ови наставници:

Драгутин и Зорка Крسمановићи у Книћу, Благоје Чоловић у Белосавцима, Милорад Ђирић у Маслошеву, Петар Александровић и Лепосава Милојковићева у Десимировцу, Драгољуб Тодоровић у Бошњанима, Владимир Марковић у Црном Калу и Данило Ђорђевић у Забојници.

Остали наставници продужних школа имали су таквих сметња у свом раду, које сами нису могли отклонити, с тога се у њиховим школама, махом рђаво посеђиванима, није могло видети великога успеха.

Рад у продужним школама вршен је по програму, који су учитељи, обзирући се на месне прилике и потребе, сами састављали и мени на одобрење слали. У оскудици за ову школу нарочито удешених удбеника, наставници су се и спомагали незваничним издањима, при чему им је велику услугу чинила одлична књига Анри Маршана: *Ти ћеш бити земљорадник*. Уз то се читала ранија читанка (из IV разр.), одабране народне песме и лакши, популарнији писци, од којих спомињем Ј. П. Ненадовића и Јанка Веселиновића. Осим тога предавала се Наука Хришћанска, Рачун и састављање писама и исправа.

*

Са *Ручним радом* ишло је у овој првој години доста тежко. Не могу рећи да је сеоско становништво узело какав опозициони положај према овом новом предмету, но мени никако није било могуће нагнати неке одборе, да за Ручни рад подигну локале и вабаве потребан алат и материјал. И тако се Ручни рад предавао само у Рачи и у Крагујевцу. Спремних наставника за овај предмет имали смо још и у Драчи, М. Крчмарима, Сепцима и Стојнику.

Сматрам за потребно овде напоменути, да је наставник овога предмета у Рачи, у основној и Грађанској школи — Сима Јеврић наставу Ручног рада вршио са великом ревношћу и ванредним успехом.

*

Школске баште почеле су се у току ове године знатно умножавати. Поред старијих, добро уређених башта у Десимировцу, Лужницама и Сепцима — ове су године засноване прописне, угледне школске баште још и при овим школама:

у Чукојевцу, Книћу, Забојници, Кијеву, Реснику, Цветојевцу, Бошњанима, Овешћу.

Међу новим баштама нарочиту похвалу заслужују: Чукојевачка (Димитрије Тодоровић), Забојничка (Данило Ђорђевић), Кијевска (Јоксим Васовић) и Бошњанска (Драгољуб Тодоровић). Ова последња засновата је у великом стилу и са ванредним разумевањем овога посла, и обећава бити понос овоокружне основне школе.

Овом приликом јављам Господину Министру, да се учитељи овога округа све озбиљније почињу бавити *рационалним, ђерзонским ичеларством*. У том се погледу нарочито одликују:

1. *Јован П. Јовановић* у Крагујевцу. Његовим је трудом пре три године заснована Пчеларска Задруга у Крагујевцу. Она данас лепо напредује и служи као пчеларска школа околини. Осим тога уверио сам се, да је многим почетницима пчеларима и саветом и делом био на

WWW.UNILIB.RS

руцп при оснивању ђерзонског пчелињака, којих у Крагујевцу већ доста има.

2. *Илија Лазаревић* у Брзану. Исти је подигао вапредно леп, за сад још мали ђерзонски пчелињак у укусној градини одмах код школе.

3. *Гаврило Лазаревић* у Страгарима,

4. *Светислав Јовановић* у Сепцима,

5. *Јоксим Васовић* у Кијеву и

6. *Риста Стевановић* у Реснику.

*

Настава је прекидана због заразе у деветнаест школа овога округа. Прекиди су били краћи од 10 дана, а у 2—3 случаја трајали су и месец, до месец и по дана. Прекиди су свагда чињени на основу лекарског мњења, а настава се продужавала опет са лекарским одобрењем. Но прекид нигде није био толико дуг, да се наставни програм не би могао извршити. Здравље је дечије било у главном — у средњу руку повољно.

Но осим заразних болести, штетно су на здравље дечије утицали још и други чиниоци, о којима у овај мах нисам рад подробније говорити, јер сам рад још прибирати за то потребних података. Ти чиниоци, који штетно утичу на здравље дечије, јесу:

1. Општа велика удаљеност дечијих станова од школа, које скоро редовно немају потребних и добрих локала за општежитије.

2. преко сваке мере оскудна и рђава храна,

3. недовољно одело — и

4. рђаве зграде са ниским, тегобним, од зиме слабо заштићеним учионицама и коначима. —

Наставници су одустовали од дужности само у случајевима доказане потребе. Опасно болесних наставника није било, и њихово се здравље може обележити као веома повољно.

*

Окружни школски одбор сазиван је у току ове школ. године четири путу и на својим састанцима бавио се, поред својих редовних, утврђених послова (буџета свога и појединих школа), још и овим предметима:

На основу молби појединих места и на предлог потписаног, доношене су одлуке о образовању нових школских општина. Тако је окр. шк. одбор решио: да се отворе нове школе у Добрачи; Витковцу; Јовановцу-Петровцу; Трамбас-Теврич-Букуровцу. — Осим тога, решено је: да се садашња Драчка школска заједница подели на две половине са седиштима у Драчи и Дивостињу, јер је данашња заједница сувише велика, те би деци са крајњих тачака заједнице веома далеко било до школе. Исто је тако претресано о деоби такође велике школске заједнице у Барама Грузанским, али се ово питање не може коначно решити, док друга половина ове заједнице не нађе место за школу.

Осим тога, окр. шк. одбор одредио је суму од 800 динара, да се њом награде сви учитељи, који су у току ове године радили у продуженим школама.

Одређена је сума од 8.400 динара за одржавање курса Ручног Рада, и

одређена је сума од 2.000 динара, да се с њоме пошљу на Париску изложбу два учитеља овога округа (Изабрани беху за ту сврху — П. Александровић из Десиминоваца и Драгољуб Тодоровић из Бошњана).

У току ове шк. године, довршене су нове школске зграде у Цве-тојевцу, Црном Калу, Винчи, Д. Комарицама, Маскару, Малим Крчма-рима, Бошњанима и Вукосавцима. У свима зградама, осим последње, рад је био отпочет и у току целе године вршен; школа Вукосавачка још није како треба снабдевена потребама, те рад у њој још за неко време неће моћи отпочети.

Приликом одобравања предрачуна појединих школа, окружни је одбор, са обзиром на прошлост и крајњу неупотребљивост многих школ-ских зграда у округу, приморан био сам у школске буџете уносити суме за подизање нових школских зграда у дотичним местима. Висина суме одређивана је према броју деце и према имовном стању становништва, при чем цела потребна сума нигде није тражена већа у овој првој го-дини, но је раздељена на неколико година, те је у овој години тражен само одговарајући део. У исти мах окр. одбор је закључио, да се до-тичним шк. одборима саопшти, да се на крају сваке године сав за градњу школске зграде прикупљени новац има улагати у новчане заводе, а новац да се не може подизати без знања окр. начелника или шк. надзорника.

Позиција за градњу нових шк. зграда уношена је у буџете ових школских општина:

у Јувковцу, Наталинцима, Мирешевцу, Д. Сабанги, Горњој Трешње-вици, Трнави, Годачици, Грошници, Губеревцу, Барама Гружанским, Си-пићу, Јарушицама, Д. Шаторњи, Врбици, Влакчи, Брзану.

На предлог мога претходника, Г. Љ. М. Протића, Господин је Министар изводео затворити извештај број школа, но како су тамошњи сељани били обећали, да ће у најскоријем времену подићи нове зграде, старе су им зграде привремено одобраване још за ову школску годину. Како ти сељани досада апсолутно ништа нису предузели у погледу зи-дања нових зграда, а старе су им зграде до немогућности трошне и не-употребљиве, предлаже Господину Министру да их поново, коначно и *неповратно* затвори. То су школе у:

Губеревцу, Д. Шаторњи, Д. Сабанги, Јарушицама, Мирешевцу, Наталинцима, Сипићу, Брзану и Драчи.

Ни за једну од тих школа не може се рећи, да је поле боља од друге — све су оне у подједнакој мери — *апсолутно неупотребљиве*.

*

Прелазећи на извештај о свом старању о снабдевању школа по-требама, морам изјавити, да ова ствар иде још увек веома тегобно. Добра половина школских општина даје школи разрезану суму новца тек на поновљено наваљивање виших власти, а на просто захтевање учитељево, односно благајничково, ретко се новац издаје. Кад би било каквог на-чина, да школски буџети постану саставним деловима среских буџета, држим, да би ствар била у тренутку коначно у ред доведена.

Сасвим неуредне председнике општинске предлагао сам т. Мини-стру за казну, те су на тај начин кажњени са по 30 динара неуредни општински председници у Грошници, Бадњевцу и Кијеву. Одлуку Госп. Министра о тим казнама саопштавао сам кратким расписом свима школ. одборима и имао сам прилике уверити се, да је тај глас многим неур-едним старешинама био најозбиљнија опомена.

Крај свег преосталог зла у снабдевању школа потребама, ја се ипак надам, да ће школи морати бити боље, док под заштитом новог закона о Нар. Школама проведе бар још 3—4 године. Грдна је штета, што по закону о Нар. школама шк. Надзорник нема право да сам казни неуредне општинске председнике. На тај начин, кажњавања не би било више но данас, али би повода за то много мање било, — школе би много раније и сигурније долазиле до својих преких потреба.

*

Завршујући свој извештај, узимам слободу напоменути госп. Министру, да су школске прилике овога округа таке, да један Надзорник, ни крај најбоље воље и највеће издржљивости неће моћи, бар у току још неколико година, сам посвршавати све послове, који су разноврсни и многобројни, и који се из дана у дан све у већем броју јављају. Под тим приликама мислим: велики број школа и наставника; непрестано пријављивање нових школских заједница и деоба старих; велики број трошних школских зграда, које имају или изнова да се зидају, или из темеља да се поправљају, што све тражи будну, неуморну сарадњу и често лично присуство надзорниково. Све то, кад се удружи са инструктивним надзором, који Надзорник нипошто не сме занемаривати; са држањем средских и месних већа (а по потреби и окружних), не да Надзорнику да се прибере и он, наглећи читаве године с једног започетог и недовршеног посла на други, не врши све послове са потребном пажњом, услед чега школска ствар трпи често веома осетне недостатке.

Част ми је најучтивije предложити Господину Министру, да овај округ сад одмах, на почетку нове школ. године подели на два школска округа, или, ако то за сад не би било могућно, да за надзорничку канцеларију постави за секретара потпуно спремно лице, које би могло један део администрације узети у своје руке и вршити га, може бити, у неку руку самостално. Чини ми се, да би за то најподеснији био добар учитељ основних школа, који не би имао свога разреда, али би можда могао вршити дужност управитеља месних основ. школа, те би у исти мах био и деловођ окружног школског одбора, која је дужност и иначе у великој вези са дужношћу надзорникова секретара.

Што бих имао још саопштити о личностима и појединим местима, учинићу то у одвојеном писму, који шиљем Господину Министру заједно са овим извештајем.

Препоручујући овај свој извештај пажњи Господина Министра, остајем

Бр. 1229.

27 августа 1909 год.

Крагујевац.

Господину Министру веома понизан
окр. Школски Надзорник
Јов. Максимовић

НАУКА И НАСТАВА

ИЗ „МЕТОДИКЕ РАЧУНАЊА“¹⁾

од
СРЕТ. М. АЏИЋА

У овом чланку изложиће се: Задатак и важност рачунања у школи.

1.

Задатак рачунању, као предмету Народне школе, може се схватити двојако: један је задатак *општи васпитни* — да потпомаже општи душевни развитак у деце, други је *посебни* — да спрема децу непосредно за живот.

И један су и други задатак од врло велике важности у васпитачком раду Народне школе.

2.

Спремање за живот је несумњиво оно што овај предмет истиче и у очима обичних људи међу прве предмете Народне школе, тако да су, по неки од њих чак наклони да верују, да је једини њен задатак, да обучи децу: читању, писању и — рачунању. И заиста је данашњем културном човеку толико потребно рачунање у свакодневном животу, да без њега не може бити ни прост надничар као ни банкарски рачуновођа, ни слуга, као ни милионар, ни биров, као ни министар. И, што је најглавније, ова је потреба са сваким даном данашњег културнога времена све већа. Кад се узме на ум, да се школа не сме ни корака удаљавати од живота, из којег је и изникла, онда је јасно што се овом наставном предмету Народне школе, који задовољава једну важну животну потребу, придаје онако велика и онако једнодушна важност од свих и свакога.

¹⁾ Писац је спремно и скоро ће дати у штампу „*Методику Рачунања*“. Овај одломак из исте књиге се као оглед.

3.

Снажни утицај рачунања на целокупни душевни развитак децји јесте, опет, с друге стране, оно, што овај наставни предмет истиче међу прве наставне предмете Народне школе и у очима стручњака васпитача. Рачунање, са својом неминовном тачношћу, својом правилношћу и јасношћу, јесте једно од најснажнијих и најподеснијих средстава за утицање на правилно душевно развијање децје. Због тога га један педагог (Динтер) назива „духовним брусом“, а други, опет, (Кер) најбољом „духовном гимнастиком“.

4.

Рачунањем се може нешто мало утицати и на морално, естетичко и религиозно развијање децје; али главна и непосредна његова важност за душевно развијање јесте *развијање интелектуалне стране* човека, и то, опет, поглавито за развијање логичког мишљења, како индуктивног тако и дедуктивног у подједнакој мери.

Рачунањем се поглавито гаји оштрина и тачност у *расуђивању* и темељност и брзина у *одлучивању*, и уноси се, уопште, у дух јасност и доследност. — У овом је погледу до скоро вршило рачунање већи део овог важног васпитног задатка скоро само, и тек у новије доба долазе му у помоћ природне науке, које ће, кад им се усаврши метод предавања, узети на себе знатан, ако не и већи део, овог тешког задатка око развијања индуктивног и дедуктивног мишљења.

Осем овога рачунањем се задобива свеколико *знање* о количинама, које заузима веома важно место у магацину целокупног знања човечјег духа, и које стоје у најразноврснијим односима и мешавином са другим врстама знања. — Рачунањем се, даље, може успешно гајити и *фантазија*, као нижа врста мишљења,¹⁾ нарочито кад се рачунски задаци описују пластички као догађаји и кад се и од деце тражи да сама смишљају рачунске задатке. — Рачунањем се гаји и *памћење* са сећањем, и то особена врста његова, где се памте количине и бројеви, које је у данашње доба од све веће и веће потребе. — Даље се може гајити и *пажња*, и т. д., — све саме важне одлике човечјег духа.

5.

Утицање, пак, рачунања на *морално развијање* врло је ограничено и посве посредно, те му је и важност у том погледу незнатна. Тврђење пак Хербартове Педагогије²⁾ да се рачунањем развија „јачина моралног карактера“ (Charakterstärke der Sittlichkeit) само је једна формалистичка заблуда, која се са искуством ни у чем не подудара. Да се не би губило

¹⁾ По Вунтову схватају.

²⁾ Већи део приврженика Хербартове педагошке школе у Немачкој повезан је у удружење под именом „Verein für wissenschaftliche Pädagogik“ — „Удружење за науку педагогику“. То име тога педагошког удружења употребљавају многи књижевни

време у опширном разлагању овога питања довољно је само истаћи ова факта: Кад би горња поставка о развијању јачине моралног карактера рачунањем била истинита, онда би окорели зеленаши, Цинцари и Јевреји, који су, као што је познато, врло добре рачунџије, морали бити најморалнији људи и са најчвршћим карактерима, док они то нису, као год ни велики математичари што нису увек честити људи. — Рачунањем се може утицати на морално развијање деце, али само посредно, само на далеко околишном путу, а то је, кад се буду више давали задаци моралне садржине а мало неморалне (нпр. са претераним интересом на капитал) и уз ове последње кад се буде надовезивала кратка морална поука, која ће жигосати неморал у рачунском задатку. Па чак и то, такво утицање на деце морално развијање помоћу рачунања није утицање рачунањем као таквим, већ утицањем поуком која није рачунање.

шпекуланти у цели да представе пред необавештеним светом Хербартову Педагогију као једину научну, хотећи тим ћутке казати, да је свака друга Педагогија ван Хербартове ненаучна.

Ово је једно ординарно агитационо средство да се добије за своје педагошко мишљење и своје удружење што више пристајица, какво у области школе и науке није допуштено, при свем том, што је оно у политичким агитацајама врло обично. Како су и у нас отпочели у последње време неки наши млађи педагози, ученици Јенског универзитета, врло често парадирати у штампи изразом „Научне Педагогије“, те тиме обмањивати и доводити у забуну недовољно обавештене, прогурајући под именом „научне“ Педагогије оно, што је у основици баш ненаучно и чему би требало дати право име „Формалистичко-вербалистичка Педагогија“, — сматрам за дужност, да на овом месту дустим ову опширнију напомену о томе, тим пре што је не могу, као напомену чисто полемичке природе, пустити у „Методику Рачунања“ као ручну књигу за учитеље и ђаке.

Хербартова Педагогија је у Хербартово време важила занста као научна; али у данашње доба она се више у научној свету не може сматрати као таква, јер су се обе њене основице, Етика и Психологија, показале према данашњем ступњу науке као ненаучне: Хербартова Етика, са њеним моралним идејама, показала се је више као метафизичка, а његова Психологија, са произвољно измишљеном статиком и динамиком представа, као посве несувремена, због чега ју је са научног поља сасвим потисла нова Физиолошка Психологија, чији је за данас најистакнутији представник В. Вунт. Методска, пак, разрада Хербартове Педагогије, са указујепошћу у културно-историјске и формалне ступњеве, са давањем у настави претежне важности речима, прелази великим својим делом у убијствен и ненаучни формализам и вербализам.

Један део чланова „Удружења за научну Педагогију“, место горњег звучног израза узео је скромнији израз „Друштво пријатеља Хербартове Педагогије“, што много боље одговара суштини саме ствари, но израз „Удружење за научну Педагогију“.

Праву сувремену педагошку науку треба данас тражити не у Хербартовој Педагогији, већ у педагошким радовима Енглезâ Вена и Сиенсера, и у радовима млађих педагошких снага у Северној Америци и у Русији, где Педагогија није окована традицијом и формализмом, као у Немача, него се већим делом разрађује на основици сувремене психологије и физиологије, хигијене и статистике посматрања. Редовни читаоци „Учитеља“ и „Просветног Гласника“ сећаће се повише превода с руског таквих једрих педагошких расправа, које су штампане последњих пет, шест година у овом уваженом часопису.

6.

Утицање рачунања на *развијање естетике* и *религиозне* стране човеке исто је тако незнатно и посредно, као и његово утицање на морално развијање, при свем том што се чини, на први поглед, да рачунање стоји у тесној вези бар са естетичком страном.

7.

И тако остаје непобитна важност рачунања као наставног предмета Народне школе само у погледу *интелектуалног развијања*, и то поглавито за развијање мишљења, где му је, пак, утицање неоспорно веома велико и веома важно, као и за *спремање ученика за живот*, где је оно заиста прека и све већа потреба данашњег културнога доба.

Оба ова задатка, која врши рачунање, као средство за душевно развијање народне омладине, јесу толико важна и толико узвишена, да рачунање заслужује да му се у Народној школи поклати најозбиљнија брига, и да се искрено и својски пригрли од народних учитеља, при свим његовим познатим тешкоћама и у наставничком правцу и у децјем схватању.

Учење Хербартове Педагогије, да је једини циљ васпитању образовање моралног карактера, дакле развијање *моралне стране*, не треба ни мало да умањује добру вољу учитеља Народне школе за предавање овога важнога предмета, с тога, што се њиме може врло мало — или не може скоро ни мало — утицати на развијање моралне стране у ученика. Ово је учење само једна од многих формалистичких заблуда ове Педагогије. Права је истина, напротив, у томе, да човек није само морално биће већ тако исто и умно, и религиозно, и телесно, и да, према томе, не може, и не мора, бити једини циљ васпитању *морално* развијање, већ, на против, *хармонијско развијање целог човека*: и телесно, и умно, и морално и религиозно. А, пошто је човек — човек само као члан друштва, у којем му ваља живети, *спремање за живот* мора бити главни путовођа у горњем хармонијском развијању свих страна човекова бића васпитањем. Ко, пак, хоће васпитањем да спреми народну омладину за прави, а не за неки замишљени, уображени, живот, тај се не сме заносити једностраним развијањем само моралне стране у народне омладине, а на рачун осталих страна свога бића, већ мора са *истом* вољом и *истим* преганоштвом радити и на развијању њене телесне, умне и религиозне стране, па следствено и на развијање мишљења рачунањем.

ИЗ ШКОЛСКЕ ХИГИЈЕНЕ

ПИСМЕ

Др. Ђ. Ј. Н.

ШКОЛСКИ ЛЕКАР

V

Из хигијене наставе.

Колико се о правила овог пајважнијег дела хигијене грешило и колико се и данас греши, — држим, да ми није потребно на овом месту нарочито истицати и у оцену тих грешака упуштати се. На место тога, ја ћу овде изнети, по већ раније поменутом најновијем раду *Eulenberg-Bach-овом*, све главније моменте, до којих се на пољу науке о чувању здравља у том погледу дошло, па ће онда лако бити издвојити од свега тога оно, што би се на наше прилике дало згодно применити. Тај је пут, по моме мишљењу, и подеснији и бољи. Изнети све потребе у томе правцу, збијене у неколико тачака, није, до душе, ни заморна ни тешка ствар, али усвојити све те одредбе и радити по њима, без претходне оцене праве вредности њихове, и тежак је и неостварљив задатак, као што нам је то већ показало искуство у многоме чему, баш на пољу саме школске наставе. За доказ тога наћи ће се при излагању у овоме одељку многа горка али истинита потврда.

Ако се у опште под *хигијеном наставе* буквално разуме метод наставе, који би одговарао *науци о чувању здравља*, онда се њој мора дати места код сваке школске наставе, како у погледу *телесном*, тако и у погледу *душевном*. Код *народне школе* је, међутим, одржавање и чвршћање тела претежнији моменат, док се ум, према школским задацима, мање напреже, а и домаћи школски задаци се лакше решавају. Код свих виших школских завода пак, педагошка тежња достиже свој врхунац баш у томе, што се ученицима само такви задаци дају, који одговарају просечном умном дару ученика, а свако се *сувишно душевно напрезање (Surmenage intellectuel)* избегава, јер је ту у питању добивање разностручног знања. Историја педагогије пружа нам примера у изобиљу, како су најодличнији умови још пре толико столећа радили у правцу подједнаког развића ума и тела. Али ми преко тога морамо овде прећи, јер би нас то далеко одвело. Довољно је само напоменути, да се није оскудевало у опоменама, које су ишле на то, како душевно образовање треба да буде у складу са телесним развијањем и како треба избегавати свако претеривање и сувишне напоре код школске омладине.

Само што су све те опомене остајале врло често скромне жеље, а ученици, обдарени често пута средњим душевним подобностима, напре-

зали су свој ум у највећој мери, како не би изостали иза својих напреднијих другова. Ту ученичку сујету подржавали су ревнино и родитељи, не водећи рачуна о томе, што ће то удити здрављу њихове деце и што ће наступити код њих све оне рђаве последице, које тако нерасудан корак неминовно прати.

Питање о погодбама којих се треба придржавати, да се телесно развиће у вишим ученичким заводима не спречава, питање је, у самој ствари, чисто медицинско. И стручњачки прибављен извештај о томе гласио је: два часа дневно рада код куће за ниже, три часа за средње и четири часа за више разреде, чине са школским часовима 8—9 часова рада на дан. Сав тај рад се врши још уз то махом седећи, и ако би се он упоредио са радом каквог снажног човека, онда се не би могло издржати дуже време, и при недељним одморима, а да се од тога не осете штетне последице претераног умора. За узроке свему томе изнети су: 1. препуњавање појединих разреда; 2. оскудица довољног надзора; 3. краткоћа одмора између појединих часова; 4. трајање школског рада.

Као опште допуштена мера за више разреде могло би се утврдити 8 школских и радних часова дневно, или 48 часова недељно, док се за ниже разреде тражи много мања мера и у опште 6 сати сматра као довољно.

До краја осамдесетих година при решавању питања о штетности претоваривања ослањало се једино на лично искуство педагога и лекара. У последњем деценијуму 19. столећа почело се прелазити на *психофизијолошку област*, да се нађе мера о степенима умора, јер се он и код пажљивих ученика већ после једнога часа изјављује зевањем и целим држањем тела. *Burgerstein*¹⁾ је био један од првих, који је експериментално решавању питања у погледу душевне преоптерећености приступио. 11—13 годишњи ученици били су за то употребљени, да се четири реда задатака из сабирања и множења израде, а за сваки такав ред требало је отприлике 10 минута. Између појединих одсека рада био је одмор од пет минута тако, да је оглед трајао 40 минута. Укупни број ученика, који су у раду учествовали, износио је 162.

Тачним изучавањем целог питања морало се најзад до чистих резултата пре доћи но простим искуством.

И пре *Burgerstein-a* покушао је један руски лекар, *Dr. Sikorsky*²⁾ да питање о умном преоптерећењу школске омладине огледима реши.

1) *Dr. Leo Burgerstein, Die Arbeitscurve einer Schulstunde 1891.*

2) *Sikorsky, Annal. d'hyg. publ. etc. Paris 1879.*

Резултати су се наслањали на 1500 проба диктирања = 40000 слова. Битна разлика између рада у јутру и после 4—5 часова наставе огледа се у разлици о тачности од просечно 30%.

*Laser*¹⁾ ишао је методом *Burgerstein*-овим и дао је да 13—14 дечака и девојчица првих десет минута свакога часа (школски дан износило је пет часова) раде задатке сабирања и множења, и том приликом се такође показало, да је подобност за рад од првог до другог часа расла, а на против у претпоследњем и последњем часу брзина рада је опадала. Број радова без погрешака стално се смањивао.

До сличних резултата дошли су и други *пробама диктирања*. Иако је појмити, да се и на тај начин увек показивало све више погрешака и у томе се живо ишло у напред.

*Ebbinghaus*²⁾ је поред два прва метода употребио и тако звану „*пробу памћења*“, која се састојала у томе, да се деца брзо говори један ред једносложних бројева, које они морају журно да испишују. Но како је *Ebbinghaus* сам увидео, да и при рачунању и памћењу бројева *једнострано учествује умна снага*, то је он тражио какав метод, који би захтевао *више сложени душевни рад* и мислио је да га је нашао у *комбинованом раду*. Он се састојао у томе, што су се деца, према њиховој моћи схватања, давали текстови из прозе, који су били тако промењени, да су поједина слова, слогови и речи изостављени и замењени цртом, коју су деца требала према смислу да попуне. Они су на тај начин имали да реше један тежак задатак, јер брзо понуђавање изостављених слова и слогова, као и васпостављање смисла целине изискују увек дуже размисљање тако, да се комбиновани метод није могао сматрати као употребљиво *мерило за јачину умора*. Свакако свим тим експериментима *питање о преоптерећењу* није било решено. Исто тако пребацило се и то, да погодбе за научне огледе нису стајале у складу са погодбама правих часова у школи. И с тога не може ни бити оправдано, да се резултати огледа без ичега даље примене на односе наставе.

*Kräpelin*³⁾ саопштио је резултате, до којих се дошло сабирањем бројева у једном реду. Лица с којима су прављени огледи била су или ђаци или помоћници (асистенти), који су у нарочито за то штампаним свескама, без прекида, дуже време сабирали једно под друго написане бројеве. Кад би збир прешао 100, онда су се стотине изостављале и сувишак јединица даље сабирао. На знак звона, које је сваких пет минута ударало, подвлачила се црта код последњег сабраног броја. На свр-

¹⁾ *Laser* (Königsberg), Ueber geistige Ermüdung beim Schulunterricht 1894. страна 2.

²⁾ *Ebbinghaus*, Ueber eine neue Methode zur Prüfung geistiger Fähigkeiten und ihre Anwendung bei Schulkindern. 1897.

³⁾ *D. Emil Kräpelin* (Heidelberg), „Zur Ueberbürdungsfrage“. Jena 1897.

У шетку огледа могло се лако утврдити, колико су бројева поједина лица за пет минута сабрала.

Из ових огледа видела се само *брзина* којом различни људи раде, односно разлика *личне подобности за рад*. И извезбаност је при томе од великог утицаја. „Брзо повећавање подобности за рад упражњавањем наилази на моћног противника у још бржем дејству *умора*“. И при тим огледима долази се увек до уверења, да се *заморавање* не може одређивати истом сигурношћу, којом се одређује и *рад вежбањима*.

*Richter*¹⁾ је умесно обратио пажњу на то, да душевни умор не зависи само од истрајности у раду, него и од *расположења духа* који га прати; позната је психолошка чињеница, да непријатна осећања иду на руку умору, док га пријатна осећања спречавају. „Унутрашњи однос појединца ка раду, који он треба да обави, фактор је, о коме се при испитивању заморености мора водити рачун.²⁾ Непрестано сабирање бројева од једног реда, које траје по читав час, посао је тако досадан, да се морају при томе појавити непријатна осећања, која наступање умора свакако ускорavaju а умну снагу ограничавају“. Наравно, да се мора, како вели *Richter*, имати увек на памети, „да је душевни живот састављен из тако замршених појава, да сваки покушај механичког објашњења већ у напред јасно показује и његову неоснованост“.

Огледима са ученицима, које је *Richter* у Јени правно, требало је да се учини поређење о подобности за рад на *првом и последњем часу пре подне*. У том циљу дати су у трећем разреду на првом часу пре подне прости једнаки *аритметички задаци*, који су требали да се израде у три одсека готово за три четврти часа времена. За неке ученике, који су брже радили, дат је између појединих одсека сваки пут дужи или краћи одмор, док су други без одмора морали рачунати, те су тиме једнакост а у вези с њом и значај огледа доведени у питање. Резултат је био опште повећавање брзине рада са сваким одсеком; у последњем одсеку су се погрешке умножавале а поправке смањивале.

Сличан оглед прављен је четвртог часа после подне сутра дан. И при тим огледима са образовањем глаголских облика из грчкога језика, показали су се јасни знаци све јачег умора. Лична разлика у заморавању појединих ученика падала је јако у очи. Док је код једних настаупао у брзо умор, дотле су други остајали и даље готово тако исто чили као и при првом огледу. Нема сумње, да је и овде неопходно потребно водити рачун о *разлици у годинама*.

1) *Dr. Gustav Richter*, Gimnasialdirector in Jena, „*Unterricht und geistige Ermüdung*“. Halle 1895.

2) Ту спада и *глад*, нарочито *нервозна глад*, која слаби моћ мишљења, ако се одмах не подмири.

На крају крајева могу се сви ови огледи сматрати само као потврда опште признатог закона из искуства, да сваки рад, био он телесне или умне природе, на дуже време, изазива у толико пре умор, у колико је мање прекидан одмором.

Friedrich у Вирибургу¹⁾ хтео је да испита утицај садањег трајања наставе на *подобност рада*, као и дејство уметнутих пауза (одмора) при раду. У том циљу задао је он, да десетогодишњи ученици испишу једанпут дванаест ставова са приближно једнаким бројем слова и знакова, а у исто време равним по тешкоћи, а други пут да израде по пет задатака из сабирања и одузимања; за прве задатке дао је 30 минута а за последње 20 минута. Радови око испитивања предузети се пре почетка наставе, а затим после 1., 2. или 3. часа. При томе између појединих часова, час није било никаквог, час је био краћи, а час дужи одмор до 15 минута.

Резултати до којих је дошао *Friedrich* били су у томе, да код ученика, услед *дужег трајања наставе* умна *подобност* за рад опада; то се утврдило повећавањем броја погрешака и смањивањем броја ученика који су без погрешака радили. *Одмори* су били сасвим од повољног утицаја, нарочито *ионављања* њихова после сваког одсека. С тога он узима, да су дотле употребљавани одсеци за наставу, били дугачки и да су *морали бити прекидани одморима од најмање десет минута времена*, у којима би се ученици или *одмарали или храном поткрепљивали*. За наставу по подне, морали би се, по његовом предлогу, оставити само лакши предмети, као што су певање и краснорис.

Да споменемо још испитивања *Schulze*-а,²⁾ који је хтео да види, да ли се више уради кад настава траје *пола часа* или *целим часом*. Он је с тога дао девојчицама од 12—13 година да у два дана наизменце сабирају бројеве од једног реда и да преписују слова. Првога дана међана су оба рада у одељцима од 25 минута један с другим; другог дана прво се два пут рачунало, па после два пут писало. Између свака два одсека за одељке давато је редовно пет минута одмора. *Kräpelin* је за овај ред нашао да је неподесан. Њиме се могу још расветлити користи од *умнога рада*, околност, о којој ми у животу посведневно морамо водити рачуна, али се тим огледима ни у колико не додирује питање, да ли треба настава да траје *пола* или *целим часом*, јер сви поборници *краћег времена за наставу* требали су да га истављају на супрот дотадањем непрекидном трајању часова учења, док су овде сви одсеци за рад трајали само 25 минута. Они ни у колико нису zgodни, да на истакнуто питање одговоре, да ли се садања *јединица наставе* може означити као узрок умног пре-

¹⁾ Zeitsch. für Physiol. u. Psychol. der Sinnesorgane. Bd. XIII. S. 6.—53.

²⁾ *Schulze* (Leipzig), 50.000 Rechenaufgaben. Der praktische Schulmann 44. Bd. S. 340.

оптерећења. За то су потребни много опширнији огледи у различним добима година, који би узели у обзир *стално заморавање дугим трајањем наставе*.

Овде су се покушала описати досадања испитивања, којима се хтело *смирички* решити питање о преоптерећењу, једино због историјског интереса, јер је далеко претежније гледиште, да се досадањим путем неће доћи до расветљења питања о преоптерећености. Као најважнији резултат свих радова на томе пољу у погледу отклањања умора, сматра се *скраћење школских часова подесним продужењем одмора*, у које се рачуна и што *природније одређивање наставних часова, како ће они један за другим долазити*, — питање, о коме ће у току овог одељка још бити речи.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ЕЛЕМЕНТИ ПЕДАГОШКЕ ПСИХОЛОГИЈЕ

H. DE RAAF-A

СРПСКИ ПРИРЕДИО

Д-р Стев. М. Окановић,

(СВРШЕТАК)

(6)

34. Морална свест

Морална свест. Знамо да су лаж и крађа зла; истина и поштење — добра; да није право, ако друге људе клеветамо, теретимо, презиремо, мрзимо и ако животиње мучимо; да је право, ако ближњима чинимо добра, ако одржавамо обећања, ако угушујемо зле пожуде, ако волемо родитеље и слушамо законе своје земље.

Све и оваке представе чине укушно наше знање о томе, шта је морално — нашу моралну свест.

Мало дете од свега овога не зна још ништа; оно још нема моралне свести или *савести*. Код одраслих је пак савест веома разнолико развијена. Запуштени људи имају већином мало и то нејасних представа о ономе, шта је морално. Често су те представе и погрешне, н.пр. кад неко расуђује, да лаж у нужди није грех и да циљ оправдава средство, да се од богатог може украсти, да би се сиромашу могло помоћи. За такве се људе каже, да имају *широку савест*.

Морални расудак. Некакав дечак да својим друговима ораје, које је он добио на поклон, или подели са каквим сиромашним дететом своје парче хлеба; неки нас пријатељ увредио и моли с тога за опроштај; један дечко се подсмејава некаквој накази или покаже некоме странцу криви пут; некакав ученик пориче рђаво дело, које је учинио.

У оваквим случајевима осећамо, да треба да дамо свој суд о њима. Неке поступке од ових хвалимо, а неке кудимо. Од куда је то? Опажајмо поменаних радња изазива у нама представе наше моралне свести, и то прва радња изазива представу, да треба да чинимо добра другима, друга — да треба признавати своје погрешке, трећа — да треба имати осећања сажаљења према невољницима, четврта — да треба казати истину. Са овим представама за аперцеповање наведених радња стапају се две прве радње због *сагласности* са нашом моралном свести, али се не стапају друге две радње због *противности* с нашим погледима. С тога је и наш расудак (суд) у прва два случаја повељан, у осталим пак неповељан.

Расудак, који се изриче о моралности каквог дела, зове се морални расудак (суд).

Онако исто као што научни расудак зависи од нашега знања, од разумевања дотичне науке, тако исто и наш морални расудак зависи од опсежности и јасности наше моралне свести.

Морално чувство. Неко ме увредио; јарост у мени изазове пожуду да се осветим и повуче ме на дело освете. Али, одмах за тим ја се промислим; мисао, да освета није племенита ствар долази ми у свест и ја се кајем због мога дела. — Ја знам, да је један ученик учинио једно зло; кад би упитан, порече своје дело и обеди другога ученика. Чим сам то чуо, не могах уздржати своју одвратност, већ лажову и бедљивцу изнесох његово рђаво поступање.

Овде имамо два примера моралног чувства непријатности; прво се тиче нашег *властито*г хотења, друго пак — *туђе*г хотења. Како постаје у оба та случаја непријатно чувство, а како постаје морално чувство непријатности?

а) Представа освете је у опреци с мојим расутком: „не смем да се светим, јер је освета зло“. По учињеном делу у мојој су савести две представе: „ја сам се осветио“ и „не смем да се светим“. Ова друга јесте представа за аперцеповање других представа, а постала је у мени искуством, наставом и размишљањем. Њом треба да се аперцепује нова представа, али то не бива, јер су обе у опреци. Ова борба обеју представа проузрокује у мени непријатно чувство.

б) У другом случају се јавља иста борба између представе о делу, које је ученик учинио: „он је лагао и клеветао“ и наше представе: „лаж и клевета су неморални поступци“. Ова дисхармонија између хотења и рада других људи и нашег моралног суда изазива у нама такође непријатно чувство.

в) Други пут се не упуштамо у освету, већ угушујемо нашу пожуду за осветом. Тада је представа: „ја се нисам осветио“ у сагласности са аперцептивном представом, борбе нема, аперцепција се врши без сметње и тиме даје старој представи још већу јасност и снагу. Тиме постаје у

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBELGRADE

нама чувство *пријатности*. Исто такво чувство пријатности имамо и када ученик одмах призна своје дело.

Понављање и примена. Шта разумемо под именом морална свест? Како се она још назива? Ко има широку савест? Кога називамо несавесним човеком? Шта значи не имати савести? Како постаје морални расудак? Ко није у стању да каже такав суд? Зашто нам је често тешко да дамо правilan морални суд? Изнеси примере моралног чувства! Шта се подразумева под именом грижа савести?

35. Морално образовање

У почетку дете не зна ништа о томе, шта је морално; оно не зна ни које су добре ни које су рђаве радње, с тога, што је још у првобитној невиности и без искуства. Хоћемо да видимо, како се морална свест полагано развија и како расте морално образовање.

Родитељска кућа. Код шестогодишњих дечака при њиховом ступању у школу примећујемо, да је њихово морално образовање већ почело, да је морална свест код једног јаче, а код другог мање већ развијена. Ти малишани знају, да ово или оно смеју да чине, а друго шта пак да не смеју. Нека су деца учтива, нека пак безочна; нека су послушна, а нека својевољна.

Шта је родитељска кућа у томе допринела?

а) Опхођење. Ово морално образовање или ова распуштеност деце јесте плод домаћег живота, опхођења са сестрама и браћом, слугама и друговима. Срећно је дете, ако је ово опхођење моралног обележја. Тада дете види у пријатељским разговорима, међусобној услужности, избегавању свађе, помагању и т. д. како једно другоме *добра жели*. Оно дознаје за наклоност и старање родитеља и других укућана; у несрећи каквој осећа саучешће других; оно опажа да отац и мати поступају са децом с једнаком љубављу и да су према слугама пријатељски расположени и захвални. На тај начин дете задобија представе о разним поступцима, који су „*лепи*“. Што већ наводи, да су ти поступци других лица „*лепи*“, јесте један знак разбуђене моралне свести, знак, да је морално образовање већ на првом ступњу. Оно, што дете код других свакодневно види и чује, и само радо чини. Жалосно је само, што деца у многим кућама имају више рђавих но добрих примера! Ти лоши примери усађују у душу дечју клице зла.

б) Поука. Морална свест, коју дете задобије на основу свога властитог искуства, разјашњава се и исправља у zgodним приликама намерним поукама, н.пр. ако дете од својих послastiца или играчака ништа не да другој деци, ако животиње мучи или се неучтиво понаша према слугама, ако у игри хоће да господари и т. д. Тада родитељи исказују свој суд о начину поступања дететовог и при томе хвале или куде, потискују или изазивају, казне или награђују. Тако учи дете, шта сме да

чини, а шта мора напустити; оно добија тиме одређена *правила* за своје *владање*. Дете ће наскоро искусити и то, да се његове жудње морају потчињавати вољи родитеља; оно се тиме учи да је *послушно*. И ако ова послушност није властито, па дакле строго узев ни морално, хотење, ипак је за почетак неопходна. Савест дететова још није образована толико, да би му могла бити саветник за оно, шта треба да ради, а шта пак да не ради. Ова послушност према родитељима му је претходна школа, у којој се спрема, да би после могло да слуша своју властиту савест.

в) *Вежбање*. Дечје се представе разјашњавају и учвршћују самим радом, ако, дакле, узмора дз свршава извесне послове, н. пр. да негује домаће животиње, да послужује при домаћим пословима, да дели милостињу, да штеди поклоњени новац, да чува и чисти своје играчке и одело и т. д. Деца при тим својим пословима имају пријатности тако, да их радо врше. На тај им начин то поступање по моралним идејама том једнаком вежбом постаје навика.

Школа. Она наставља рад родитељске куће и помаже морално образовање а) онхођењем деце са друговима њиховим и са учитељима, б) наставом, поретком и непосредним васпитавањем.

а) *Опхођење*. Ако у школском животу провејава добар дух; ако у школи влада доброта, правда, слога, ред и прилежност: то ће се дете, код којег је у родитељској кући већ положен основ за његово морално образовање, на скоро саживети са тим животоа и његово ће морално образовање напредовати без сметње даље. Деца пак напуштена или лошије васпитана осетиће наскоро велику разлику између куће и школе; она се често тешко навикавају на школски ред, којим им се помрачавају старе представе помоћу нових. Али пошто старе представе добивају код куће увек с нова хране, то се не дају лако, да их истисну оне нове представе, што их школа пружа. С тога таква деца, чије је домаће васпитање било лоше, чине учитељу много посла. Али ако школа буде утицала свим средствима, која јој стоје на услузи, и то трајно и благо, то ће се у скоро показати, да је добар утицај школе на моралну свест дететову јачи од лошег утицаја родитељске куће.

б) *Настава*. Учитељ гледа да наставом, и то како градивом тако и наставном разрадом, ради на моралном образовању својих ученика. При избору наставне грађе (и књига за приватну лектуру) гледа се на то, да она разјашњавају моралну свест, да оштре морално расуђивање и да буде морално чуствовање и хотење. Разрадом наставне грађе гледа се, да се оживи интерес дечји и да их побуди на подражавање добрим примерима. На тај начин васпитна настава чини много за морално образовање.

в) *Вежбање*. На крају долази још и властити рад и вежбање. Школски посао навикава ученика, да уредно и марљиво ради, да време про-

води у³ корисном раду, да је тачан, чист, пажљив и послушан, да поправља погрешке, кратко — да оно, што у настави учи, примени у животу, да *живи* по добру, које је у школи научно. „Добре изреке, мудре поуке, не треба само слушати, него се и вежбати у ономе, што нам оне веле“. Поред поука и доброг примера учитељевог и непрекидно вежбање чини, те се морална свест децја непрестано ојачава како у погледу снаге њене, тако и у погледу јасности.

Понављање и примена. Где почиње морално образовање детета? Изнеси високу вредност доброг опхођења! Како треба разумети ону изреку: „ко се блата маша, мора се окаљати“? Какав пут добија дете у родитељској кући за своје морално владање? Зашто се мора већ тамо учити да је послушно? Како се може дете вежбати у томе, да следује добру? На који начин школа потпомаже морално васпитање својих васпитаника? С којом децом има учитељ највише муке? Покажи, како настава помаже морално образовање! Какав утицај има школски живот на морално образовање?

36. Религиозна свест

Представе, које дете задобија од телесних ствари и појава (света), постају чулним опажајима. Да видимо, како постаје религиозна свест.

Представа о Богу. Кад дете говори о Богу, који је створио све што постоји, који управља светом и судбином људи, који се позива у невољи у помоћ, коме се захваљује за учињена добротинства, то га представља као лично биће, које све зна, чувствује и хоће на сличан начин, као што и он сам нешто зна, чувствује и хоће. То је његова представа о највишем бићу, о Богу.

Ова представа о Богу јесте језгро религиозна свести; са њом су у вези све остале религиозна представе. Представа о Богу није код свију људи и свију народа једнака. Историја нас учи, да стари народи нису представљали *једног* већ *много* богова као управљаче света. И данас има још народа, чија се религиозна свест подударала са религиозном свешћу тих старих народа. (Монотеисте, политеисте). Сви држе своје богове као виша бића, која стоје високо над људима и располажу њиховом судбином. Представа о Богу и боговима с човечанским обликом (често и са деловима животињског тела) постала је помоћу фантазије од искуствених представа. Бог се не може опазити чулима; да га има, човек — *верује*.

Одношај човека према Богу. Човек, који верује да постоји Бог, има одређених представа о своме одношају према њему; у колико је више уверен у то да Бог постоји, у толико су му јасније те представе. С тога, што човек све замишља у зависности од Бога, то му је послушан; с тога што га Бог воли, воли и он њега и следује његовим заповестима, са те љубави не ће ни ближњем на жао да чини, хоће да је захвалан добротинцу, да воли истину, да не краде, не пожели туђе добро и т. д.

Помоћу ових представа упознаје човек своје религиозне дужности према Богу, према ближњима и према самом себи. Кратко обухваћена та дужност гласи: „љуби Бога изнад свега и ближњег као себе“. Онај, који гледа да те дужности испуњава, јесте побожан човек: јер се побожност састоји у томе, што човек у Бога верује и врши вољу божју (Аврам). Прописи, које налаже људима хришћанска религија, јесу морални. Али се то не може тврдити о каквој незнабожачкој религији, која н. пр. допушта убијање људи. Ко се, према томе, влада, као прави хришћанин, тај је у исто време и моралан човек.

Религиозно чувство. Представе о Богу и богоугодним радњама буде у срцу човекову различита чувства: страхопоштовање, љубав, захвалност, скрушеност (чувство унижености), кајање (чувство грешности).

Различити тон религиозног чувства је зависан од садржине религиозних представа. Ко представља Бога као *оца* свију људи има љубави према њему; ко га представља као *разјареног судију*, има *страха* према њему; ко помишља на *праведност* божју, има *чувство поверења*; ко је упознао његову *снагу* и *величину*, *чувствује* како је према њему *немоћан* и *мали*. И дете има *чувство страха*, кад учини какво зло, па се сети да Бог *све зна*. — Побожан човек има интереса за све, што се тиче службе божје: за религиозне установе (цркве), скупове (службе), за религиозну лектуру (свето писмо и хришћански списи), за проширење царства божјег (проповедништво).

Религиозно чувство има свога узрока у религиозним представама.

Религиозно хотење. Религиозно чувство је узрок религиозног хотења. Ко се са својих грехова каје — тај жели да се поправи (изгубљени син); ко Бога љуби — хоће да одржава његове заповести; ко има *чувство властите немоћи* — тај ће призвати Бога у помоћ; ко има *чувство свога властитог грешења*, тај је готов и другима да опрости; ко има *чувства према назатку незнабожаца*, тај ће нешто допринети, да и они имају благослов хришћанства.

Тек тако, ако религиозне представе покрену срце — т. ј. ако буде *чувство пријатности* и *непријатности*, могу да буду од спасоносног утицаја на хотење човеково. Ако ли се религиозна свест састоји само из знања, тада је без утицаја на поступање, без утицаја на душевност. Религиозно *чувство страха* од казне божје јесте побуда многих људи, да зло не раде. Религиозан интерес буди тежњу к религиозним радњама; он гони човека на саобраћај с Богом (у молитви), на службу божју, на читање религиозних списа, на дела добротинства (старање за сиротињу, болесне, сироте). Истинита се религија не састоји у побожном посматрању и узбуђивању, не у речима и чувствима, већ у *раду за спас човечанства*. Не служе Богу они, који вичу: „Господе! Господе!“ него они, који врше вољу Оца небесног.

Религиозно образовање. Оно бива на исти начин као и морално образовање. У родитељској кући дете гледа и слуша много шта, што се односи на религију; дете суделује и у религиозним радњама старијих: оно чита своју јутрењу и вечерњу молитву, као и молитву пред обедом: оно посматра иконе и пева заједно са одраслима побожне песме. Тако постаје код деце полагаано интерес за религиозне ствари, нарочито, ако се родитељи чувају круте принуде на то и бесмисленог рада у том погледу једино по навици. — Религиозној настави у школи и цркви тада остаје, да прошири круг религиозних мисли и да разјашњава и учвршћава религиозне представе, те да би се дете научило, да и појима оно, што чини. За религиозно образовање је од велике користи, ако родитељи и учитељи својим примерним животом потврђују, да им је религија на срцу, да дакле нису од оних, који божју реч само слушају, већ и врше.

Понављање и примена. Која је представа од основне важности по религиозну свест? На који начин не би могла постати представа о Богу? Чему нас учи историја о представи Бога? Које представе спадају још у религиозну свест? Шта су религиозне дужности? Изнеси неколике! Какви су прописи хришћанске религије? Може ли прави хришћанин бити и неморалан? Како постаје религиозно чувство? Изнеси примере религиозног пријатног и непријатног чувства! Ко има религиозни интерес? На чему се види утицај религиозног интереса? Кад религиозна свест нема никаква утицаја на хотење? У чему је права религија? Шта доприносе родитељска кућа и школа за религиозно образовање деце? Чиме?

Г. САМОСВЕСТ

37. Представа „ја“

Од свију представа, које човек има, најјача је представа о његовој личности или о његовом „ја“. Круг представа његовог ја обухвата представе а) његовог *тела*, и б) његовог *духа*. Шта знамо о поступном постању овог круга представа?

Тело. Мало дете у почетку говори о себи као и о свакој другој ствари; оно каже н. пр.: Мара је мала, Мара је уморна, Мара је болесна, Мара је мила, Мара иде да слава и т. д. Као што друге ствари означава њиховим именима, тако и себе означава својим именом. При томе мисли на своје тало, о коме већ има представу.

Како постаје та представа? Оно, што је у 7. одељку речено о постању просторних представа, вреди и овде. Помоћу видних, додирних и мишићних осетака образује дете потпуно представе о деловима свога тела. При томе непрестано чине своје и животни осетци, да би се представа о целом телу усавршила. Дете додирује своје тело, за тим друге предмете из своје околине и опажа при томе разлику између свога тела и других ствари, оно осећа, докле домаша његово тело; ако се удари, осетиће бол у дотичним деловима тела; ако додирне своје тело, видеће

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

покрете своје руке. При ходу има других искустава: оно опажа, да се може покретати с места. Тај покрет оно не опажа код лутке и осталих играчака, код столице, стола и других ствари у соби: оне остају на своме месту. Оне и не једу, не пију, не говоре и не вичу као дете. И по томе се, дакле, разликује дете од своје околине.

На тај начин дете се учи, да себе сматра као ствар, која може да осећа и да се покреће.

Дух. Дете има још и других искустава: оно примећује, да може нешто представити, да може нешто познати, да се размишља, кад се пита, да жуди и хоће и да постиже, чему жуди, и изводи, што хоће. Ако је дете већ толико одмакло, то се не назива више именом као што назива друге створи, већ говори о своме властитоме *ја*: ја гледам и слушам, жудим и једем, хоћу и размишљавам и т. д.

Док год дете има свести, да опажа очима, рукама, ногама и т. д. дотле је још представа његовог тела садржина његове представе „ја“. Али у колико се већма јавља мишљење код детета, у толико се више мења и представа његовога „ја“. Оно наскоро сазнаје, да његово тело има потчињено место, да је оно само слуга и да изводи оно, што његово „ја“ замишља и хоће. Његово „ја“ за тим није више тело са својим органима, већ то, што *мисли* и *хоће*. Оно преноси своје „ја“ у себе, у своју главу, она је сада седиште његовог „ја“. Дете бива свесно ове духовне представе „ја“ и следује својој *властитој глави*, чим може да каже: „ја мислим и хоћу“.

Самосвест. Кад дете постане веће и јаче, мења се с његовим телом и његово унутрашње биће; другим речима: садржина представе „ја“ бива мало по мало све другојачија: Дете је свесно ових промена: оно зна, да је веће, теже и јаче но пре неколико година, да много што зна и може, о чему раније није разумевало ништа. Али дете зна и то, да је оно оно исто дете, што и пре две-три године; јер на питање: „ко је ступио у школу минуле године?“ одговара тако исто са „ја!“ као што тим истим одговором одговара на питање: „ко ће преко-сутра имати седам година?“

„Ја“, које овде изговара, јесте једно и исто „ја“, које је минуле године пошло у школу и које ће прекосутра имати свој рођендан. Човек зна, да остаје увек једна и иста личност као што је и раније била и као што је сада, и ако се личне особине мењају с временом.

Знање о „себи“ и свест, да човек у пркос свију промена остаје један исти, зове се самосвест.

Да се то знање ранијег стања не губи, објашњава се чињеницом, што све промене бивају тако полагаано, да се и не примећује, како се човек од тренутка до тренутка мења. Даље, има да захвалимо памћењу, што се сећамо онога, што смо мало пре тога мислили и радили; тако сећање свезује прошлост са садашњошћу. Разне представе, које о себи

имамо из различитих времена, јесу у исто време *наше* представе, представе нашега „ја“. Сваки, који представља своју личност, зна такође, да су „ја“ *које представља*, и „ја“, *које се представља*, субјект и објект те мисли — једно и исто. Сумња у себе (да постоји) могла би се појавити само код онога, код кога не би било памћења. Где престаје самосвест, настаје *лудило*.

Понављање и примена. Који је круг представа најзначајнији код човека? Које представе сачињавају тај круг? Помоћу којих осетак постаје представа о нашем телу? Како дете разликује своје тело од осталих ствари? Како дете зове само себе у почетку? На што помишља при томе? Која искуства уче човека, да његово „ја“ није само тело његово? Како се назива дете, кад постане свесно свога мишљења и хотења? Шта подразумевамо под именом самосвест? Зашто је то, да човек у пркос свију промена, које на себи опажа, ипак зна да је једна и иста личност? Какву услугу чини у томе памћење? Шта би било, кад не би било сећања?

38. Самочуство

Познавање самога себе. Човек расуђује о себи, кад вели: ја сам велики, јак, леп, ружан, — мудар, разуман, окретан, глуп, — пријатан, частан, марљив, лењ, послушан, милостив, правичан и т. д.

Ко тако о себи расуђава, приписује своме „ја“ извесне особине, чиме му постаје јасно у свести садржина представе о своме „ја“. Ако су ти расутци истинити, то помоћу њих долази човек до *познавања самога себе*. Расудак: „ја сам јак“ заснива се на властитим искуствима и на сравњивању са другим, а може и да је последица примљених туђих расудака. — Између особина, по којима се цени лична вредност човека, има таквих, *којима се жуди*, н. пр. особине леп, разуман, частан, марљив, и таквих, *које се одбацују*, н. пр. ружан, глуп, лењ, завидљив. Јак држи о себи много више, него ли слаб; лењи се мање поштује него ли марљив; окретна ценимо, а нико не ће пожелети, да је неокретан. Вредност личности се, дакле, одређује према личним особинама *тела* и *духа*. Покадшто се човек цени и по спољашњим стварима и одношајима, н. пр. по оделу, новцу, имању, позиву, породици, нацији. Ако се по томе цени, то се некој личности лако може одмерити вредност, коју она нема; на тај начин се пада у *погрешно* процењивање вредности.

Самочуство. Дечак се радује, ако је свестан своје снаге и окретности; ученик с болом осећа своју слабост у мишљењу и тубљењу или своју неокретност за буди коју уметност; код марљивог свест о свршеном послу порађа радост; племић помишља с поносом на своје прастаро порекло и вели можда у себи: „ја сам, хвала Богу, од старог племства, али ипак мој син — тај ме једи — он ће имати једнога претка више, него ли ја“.

Из ових се примера може видети, да се своја личност може представити с пријатношћу или непријатношћу.

Ово чувство пријатности или непријатности, које се изазива представом властитог ја, називамо **самочуство** (самоосећање).

Код деце се појављује самочуство као пријатно чувство, ако надвладају тешкоће у игри и раду; сетимо се само њихове игре лоптом, скакања преко врвце, тоциљања, израде школских радова. Како се снјажу очи у детета, када успева у каквом раду, кад црта, пише, пева или реши какву загонетку! Успех у раду ствара у детету свест о његовој властитој снази и окретности и даје му храбрости за нова предузећа.

Истинито и лажно самочуство. Богато дете гледа с презирањем на сиромашно; добар ђак исмева неокретнијег свог друга; срећан се смеје опасностима а несрећан нема ни за шта храбрости и поуздања.

На таквим чињеницама почива разликовање *правог* самочуства од *лажног*. У ствари се ово разликовање односи на узроке чувства, представе, јер су оне или истините или лажне. Кад богат себе цени више од сиромашнога, то је његов расудак лажан, пошто његов новац не чини део представе његовога „ја“; ако онај, кога срећа прати, верује, да је у стању да надвлада све опасности, то је и његов расудак погрешан, јер при томе не урачунава и повољне околности, већ успехе свога пословања приписује једино својој личној ваљаности. Самочуство може да је последица *властитог уображења* или *прекомерне хвале* од стране других лица или пак *незаслуженог потискивања* и *кажњавања*; тада је самочуство лажно. Истинито самочуство се јавља као *скромност*, *обазривост*, *самопоуздање*, *храброст*, — лажно пак као *надушеност*, *уображеност*, *нартљивост*, *охолост*, — или пак као *срамежљивост*, *страшљивост*, *малодушност*, — даље као *поноситост због новца*, *породице*, *илемства*, а и као *национална охолост*.

Само право самочуство задобија наше одобравање, јер је једино оно морално. — Охолу ћемо децу научити скромности, ако им се покаже, да се морају потчињавати ауторитету других лица и да још мало знају и могу. Код срамежљивих и тужних душа се пак гледа, да се ојача слабо самочуство помоћу похвале и одушевљења.

Чуство части. Марљиви се ученици радују кад се похвале; лењи се пак ожалости, ако се покуде. Чиновник се радује унапређењу или одликовању; радник се радује повећању зараде.

Ово чувство пријатности или непријатности, које постаје, кад и други признају вредност нашега „ја“, зове се **чуство части**.

Част је увећавање, *немање части* или *срамота* је умањавање наше вредности. Обоје може да је по заслуги а и без заслуге. Ако није заслужено, то говоримо о *ласкању* (претераној хвали) или пак, у противном правцу, о *ругању* (прекомерној покуди). Од обојега се мора чувати васпитач, јер се тиме може да развије таштина и охолост или огорчење и мржња.

Понављање и примена. Кад човек о себи самом расуђава? Кад може дете доћи до истинитог познавања себе сама? Од каквог су утицаја туђа расуђивања о нама на то познавање? Чиме се одређује вредност личности? Имају ли и друге ствари утицаја на процењивање самога себе? Шта је лажно самопроцењивање? Шта је истинито самоочуство? Како постаје? Кад се појављује ово чувство код деце? Када се говори о лажном самоочуству? Дај примере за то! Шта може учинити школа за образовање правог самоочуства? Како се поступа са оholим, а како са безочним ученицима? Чиме може да постане самопроцењивање лажно? Кад је морално? Шта се подразумева под именом чатеи и срамоте? Како постаје чувство части? Од каквих последица може бити: ласкање, укоравање, подругивање?

39. Страсти

Страст. Понека деца тако су лакома на слаткише, да сав новац, што им се да, на то троше; други се опет тако радо играју, да забораве и на јело и пиће. Има људи и жена, који радије јуре на свакојаке забаве, но што се занимају корисним радом и који у тој тежњи за уживањима заборављају лако своје дужности.

Узроци њихових радња су необично јаке пожуде, које имају корена у извесним круговима представа. Што ти кругови представа стварају такве пожуде јесте због необичне *јасности* њихове и везе с представама *пријатности*. Велика јасност их гони једнако у свест, те се услед тега помрачавају друге представе. А с тиме се од себе јавља и пожуда, тежећи да се задовољи. Такво стање наше свести се назива страст.

Страст је пожуда, која се периодички понавља и тражи да се задовољи.

Страст је болесно душевно стање, у коме се не влада појудом мирним размишљањем о питању, да ли је дотична пожуда одобрена или ое. Ту није више здрав разум *господар*, као што треба да је, већ је *слуга* појуда и мора се старати за средства, да се пожуде задовоље. У предњим примерима је реч о трима различним страстима: *лакомислености*, *страсти за играњем* и *страсти за уживањем*.

Самољубље. Већ и мала деца помишљају на себе, кад моле за јело, играчке, нове хаљине; — старије дете радо узима, што му је пријатно, на рачун других; оно се радује, кад му се што да и љутито је, кад му не штогод одрече; — старији људи често не могу да поднесу, ако се ради друкчије, но што они хоће, или ако их ко узнемирава у одмарању и раду, ако им противречи или их упозорава на погрешке.

Узроци ових чињеница су у представи свога „ја“, дакле, у најјаснијој и најсилнијој групи представа. Представа нашега „ја“ изазива жив интерес у нама, који називамо *љубав према самом себи* или *самољубље*. То је самољубље сасвим природно; то није ништа наопако док год не поништава и интерес за друге. Кад би човек био равнодушан према властитим успесима и патњама, то би држали да ја та појава не-

природна и сматрали бисмо је као душевну болест. Самољубље је шта више, док год се не изметне, извор за потпомагања властитог „ја“, за поправљање нашега живота, са стварање части и угледа.

Себичност. Има много деце, која би била рада, да штогод само она имају; која и не помишљају, да од тога треба и други што да добије; која друге не ће да помажу, а радо би хтела, да њих други служи; која радо слушају признање, кад се њих тиче, али не признавају ништа другоме.

Овде имамо примере страсти, што се зове *себичност*.

Себичност је жудња за властитом пријатношћу, пожуада, која господари над сваколиким мишљењем и постизањем.

Себичност је изметнуто самољубље. Код себичног човека господари представа његовог „ја“ (његово задовољство, срећа, добитак) свешћу његовом тако јако, да се све остале представе морају уклонити. Он је задовољан, ако се испуне *само његове* жеље, ако се само његове пожуаде могу да задовоље. Кад какав човек мисли једино на себе, а не и на друге, нама се такво поступање не допада, те с тога себичност или егоизам (од егоја) и називамо *пороком*. Деци, код које се почне јављати то зло, не треба сваку жељу својевољно испуњавати, јер тим задовољавањем пожуада себичност само добија у снази.

Частољубље. Има ученика, који само тада раде марљиво, ако се надају да ће задобити похвалу или другу какву корист. А тако исто има и одраслих, који суделују у каквом добром делу само ако знају, да ће тиме стећи части код других људи. (Мат. 6. 1—5.).

Код честољубивих људи је пожуада за чашћу једина побуда за њихов рад; али за одавање почастии другим лицима немају ни мало воље.

Частољубље је претерано јака пожуада за чашћу.

Представа „ја“ јесте прави извор и овој страсти. Кад друге личности уздижу наше „ја“, то се у нама изазива пријатно чувство (чувство части). Против тога нема нико ништа, јер је осећање части природна последица допуштеног самољубља. Људи, који немају никакво чувство части, онако исто вреде, колико и они, који без престанка јуре за почастима. Ако се чувство части код каквог човека често изазива, задобија представа о његовој части сувише снаге и прелази у честољубље. С тога васпитач не треба одвећ често да употребљава чувство части као васпитно средство, да не би и сам што допринео за развитак честољубља.

Властољубље. Код поједине деце, нарочито из виђенијих породица, јавља се често тежња, да наређују слугама, да заповедају друговима и да их у игри постављају на нижа места.

Тим се испољава порок, који крстимо именом *властољубље*.

Властољубље је јака и трајна пожуада за господарењем над другим.

Ако се таквој деци допусти такав рад или се чак за то и похваљују, то од њих постају несносни тирани, који увек хоће да је њихова

воља (својевољност), који на друге погледају с презирањем (охолост, поноситост), који траже да им се свет дивни (таштина) и који раструбљују своје уображене врлине (славољубље). Земљиште, на коме код неких људи бујно избијају ове рђаве особине, јесте претерана представа њихових властитих „ја“. У својој уображености многи људи ките своје „ја“ свакојаким одличним особинама (знање, врлине, лепота), али које немају у тој мери у којој их представљају, те тако на далеко прецењују своју властиту вредност. Себичност је кужан извор многих порока: зависти, самохвалисања, уображености и подругивања, клеветања, мржње и т. д.

Понављање и примена. Шта је то страст? Зашто се она може назвати болесним стањем душевним? Објасни изреку: „страст гради од човека роба“! Како постаје страст? Кажу неколико страсти! Каква је разлика између штедње и тврдичења? Шта је фанатизам, суревњивост, осветољубље? Шта је самољубље? Из које се представе јавља? Како се испољава то чувство? Кад прелази самољубље у себичност? Зашто се себичност назива пороком? Шта је честољубље? Зашто га ми не одобравамо? Да ли треба одбацити и чувство части? Каква је разлика између чувства части и честољубља? Шта је властољубље? Како се та страст појављује код деце? Објасни ове страсти: пијанство, грамзљивост, таштину, славољубље, страст за оговарањем! Каква је разлика између злобе и мржње? Како можемо да радимо на предупређењу ових страсти: лакомости, брбљивости, хвалисања, кинђурења? Како да се поступа с децом, која воле да се свађају?

40. Сачуство

Ближњи. Дете живи у кругу људи; оно гледа сваког дана родитеље, браћу, сестре и друге чланове породице, слуге и суседе; оно добија представе о тим лицима помоћу којих их познаје и разликује. Ове се пак представе све више попуњавају опажајима дечјим о томе, што на појединим тим лицима виђају или о њима слушају.

Услед опхођења, дакле, постају у свести детета, осим представе његовог властитога „ја“, још и представе *других лица*. Помоћу мноштва опажаја (родитељско старање, услужност слугу, браће и сестара, поклони рођака) дете сазнаје, да та лица могу бити од великог утицаја по његово уживање или бол, да она могу увећавати његову пријатност, а смањивати његову патњу. Таква искуства буде у детету чувство саучешћа према другом и тежњу, да и оно њима помогне, да и оно њима какву љубав учини. Тако постаје у њему поред самочуства још и *чувство за друге*, које побија и ограничава самочуство.

Да упознамо неколико облика овога чувства.

Захвалност. Дете, које је сазнало за љубав материну, изражава своју радост о томе: љубазним речима, пољупцима и свакојаким услугама.

У томе видимо обоје: и чувство и тежњу.

Чуство, које постаје помоћу представа примљених добрих дела, називамо захвалношћу; њоме се изазива тежња, да се учињена доброта врати.

Захвалност је у противности према самољубљу и задржава прекомерно развијање и изметање његово у себичност. С тога је захвалност врлина, на коју се већ и мало дете може упутити. Због тога је дужност васпитачева, да пробуди чувство захвалности код деце и да ојачава у њима тежњу за враћањем примљене доброте.

Послушност. Послушно дете слуша заповести или забране својих родитеља чак и тада, када су његове пожуде у противности с вољом њихових родитеља. Добро дете хоће и не ће нешто с тога, што његови родитељи то тако желе.

*Ово поштовање властитих жудња и властитог хотења под туђу вољу назива се **послушност**.*

У послушности испољава дете једну своју тежњу. У чему треба да тражимо узрок њен? У првом реду у чувству захвалности, јер оно гони дете, да и оно онима учини радост, који су њему добра учинили. Уз то долази још једно чувство и то:

Страхопштовање или **поштовање** (*ауторитет*). *Ово чувство је последица представа о незнатној својој моћи и о већој снази родитеља својих.*

Такве представе и таква чувства постају, кад дете искуси, да отац и мати много шта могу, што оно не може и да и старија браћа и сестре као и слуге врше оно, што родитељи захтевају. Ако васпитачи и родитељи не буду у стању да код деце буде и ојачавају чувство страхопштовања, то ће им бити тешко, да децу васпитавају на послушност.

Доброта, љубав. Захвалности је слично *саучешће, наклоност, доброта*, која се пење до љубави.

Љубав је чувство заинтересованости за туђе „ја“, које се ставља над својим „ја“.

Из чувства љубави избија потом жудња, да се туђе „ја“ служи и да му се потпуно предаје, да се за њ' живи, а у најгорем случају чак и жртвује. Таква жудња јесте *самоодрицање*, противност *себичности*. Самоодрицање је прави знак љубави родитељске, човечанске и хришћанске (Јов. 13, 35.). Исус, Песталоције, Франке, милостив Самарјанин и др. јесу угледи такве љубави.

Сачуство. Девојчица, која види брата где плаче, почиње да га теши и гледа да растера његову жалост разним обећавањима и поклонима. Кад чујемо, да је једног нашег пријатеља снашла велика срећа, то се и ми радујемо са њим Јадни просјаци и људи без крова над главом изазивају наше сачуство; какву пак срећну породицу посматрамо са задовољством.

Ови примери казују, да може бити сагласности између чустава различитих људи; А има чувство пријатности или непријатности, ако зна, да и Б има чувство пријатности или непријатности.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNIBELGRADE.BG

Ово саучешће у задовољству или патњи других људи зове се сачуство (сарадост или сажаљење).

Чуство онога, који га има (Б), и сачуство посматраоачево (А) немају један и исти узрок. Човека испуњава пријатност или непријатност, ако има представу свога стања: чуство пријатности испуњава болесника при све даљем оздрављању, такмаца кад добије добро место, трговца, ако му радња испадне добро; чуство непријатности пак обузима матер, ако јој је дете опасно болесно, и ученика, кад има да издржи какву тешку казну. Други људи могу да имају иста чуства пријатности или непријатности, ако опаза или представе пријатност болесникову, такмачеву и трговчеву или непријатност материну или ученикову. Из тога излази, да они људи (н. пр. деца), који не могу себи да представе туђе душевно стање и који се не могу пренети у туђ положај, пошто ни сами дотле нису имали сличних искустава, не могу ни имати сачуства према другима. Пријатељство и љубав се ограничава просечно на мали круг људи, са којима се много опходимо; сачуство се пак може распростраити на све људе, па и све животиње.

Завист, злоба. Дешава се и то пак, да неко има чуство непријатности, кад је други срећан; тако је Каин био љут, што је Бог био милостив према Авељу и његовој жртви; некакав ученик је љут, што на граду није он добио, него други ученик. А бива и то, да се неко радује туђој несрећи, као што се дечак увесељава копрцањем животиње, коју он мучи.

То су примери једног чуства, које је у потпуној противности према сачуству. Чуство непријатности код Каина и поменутог ученика зове се *завист*, а томе је у противности *сарадост*. Чуство пријатности код помучитеља животиње јесте *злоба*, противност *сажаљења*. Сарадост и сажаљење су *симпатичка* чуства, а завист и злоба пак *антипатичка*. Ми наводимо, да су прва лена (морална), а друга ружна (неморална). Ко има прва чуства кажемо да има „добро срце“, а ко ова друга, кажемо да је „зла срца“.

Понављање и примена. Које представе стоје у равномерности с представом свога „ја“? Кад постају код детета те представе? Како се изазива код детета чуство захвалности? Зашто захвалност називамо врлином? Шта је послушност? Како она постаје код деце? Објасни изреку: „послушност у младости је основ врлине“! Шта разумемо под именом страхопоштовања? Којим искуствима долази дете до тог чуства? На што гони дете то чуство? Зашто морају ученици да имају поштовања према својему учитељу? Чиме учитељ задобија ауторитет код својих ученика? Шта је љубав? Чему је узрок? Како се зове противност себичности? Шта је сажаљење? Како постаје то чуство? На што оно нагони човека? Од каквог утицаја може да је школски живот на сачуство деце? Како се зове противност сажаљења? Шта је завист? Изнеси људе, који имају „добро срце“!

41. Карактер

Неслободна воља. Један дечак види у суседовој градини лепе јабуке; одмах у њему постаје пожуда, да их добије. Али га плот одваја од предмета његове пожуде; али пошто може лако прескочити преко њега, то хоће брзо да набере јабука и ако му морална свест вели, да не сме красти. — Страствена пијаница жуди једнако за јаким пићем и измишља средства, како да их добави, и чим пронађе средства и путеве да задовољи своју пожуду, хоће одмах да пије и ако мора сам себи рећи, да није право то што ради, јер тиме унесређава себе и своју породицу.

Шта нас уче ови примери? Код дечка се при погледу на јабуке појављује помоћу представе о њеној сласти пожуда за том слашћу. Та је пожуда јача, него ли морална представа да не сме красти, те њу с тога и помрачава пожуда. Морално убеђење, дакле, није у стању више да утиче на његово хотење и пожуда постаје — хотење, чим дође у свест помоћна представа средства (прескакање плота). Исти је случај и са пијаницом. Представа чулног уживања, која је честим понављањем добила велику јасност, има толико снаге, да потискује све остале помисли. Човек и хоће оно, чему жуди, чим само дође до средстава за задовољење тих пожуда.

С тога кажемо, да је воља и овог дечка и ове пијанице *неслободна, скућена*. Њихова *морална свест* или још није завладала (као код дечка) или је престала да влада (као код пијанице) над развијеним појудама, већ те пожуде владају разумом тако, да се разум мора домишљати, како да се пронађу средства, те да се пожуде задовоље.

Скућена или неслободна воља јесте она воља, коју опредељавају појуде или страсти.

Практично размишљање. У приповетци „Не бежи од школе“ Стојан одвраћа Милана од школе и зове га, да се играју на ливади. Милан у себи представља задовољство при игри на ливади, те би и он као хтео да иде (пожуда), али се такође сећа, да је његова дужност да у школу иде, да чини зло дело, кад у потаји бежи од школе и да ће тиме ожалостити родитеље и учитеља. Ове представе су од таквог утицаја на његово хотење, да се после кратког размишљања одлучује, да не пође за својом појудом, него да иде у школу.

У одељку 23. видесмо, да размишљање долази пре расуђивања. Тиме се размишљањем претресају основи за расудак. С тога ми и називамо то размишљање *теоретичким размишљањем* т. ј. размишљањем ради *сазнавања*. У горњем примеру имамо размишљање друкчије врсте. То је *практично размишљање* т. ј. размишљање ради *хотења*. Овде у овом примеру размишљање доводи Милана до закључка: „ја не ћу да идем на ливаду; идем у школу“. Пошто овај расудак опредељава хотење и поступање учениково, то га и називамо *практичним* расутком, а и разми-

www.uns.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

шљаће пред њим такође практичним размишљањем. Код Милана не влада пожуда над вољом, већ је његова јасна морална свест (његова савест, његово боље „ја“) заповедник над његовим хотењем и поступањем. Код мале деце и људи оданих страстима се и не појављује озбиљно размишљање о њиховој вољи, већ лако пуштају да њиховим хотењем и поступањем по вољи владају њихове пожуде.

Практична начела (максиме). Као што се теоретички расудак оснива на извесним основима, који чине, те се баш тако и никако друкчије расуђава, тако је и практични расудак у зависности од извесних *начела* или *максима* (као код Милана), које чине, те се баш тако хоће и никако друкчије. Начела су Миланова била: „хоћу да чиним, што моји родитељи захтевају“ и „прво рад, па онда игра“. Варалица има начело: „ја тражим само за мене користи“, онај пак, који љуби истину, ради по начелу: „ја ћу казати истину под свима околностима“.

Из ових се примера види, да вољу човекову опредељавају извесна практична *начела*. Та начела руководе његово хотење и поступање једним опредељеним правцем: послушан, хоће и ради, што му се заповеда; варалица при куповини и продаји гледа само на своју корист. Према начелима, која опредељавају човекову вољу, зависи, да ли ће тај чонек да има у себи врлине или порока. Као што се од многих посебних представа образује једна општа представа, тако исто постунно од многих посебних практичних начела постаје *општије практично начело* (максима). Ако су поједина начела морална, то напоследку постаје општа *максима моралности*: „ја хоћу оно, што је морално и добро“.

Практична начела задобијају своју снагу над хотењем тек честом *применом* у животу као што и општа представа долази до јасности и јачине помоћу обнављања опажаја или искустава.

Слободна воља. Вољу марљивог ученика (Милана) опредељава његов морални расудак; трговац се управља по моралним начелима, ако се одлучи да ради часно и ако често има прилике, да се преваром обогати; слушкиња поступа добро, ако не злоупотребљава поверење своје госпође, која јој поверава све кључеве; ратник поступа племенито (морално), ако не узима од побеђеног непријатеља његов новац и накит и ако их без опасности може узети.

У таквим је случајевима воља човекова *слободна*, т. ј. независна од рђавих пожуда. Његова морална свест је тако разговетна и тако јака, да постаје показивач за његово хотење и његов рад. Морална свест сачињава тада његово морално „ја“; с тога човек и каже: „ја“ хоћу *тако* да радим и никако друкчије; „ја“ хоћу да чиним, што држим да је најбоље; „ја“ не ћу да чиним оно, што држим да је рђаво!“ Човек је *морално слободан*, ако његова морална начела владају свеколиким његовим хотењем и поступањем.

Слободно хотење имати не значи све штети, како добро тако и зло, већ то значи имати хотење по усвојеним моралним начелима.

Карактер. Ако је неко поставио као начело, да говори истину, да ради часно, у животу да се *слаже*, то ће и гледати, да *увек* говори истину, да часно ради и да се с другим слаже.

Није довољно, да човек само има моралних начела, већ да по њима увек и поступа, да је његово хотење *увек једнако*, да има *сталности* и *доследности*. „Кад ово знате, благо вама ако га извршujete“ (Јов. 13. 17.). Људи без начела раде једном добро, други пут рђаво, према томе, како су прилике (код деце!). Тако и пр. они говоре истину, ако од тога имају користи или бар не могу да имају штете; али лажу, ако мисле, да ће тиме боље да изађу на крај. Ко увек стално и доследно хоће, што му његова начела заповедају, показује собом *карактер*; ко је пак у своме хотењу и поступању променљив (колебљив), тај је *бескарактеран*.

Карактер је постојанство хотења по усвојеним начелима.

Ко ради по моралним начелима има *добар* карактер (Св. Сава, Павле, Јован Крститељ, Јосиф, Песталоције); ко допушта да њиме управљају неморална начела, тај има рђав карактер (Нерон и др.).

Потпуно моралан карактер би имао онај човек, који би увек хтео и радио по моралним начелима, чије је хотење и поступање, дакле, у потпуној сагласности о моралним идејама. Али тако савршени карактер је само идеал, који се не може постићи. Али ипак јесте и биће увек *циљ васпитавања: образовање моралног карактера*.

Понављање и примена. Кад је хотење неслободно? Изнеси за то примере! Шта се подразумева под теоретичким, а шта под практичним расуђивањем? Који се људи не размишљају озбиљно пре но што нешто хоће? Шта су практична начела? Кажу какво од тих начела! Како она постају? Кажу какво опште практично начело! Како оно постаје? Кад је воља слободна? Ко њоме влада? Шта зовемо карактер? Шта је моралан карактер? Зашто велимо да је потпуно моралан карактер идеал? Који су људи некарактерни? Шта је себичњачки, властољубиви и пријатељски карактер? Шта је боље: велико знање или добар карактер? Шта значи: „окарактерисати некога“? Шта је циљ васпитавања? Шта може настава да уради за образовање карактера? Које наставно градиво може особито да утиче на образовање карактера?

ДЕЧЈА ЗАБАВИШТА

ОД Д. Ј. ПУТНИКОВИЋА, В. УЧИТЕЉА ГРАЂАНСКЕ ШКОЛЕ

Нови Закон о Народним Школама донео нам је, поред других новина, и *Дечја Забавишта*. О тој просветној установи у опште је код нас до сад мало писано и разбирано. Поред врло ваљане расправе г. Јов.

Мнодраговића „О забавиштима“¹⁾ и чланка који је ове год. излазио у овом листу, на другим местима и у другим приликама писано је одвећ мало, или је само узгред спомињано и по што год о дечјим забавиштима. Сем тога, ми у Србији имамо само два-три забавишта у Београду и два или три у неким др. градовима, па и она су нека самоучки уређена, а нека нису српска, те није чудо што о дечјим забавиштима мало знају не само грађани, него и сами наставници наших школа.

Овим редовима циљ је, да што год припомогну ширем разумевању и већем интересовању за дечја забавишта. Како су поменути чланци доста расветлили важност и потребу дечјих забавишта у опште и код нас напосе, то ћу ја овде више говорити о *самом раду у забавиштима*.

*

Поред познатог задатка, који ће дечја забавишта имати, васпитавајући децу пре поласка у школу, она треба да замене и досадање наше приправне разреде. Што то није одмах и учињено, биће да је зато, што немамо спремних учитељица за забавишта. Али то треба учинити што пре, јер ће забавишта на бољи и лакши начин постићи оно, што се хоће приправним разредима.

Дечја забавишта Немци зову *дечје баште* (Kindergärten) зато, што ово забављање деце треба да је махом у каквој башти. Чеси то зову *материнске школе*, зато, што тамо забавиља децу учи и забавља, као мати код куће, што забавиља тамо замењује матер. Чешки назив рекао бих да је погоднији од немачког; а наш назив: *дечја забавишта*, чини ми се, да је још подеснији, јер у забавиштима и јесте главно забављање деце.

Чланом 6. Закона о Народним Школама лепо је одређен задатак забавиштима: *да забавом поучавају и васпитавају децу*. Програмом је још јаче истакнуто, да у забавиштима није главно *знање*, него вештим забављањем *развијање* тела и духа дечјег. Не знање, него забављање, то би била кратка одредба целокупног рада у овим малим школама. А зар ништа деца да не уче? питаће неко. — Ништа нарочито; али у самом оном забављању има много и учења и васпитавања, које се поред забаве увлачи у душу дечју неосетно, неолажено.

На питање: како се деца забављају у забавиштима, могло би се одговорити: онако, како би ту децу код куће учили и забављали мати, отац, баба, деда, сестре, браћа и други рођаци и познаници. Тако, само *још и боље*. Да, што би деца пре поласка у школу радила и учила код своје куће, то раде и у забавишту, само овде *много боље него у кући родитељској*. Боље зато, што је у кући мање деце, а у забавишту много

¹⁾ Штампано у „Просв. Гласнику“ г. 1897., свеска за март, и одатле оштампано у засебну књижицу.

више, те је деци овде у друштву милије; што су код куће укућани често заузети послом, те се не могу цео дан бавити с децом, а овде им забавиља цео дан стоји на расположењу; што у кући родитељи и родбина често, и кад хоће, не умеју да створе деци тако лене и корисне забаве, а овде је забавиља у свему томе вештија; и што се у кући родитељској често чине и грешке у забави и васпитању, или се без икаква реда и плана поступа с децом, а овде је све то правилно, смишљено и удешено тако, да се деца увек забављајући и уче нечем лепом и корисном.

Забављати децу изгледа да је посао врло лак, али то није нимало лак посао. У овим годинама деца су врло живе природе, децја фантазија је врло бујна, децја радозналост велика, децје интересовање и запиткивање неисцрпно. Задовољити све то, све те децје особине не угушивати, него само регулисавати и упућивати и то све у пријатној забави, то није лак посао. Није лако код куће, где су два три детета, а у забавишту их је 40—50. Зато се за забавиљу тражи нарочита спрема, нарочита вештина, а за забавишта и нарочите друге погодбе.

Ово обоје ми за сад немамо у поменутих неколико забавишта ни у Београду, а у Србији још мање. Једно београдско забавиште је у немачкој школи, а друго у српском једном заводу, *али се у оба деца забављају на немачком језику*. У таквим забавиштима има доста и српске деце, које необевештени родитељи тамо дају, да уче немачки језик. Међутим и ако у тим забавиштима раде стручно спремне забавиље, то *за српску децу* нису децја забавишта. Ја то могу тврдити и из сопственог искуства. У такво једно забавиште био сам дао и ја свога синчића. Како је њему било тамо, видело се чим је дошао кући невесео. Други дан је дошао уплакан и једва сам га по подне одвео. Трећи дан је дете плакало, молило и преклињало да га не водим у забавиште. Разуме се, да га даље нисам слао. Доцније, пак, кад би му поменули забавиште, било му је као кад би му ко рекао да ће га у подрум затворити.¹⁾

Узрок овоме врло је прост: Забавиља није знала српски, у забавишту се говорило немачки, дете ништа од тога није разумело, гледало је непозната лица, слушало је непознате разговоре и певања, па се морало осећати као на другој планети.

У овдашњем трећем децјем забавишту већ је у том погледу боље, јер се барем са српском децом српски разговара; али и тамо није све како треба да је у правом забавишту. Забавиља ова заслужује најлепше признање на досадашњем труду и издржљивости, јер она поред слабе потпоре и многих препрека одржава ово забавиште у Београду већ де-

¹⁾ Кад једном жена караше нешто старију кћер, рећи ће овај бивши ученик немачког забавишта: „*ама дај ти њу, мамо, у забавиште*“. А под тим је замислио нешто најгоре.

WWW.UNIBERZITETSKA.BIBLIOTEKA

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

сетак година. Али она самоучки ради у овом забавишту, а како јој завод зависи од онога што родитељи плаћају, мора она угађати укусу родитеља те деце. Како пак родитељи још мање знају шта су то забавишта, то се овде почиње учити писање слова и опет по која немачка песмица. Обоје су погрешке велике: прва је погрешка педагошка, а друга патриотска.

Ово, што наведох о забавиштима, која данас имамо, потврђује оно што напред рекох: *да ми правих дејјих забавишта немамо* и да мало њих знају шта су то дејја забавишта и како се у њима ради.

Програм, који је прописан за рад у дејјим забавиштима, доста опширно разлаже шта и како треба радити у дејјим забавиштима, али све то могу погрешно разумети они, који нису имали прилике да виде како се ради у модерним дочјим забавиштима, Зато ћу ја овде описати *један дан рада у дејјем забавишту* и навешћу друге примере које сам видео у Чешкој.

*

Разгледање чешких школа почео сам од најмањих, од дејјих забавишта. А случај донесе, да одем прво у једну нову модерно сазидану и уређену прашку школу. Беше то тек довршена школа у једном делу Прага, који се зове Карлов. Зграда беше врло велика, пружала се с једне улице на другу, а у њој беше основна и грађанска мушка и женска школа и дејје забавиште.

Забавиште је у приземном спрату. Заузима три врло простране собе. Једна је тризарија, где ручавају она деца, која не иду кући и где се скупљају деца пре почетка часова, а друге две су учioniце за два одељења овога забавишта. Чешка дејја забавишта имају два одељења: први одељак је за децу од 3 и 4 год. и зове се *opatrovna*; а друго је за децу од 5 и 6 год. и зове се *matřeska škola*. Сем ове три ходаје, забавиште ово има и канцеларију и простран ходник, где је у крају и нужник нарочито удешен за малу децу.

Учioniце су врло простране, високе и видне. У њима клупе стоје у два реда. Између њих и око њих има свуд околу доста празна места, да могу деца изводити разне игре. Клупе су дугачке толико да могу сести 3—4 детета. У првом одељењу клупе имају само задњи наслон, а предњег наслона нема, јер није ни потребан, пошто овде деца немају шта да цртају или ређају. У другом одељењу клупе имају и предњи наслон, а сличне су обичним школским клупама. Разуме се да су и једне и друге врло свиске, таман према дејјем узрасту; а врло су лаке, те их забавиља врло лако може помакнути (оне у I одељ. једном руком као столице) кад треба да начини више празна простора за коју игру.

Беше крајем фебруара 1895. г. кад сам ушао у ову школу. Око 8 сахати деца су долазила и скупљала се у поменутој трећој соби. Око

8¹/₂ забавиље их у реду одведоше у учионице. Понудише ме да прво уђем у II одељење где су већа деца. Деца стадоше у полукруг код чивилука, где оставише одело. Ту их забавиља прозва. Свако се дете одазва са: *зде* (овде) и дигне руку.

После прозивања одмах настаде забављање: певање у ходу око клупа и певање с покретима руку. Да би ходање (маширање било једнако, забавиља даје такт корацима децијим ударањем дланом о длан. За ово давање такта имају и нарочиту справу. То је дрвена кутија као већа бурмутица, налик на шкољку. Ова кутија нема затвора с друге стране него само шарке и отвара се сама. Њу забавиља држи у шаци, а кад хоће да даје такт, она дланом једне руке отвара и затвара кутију, удара поклопце један о други, а од тога се чују доста јаки ударци. Та кутија зове се „клапочка“ (клапаљка). Кад забавиља хоће да деца маширају лепо без „клапочке“, она рекне: „а теђ хеске крочки без клапочки“ (а сад лепо корачиће без клапаљке) и деца озбиљније пазе да у ходу не греше, да се покажу како могу и сами без „клапочке“.

Пошто тако у ходању изведоше две три песмице с покретима, забавиља прегледа чистоту код деце: како се које умиле, очепљало, како му је одело и обућа. Одмах за тим запеваше *песмицу о чистоти* тела, у којој се помињу сви делови тела и каже се како ваља лепо прати и чисто држати руке, лице, уши и т. д.

Сад дође на ред *песмица о легиру*. Запеваше како лентир лети и одмах деца подигоше ручице до рамена. То су им крила, а они лентирџи. Певајући, машу ручицама и ситним касом трче око клупа.

За тим дођоше још две песмице: једна опет с покретима руку и осталих делова тела, а код друге деца поклекоше на једно колено, па су рукама радила где год се шта у песми помене.

После ових песмица деца уђоше у клупе и очиташе *молитву* опет у певању. Сад седоше и сад је почињао као први час. По распореду беше *религија*. Забавиља започе с децом разговор о оном шта су видели у цркви, шта поп тамо ради, како треба у цркви стајати, како се и за шта Богу молимо и т. д. То потраја око 15 минута па опет пређоше на песму и игру.

Испеваше једну строфу лепе песмице: „Зашто се не би радовали, кад нам Господ Бог здравље даје“. Онда запеваше *песму о јабукама*. Где се у песми помене како су јабуке округле, деца ту округлину длановима преставаљају; где се помене ношење котарице, сва деца наместе ручицу онако, као кад би на њој котарицу носила; где се помене како је котарица пуна јабука и потешка, деца се повију и погну мало, као да им је истина тешко носити.

У таквом забављању ја и не знам кад брже прође више од сахата, а уверен сам да и деца нису осетила кад је прошло толико времена.

Беше већ скоро 10 с., а у то време деца једу. Што је које донело од куће, то је оставило на нарочито место. Обично донесу, кифлу, колач какав или комадић хлеба. Одатле сад узимају два детета, девојчица и мушкарац, којима забавиља рекне. Ова два детета само подигну у вис, а оно чије је то, рекне: молим — и приђе те узме. Нека деца донесу по 1. крајцару, даду при доласку забавиљи, она то забележи и сад им да кифлу.

Деси се да које сиротно дете није имало шта донети. Њима остала деца одвоје по комадић од свог јела. Овога дана два детета не беху ништа донела. По одељу се видело да су из сиротних кућа. Они су се дели снуждени. Забавиља приђе и упита:

— Ви нисте ништа донели?

— Нисмо, одговореше тужно.

— Дајте им ви, рече забавиља неколицини.

То беше дирљив приказ. Она два седе снуждено, а остала се деца сграбе ко ће пре да им одломи и пружи комадић од онога што има. Свако дете је давало тако радо, тако нежно, да се по лицу видело оно осећање дечје душе према сиротима. Тако ова два детета добише и више од кифле. Сваком су они рекли: хвала, али осташе тужна лица сигурно зато, што и они не могу другоме што дати, него морају милостињу примати.

Докле су деца јела, забавиља узе једну дашчицу и рече: за пташ-кове (за тичице), а деца одмах почеше кидати од своје кифле или хлеба комадиће и метати на дашчицу. Обично су давали од средине по комадић колико залагај. Који први поједу, они приђу, те иситне ове комадиће на мрвице. Они, којима су од јела пале мрвице на клупу или крило, покупе то на длан и донесу овамо на ову дашчицу. Тако се на дашчици скупи две три прегрши мрвица. Забавиља узе то, отвори прозор и поређа мрве по оном зиду („симсу“) испод прозора. Тек она затвори прозор, а врапци почеше слетати и јести. Сад тек и ја разумедох зашто и пре овога по који врабац чешће слеташе на прозор ове собе. Тражили су коју мрвицу од онога што им је јуче ту било изнето.

Колико поуке у овом малом добром делу, колико васпитне вредности, кад се овако из малена негује љубав према тичицама! Треба само гледати како деца радо чупкају свој комадић и међу на дашчицу, треба чути оне љупке речи, којима пропраћају то давање, па да човек види како јако учествује и душа дечја у овом чину. „За тичице! Оне су добре! Оне су, молим, врло корисне...“ говоре деца једно другом или забавиљи, на шта им она увек по што год одговори, одобравајући.

То за мене такође беше дирљив приказ. Али још дирљивију слику видех другог једног дана. Једно дете, место кифле беше купило кома-

диће шећера.¹⁾ Кад сва деца почеше давати за тичице, ово се дете нађе у забуни. Пође да одломи комадић шећера, па стаде збуњено. А кад му забавиља рече: Шта ћеш ти за тичице? тиче шећер не једу, дете се збуни још више, па му тек грунуше сузе. И ако га забавиља после умириваше, да ће сутра дати тичицама, ово се дете уби плачући, што није ништа дало тичицама као сва друга деца.

После јела деца беху слободна. Могла су слободно по учионици ходати, разговарати се, шалити и трчкарати; али ларме опет не беше. За ово време нека деца приступише мени, као да смо већ стари познаници; нека су ме по што год запиткивала или ми што казивала, или се умљавала као оно мачићи; а једно ме ручицом својом поглади по капуту, хотећи тим немим покретом да ми искаже како ме воли.

После овога деца седоше у клупе. На реду је било *цртање*. Камене таблице (без гвозденог окова на угловима, да не гребу клупе) има за свако дете. Све стоје у школском орману. Одатле их сад два детета узимају и носе на клупе. Писаљке се не раздају сад, него тек кад треба да деца цртају. Ово је врло умесно, јер чим деца добију писаљке, не могу се уздржати да не шарају, а тако не могу назити шта им се објашњава. Боље је дакле не дати им прилике да греше, него их после опомињати да чекају и да не шарају.

Сад забавиља, уз кратко објашњење, нацрта један троугао. Онда раздаде писаљке и деца почеше цртати то исто. Цртала су на страни истачканој. Таква је и школска табла. Деца брзо нацрташе троугао и то неколико пута. Онда им забавиља рече, да могу с друге стране таблице цртати шта који уме и шта који хоће. И сад настаде још милије цртање. Свако се дете трудило да нацрта што год ново, што лепше. То су показивали једно другом и забавиљи, која их обилажаше и гледаше шта је ко нацртао, додајући сваком који савет или шалу коју.

Све то потраја око $\frac{1}{4}$ сахата, па се онда таблице покупише и оставише у орман.

За ово купљење, за раздавање таблица, као и за оно раздавање јела и за друга помагања, забавиља увек узме два три детета и пропрати од прилике тиме, што су они били добри. То им је као нека награда, или одликовање. Али она удешава да то иде редом и да свако дете буде чиме одликовано, те да види, да је и оно само добро или да се сва такмиче добротом.

После овога „озбиљнога“ рада настаде опет песма и игра. Прво су певали *песмицу прстима*, налик на оно наше: Овде зец пије воду, овај га опази, овај га увати, овај га испече, овај га поједе, овај вели:

¹⁾ Купило од нашег Македонца шећернице. Њих и у Прагу има. На угловима им стоје мале продавнице онога што и код нас израђују и продају.

Удај и мени малко! А у тој песмици, као што и у оном бројању чине наша деца, кад се помене који прст, деца њега покажу и у њега гледају.

За тим дође *песма зими*. Деца су певала и трљала ручице, где се у песми каже како руке зебу, дувала у шаке, где се каже како су руке возебле, дупкала ногама у ходу, где се каже како ноге зебу и т. д.

После уђоше у клупе и седоше. Запеваше песмицу о спавању. После првог стиха, сва се деца наслањају руком на задњи наслон клупе, савијају главу на руку и како песма каже да се дрема и спава, тако и она сва чине, певајући даље али све тише и тише, дотле да се једва шаптање чује. Већина деце и зажмуре. Онда се мало песма прекине, јер бајаги настаје спавање, а мало после запева се јаче, отварају се очи и устаје се. То све песмица казује, то деца певају и све то раде.

Онда узеше певати другу песмицу, у којој се говори како се дете успављује. Певајући сва деца наместе ручице као да на њима држе бебу, па је љубљају. И овде се пева прво јаче, па све тише и тише.

Пре ове песмице рече забавиља: хајде ви девојчице да успавате бебу; а ви мушкарци да им помажете. После песмице, вели забавиља: Е сад ће мушкарци да јаше коње, а ви девојчице, да им помажете, као што су и они вама. И сад почеше око клупа трчати ситним касом, певајући песмицу како коњаник јаше и подскакујући где се каже како коњиц скаче.

По том стадоше, да се коњи одморе. Сад забавиља поче разговор о том шта сад ради мати код куће, докле се не помену како се сад код куће кува ручак. — А ви сте већ гладни, вели забавиља. Ако хоћете да буде ручак пре готов, хајде да помогнемо матери. И одмах се поче песмица у којој се ређа како се кува, како се меси, струже на ренде, меша кутлачом, како се праве кнедле и т. д. Разуме се да и ту деца певају и раде све рукама: мешају кутлачом, стружу бајаги на ренде, месе оклагијом и т. д.

И у овом неосетно прође један сахат. Беше већ 11¼, а то је време кад се деца спремају кући. Деца почеше облачити горње капутиће и увијати мараме. Помагали су једно другом, а и забавиља им је помагала. Један мушкарчић приђе мени да му придржим капутић, а једна девојчица да јој вежем мараму за вратом. Разуме се да сам им са задовољством учинио ову малу услугу.

Из школе су излазила у реду и тако су ишла до раскрснице, одакле су се одвајала, сваки на своју страну.

Седморо мушке и шесторо женске деце остадоше у школи, јер им је кућа далеко, или су им родитељи на раду, те код куће сад немају никога. Они ручају у школи у оној трећој соби. На ову децу пази у подне једна помоћница забавиље. Она дође око 11 сах. и буде до 2 с. докле забавиље дођу и приме децу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Соба, где ова деца проведу подне, велика је као и учионице. У њој има неколико клупа и столова ниских. Два стола била су постављена: на њима беху бели чаршави, повелике шоље и кашике.

У 11³/₄ донесе служавка велики плехани лонац са заклопцем на коме виси катанац. Помоћница откључа лонац и поче сипати чорбу (супу) деци у оне шоље. Шоље су повелике и плитке, да могу из њих деца кусати као из чиније. Комаде је мало, може добити још, а другог јела нема, него тек у 2 с. свако дете добије опет по комад хлеба. Послужитељка доби за ручак повећу порцију чорбе и комад хлеба. После ручка, лонац се опет закључа и пошље натраг. Закључано се доноси и враћа, да нико путем не би јело брљао и дирао. А бележи се сваког дана колико је деце било на храни, колико је оброка дато и т. д.

Ова храна за сиротну децу доноси се из нарочите централне кухиње, коју су установиле и за коју се старају прашке вредне и милосрдне даме. Из те кухиње и сиротне мајке добијају храну.¹⁾

Беше већ 12 те и ја одох на ручак, а деца ова осташе да се играју и забављају.

*

То је само једно пола дана у децем забавишту. Као што су читаоци могли видети у овој половини дана има толико разноврсности, толико забаве, да изгледа чисто невероватно да се и могло толико прећи за ово време. Али то баш и јесте оно, што чини забавиште правим забавиштем. Ништа дуго, да не постане заморно и досадно; ништа у многом причању с једне и дугом седењу и слушању с друге стране, ништа сувопарно, него све краће, лакше, разноврсније и, што је најглавније, свуда кретање, рад, буђење фантазије, — задовољавање и тела и душе деце.

¹⁾ Какав је и колики рад друштва ових племенитих дама прашких, које се зове *Komitet dam*, нека се види из овога:

Од 1869—1890 г. старањем комитета дама добијало је храну 8.767 деце из децих забавишта у Прагу, скувано је и деци раздато 2,949.507 порција чорбе и каше и дато 43.435 хлебова.

Одевано је 19.443 детета и то из забавишта 18.782, а 661 дете било је у другој једној хуманој установи која се зове »јасле«. (Ту се чувају мала деца од неколико месеци старости до 2 и 3 год. Сиротни родитељи овде оставе своју децу, на иду на рад, а у вече дођу те их однесу кући).

Поменутој деци било је раздато од 1880—1890 г. (за раније године нема података): мушких капутџа 7.362, панталона 7.282, вунених марама 7.700, жен. капутџа 7.664, гаџаца 4.509, кошуља 19.492, чарала 14.982, ципела 18.412.

Од 1882—1891 г. било је помагано 1625 сиротних матера и њихове поворођене деце. Њима је било издано 37.353 хлебова, 179.524 оброка и 9.928 кошуља и другог рубља за децу.

За храну и одео утрошено је од 1869—1890 свега 166.273 форинте. Од тога општина прашка дала је од 1877—1890 г. 88.561 фор., а остало су прикупили вредне госпође и госпођице прашке, којима је на челу била г-ђа Ригерова, а после ње њена кћи.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.BG

www.unilib.rs Треба видети овакав рад, и овде посматрати децу, па ће онда сваки разумети оно што се за забавишта вели: **не знање него забављање**. Јер овако забављање и даје знање, и развија и дух и тело, и све чини, што код детета треба чинити у ово доба.

(НАСТАВИКЕ СЕ)

УПОРЕДНА АНАТОМИЈА КИЧМЕЊАКА

По Gegenbauer-у и др.

НАПИСАО

Dr. ВОЈИСЛАВ Ж. ЂОРЂЕВИЋ,

ВАНРЕДНИ ПРОФЕСОР Вел. Школе.

(НАСТАВАК)

(4)

Пошто се јаје оплодило, поређа се око његовог једра протоплазматична маса у виду зракова и онда наступају у њему нове промене — *браздање ћелија*, т. ј. множење ћелија деобом. Браздање бива или *тотално*, т. ј. не само ћел. једра већ и целе јајне ћелије или *партијално*, делимично, т. ј. само у једном делу јајета. Код тоталног браздања, које је равномерно у медуза, ехинодерма, спонгија амфиоксус и т. д. цела се маса јајне ћелије прикупи око новог једра и онда наступи најпре деоба једра а за тим и остале јајетове масе у две зрнасте кугле или *blastomeres*. Сама пак деоба ћел. једра бива т. зв. *кариокинезом* или *синтезом*, која се састоји у овоме. Ћел. једро постане веће, добија вретенаст облик и на њему наступа ова промена: на половима једра групишу се зрнца протоплазматична у облику зракова; на периферији се виђају фина уздужна влакна (ахроматична фигура), а на екватору се скупе једрова влакна и испреплећу у клубе. Ова влакна имају облик копите и обојена су хроматином. То је стадијум *sperem-a*. Доцније се влакна правилније групишу попречно ка уздужној осовини једра и то у облику звезде, тако, да им је угао окренут центру а краци ка периферији. То је стадијум *звезде* (*monaster*). Сад наступа фаза распоређивања елементарна (метокинеза). Влакна се уздуж поделе, једно од другог одвоје и одлазе разним половима и групишу опет у облику звезде (*diaster*). На послетку ишчезну влакна, што држе везу између ових двеју звезда, протоплазма једра одвоји се такође у два дела, и тако постану два нова једра (*disperem*) у облику клубета или гужве (*sperem*), који смо првобитно имали.

Ово браздање ћел. једра у два нова једра јесте већ прва заснова десне и леве половине тела. На исти начин бива и даља подела бла-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

стомера у две нове кугле тако, да сад имамо 4 кугле. Свака од ових дели се опет у две нове — дакле 8 кугла и тај се процес тако продудује, те добијамо 16, 32, 64 и т. д. све мањих куглица. На послетку се процес завршује тиме, што, из првобитне једне ћелијце добијамо *безброј много ћелија* без опне, протопласматичне и пуне зрнаца а поређане једна поред друге, као оно зрна у купине, те се с тога овај стадијум у развиту ћелијце и зове *Morula*. Са постанком Морале завршен је процес браздања а када се има на уму да браздање бива на једру, које је постало од мушког и женског пронуклеуса, дакле, да су све ћелијце на телу постале из материјала, који је дао мушки и женски пол, онда ће се лако разумети појам наслеђа и подобности и очевог и материног организма.

Као год што се у јајној ћелијци метазоа понавља организација протиста, тако исто и у овој деоби ћелија или браздању понављају се појави, чији се поједини ступњеви налазе и у протиста. Организам метазоа пролази, дакле, у почетку своје онтогенезе ове ступњеве. Према томе браздање ћелија је појав, који се може сматрати као наследство од протиста.

Скуп ћелија, који је постао, дакле, браздањем јајне ћелијце представља организам метазоички. И јединство, које се у овом организму огледа повлачи за собом потпуно губљење самосталности појединих ћелија. Ове су ћелијце, у неку руку, постале камење од којих је саграђена нова зграда — ново тело, и пошто су у служби целине, то су и потчињене више органском јединству. Али начин, како су поједине ћелијце везане у целину, изазива те ћелијце, које су иначе првобитно биле једнаке, да добијају разну вредност. И заиста, према положају и слоју где се ћелијце налазе, биће и њихове радње различне; једне ћелијце примају ову а друге ону функцију, прилагођавајући се својој радњи. Из овога проистиче *деоба физиолошког рада*, а тиме почиње и усавршавање организма, о коме смо раније говорили.

Пошто се развила морула, накупи се у њој беланчевинасте течности, услед чега она све више расте, а и ћелијце што је састављају, све се више потискују ка периферији, те тако граде мехур. Овај се стадијум зове у развиту јајета *blastula* (клицин мехур), а ћелијце које састављају мехур и окружују клицину дупљу, граде *клицину опну* или *blastoderm*. Оне изгубе свој округао облик и постану плоскоте — хексагоналне. Бластула подсећа на колоније протозоа (*Volvox*). Али развитак бива и даље.

Бластула, која се састојала само из једног слоја ћелија, уврати се (инвагинује) на једном месту и то увраћање у клицину дупљу иде све дотле, док једна половина мехура не додирне другу. На тај начин добили смо два слоја ћелија: један спољни (или *ectoblast*, *ectoderm*) и унутрашњи (или *entoblast*, *entoderm*). Отвор, који води у унутрашњост

ново добивеног мехура зове се *blastoporus* (prostoma или *прауста*) а сама унутрашњост овог мехура *праустево* (Archenteron). Оба пак слоја прелазе у области прауста један у други.

Овај се стадијум у развоју јајетз зове *Gastrula* и њега налазимо у Coelenterat-а, као ларву у неких радијата, црва и Aseura; у кичмењака се пак налази у развоју амфиокеус и Pertomyzon-а. Па и у сисара налазимо ступањ гастрале у развоју јајета.

Гастрала се, дакле, појављује као праоблик метазоа, а теорија (Gastraehteorie), коју је Хекел извео (1874), осветљује нам филогенетичку везу појединих животињских стабала. Али гастрала држи и спону са најнижим животним облицима — протистима — јер постаје из ступњева, који се тамо јављају као самостални организми (ћелијца и колонија ћелијца [blastula]). Али гастрала не постаје увек из бластале инвагинацијом; она може, у ређим случајевима (geruonia), на постане и делиминацијом, одвајањем ентодерма од ектодерма. Али, било да гастрала постаје инвагинацијом или делиминацијом, главно је, да се овај ступањ може у великом броју животињских стабала, онтогенетски да примети.

Под гастралом, дакле, разумемо организам или стадију у развоју организма, са два слоја (екто и ентодермом) и примитивном цревном дупљом. Изузетак од овога налазимо у неким паразитних облика (Deyemida) који су претрпели регресивну промену и изгубили цревну дупљу, те су их метули (Ed. Van Beneden) у нарочиту групу Mesozoe, што се, пак, не може оправдати.

Ова два слоја, што чине гастралу, разликују се не само морфолошки, већ и физиолошки, т. ј. врше разне функције. *Спољни слој* — ectoderm — ограничава тело од околне средине и с тога прима утиске околине и преноси на само тело. Пошто се, пак, од ектодермских ћелија развију покретљиви наставци и трепље, помоћу којих тело може да мења своје место, то ектодерм служи и за покретање. Са свим су друкчије радње *entoderm-а* или *унутрашњег слоја*, Гастрална дупља, коју ентодерм окружује, прима кроз свој улазак материјал за храњење, ентодермске ћелије примају и мењају — хемјски раздвајају, овај материјал и тако добијају материје, што су потребне за одржавање организма. Ентодерм врши, дакле, поглавито вегетативне радње а ектодерм анималне. Оба пак ова слоја, са својим разним функцијама, јављају се, са погледом на целокупан организам, као органи. *То су први* (примитивни) *и најстарији органи у метазоицком телу*.

Али мало има метазоа, што остају у овом стадијуму развића; то су т. зв. Gastraediae. Spongiae се пак релативно мало од овог стања удаљују. Оба ова примитивна слоја (ectoderm-а и entoderm-а), пошто су листастог облика, зову се и *клицини листови*, и представљају заснову (прве органе) из којих ће се развити нови органи (секундарни органи).

Ово развијање и диференцирање нових органа оснива се на деоби физиолошког рада.

www.unilib.rs Ну, ка овим примитивним листовима придружи се још један, који од њих постаје и између њих се налази, то је *средњи лист или мезодерм*. Он постаје или на тај начин, што се од оба примитивна листа одвајају поједини елементи, који између њих граде *један средњи слој* (mesoderm), из кога се опет могу диферентовати органи, или се мезодерм развија од ентодерма унутрашњег слоја. Као што се види, мезодерм не можемо сматрати као примитиван орган у оном смислу, као што је то ecto и entoderm и ако из њега постају други органи.

Диферентовањем ових клициних листова (ecto, ento и mesoderm-a) постају у онтогенези *органи* на онај исти начин, као што су се филогенетички, по горе описаном принципу поделе рада, диферентовали. И према томе, како су ови органи постали и каквоу радњу врше, добили су и своје место и везу с другим органима, облик и обим, као и финију структуру. Али ово органолошко диферентовање бива и даље. Са јачим развитком органа наступа и хистолошко диферентовање — развијају се и *ткива*. Ткива су, дакле, делови органа; састоје се из ћелија или комплекса ћелија, које су према развојној врсти ткива претреле и разну промену. У ткивима, дакле, нема ничега новог. Све што су у протозоа вршиле поједине ћелије, то овде врше комплекси ћелија — ткива. Како ово бива? Разно је у разним животињским стаблима. Ипак, утврђено је, да из *ectoderm-a* (ектобласта или спољњег листа), постаје *епител* са својим жлездама и разним наставцима, целокупни *нервни систем* са чулним епителом, посувраћени део уста и чмара (Stomodaeum et Proctodeum) и сочиво у оку;

из *ентодерма* (ентобласта или унутрашњег листа) постаје *епител цревног канала и цревне жлезде* (јетра, панкреас) као и епителни део органа за дисање (гркљан, душник, плућа) у Ahyrosde-a, Thyma-a и на послетку у Chordata, врло се рано развије chorda dorsalis;

из *мезодерма* (мезобласта или средњег листа) постаје *везивно* (рекавица, кост, маст и везиво) и *мишићно ткиво*, срце са крвним судовима и крвним зрнцима и на послетку серозне опне и крзно. Секретарни органи и полни органи постају такође са свим или већим делом из мезодерма.

Услед тога, што су се ткива диферентовала, пренесен је и рад ћелија, из којих су ткива постала, на сама ткива. У ткивима, пак, ћелије, и ако су изгубиле многе своје функције, које су имале док су биле самосталне, врше и сада извесне радње, које су у првом реду корисне по само ткиво а тиме посредно и за органе у којима су, па и целокупан организам.

Према овом понашању ћелија и ткива се деле у веће групе: *епително, везивно, нервно и мишићно ткиво*. Прва два ткива нижег су реда

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

и зову се *вегетативна ткива* за разлику од она друга два — *анимална ткива*. Ова је подела не само по њиховој функцији, већ и по њиховом постанку. *Епително* ткиво прво постаје из јајне ћелије у онтогенези (blastoderma), па је и најстарији облик ткива и у филогенији. Појави, што их виђамо на епителном ткиву, подсећају нас у првим својим почецима и на појаве што их налазимо у протозоа. Тако хемиско-физичку промену протопласме и одлучивање на површину, што виђамо у метазоа као кутикулу на епители или као рад жлезданих ћелија, појав је, који се врло много виђа и у протозоа. На овој подобности ћелија, да одлучују материје, оснива се и постанак ткива, који служи за потпору организма. Грађење целокупног скелета у кичмењака изводи се из секреторне радње протопласме оних елементарних облика, што чине везивно ткиво. И *нервно* ткиво, које је постало од ектодерма, у првим својим почецима подсећа на протопласму у протозоа, која не само да показује осећање, већ је у стању да покаже и импулса воље и да проводи надражаје. Наравно, ове су подобности у нервном ткиву далеко јаче спецификовање. И контракција мишићног ткива, која бива молекуларним померањем, има сличног у протозоа са контрактилношћу протопласме и са миофанима, који су по својој функцији адекватни са мишићним влакнима.

И тако нас, дакле, ткива, у првим својим почецима подсећају на појаве, које видимо на протоплазматичном телу у протозоа. Ћелија је изгубила своје многоструке функције у корист једне једине, али је тиме постигнут већи ступањ развитака. И док је у вегетативним ткивима протопласма задржала своју првобитну функцију — одлучивање материја, и према томе представља нижи ступањ развића (коме налазимо аналогije и у биљака) докле у анималног ткива налазимо продукте диференцовања протопласме, који добијају специфичне функције, које протопласма не може више да врши. Наравно, да диферентовање ткива бива по извесном правилу, као и постанак органа. И овде *наследство* игра улогу. Оно одржава диферентовање ткива у органима у подједнаким размерама.

Али и у појединим ткивима примећујемо постепено мењање и то не само у појединим животињским редовима, већ и међу њима. Везивно ткиво, што служи за потпору тела, постаје модификовано у својим елементарним облицима, као и у интерцелуларној материји. На нервном ткиву виђамо такође многобројне више и ниже ступење. Исто тако разне модификације налазимо и у мишићног ткива, у кога има чак и екстремних случајева. Све ове промене ткива долазе од *прилагођења*, од спољних утицаја, којима је организам подложен и који изазивају модификације не само на органима већ и на ткивима. Наравно, да и ове модификације треба сматрати, да су у почетку биле врло просте и да су се тек у дугом времену, у току многих генерација сукцесивно развиле. Један део овог дугачког пута, којим треба да прође ткиво, виђато још

у онтогенези ткива. Тако, нервна влакна у кичмењака, у првом свом диферентовању јављају се као прости наставци нервних ћелија и тек доцније постепено добијају сржну навлаку. У овом примеру имамо релативну адаптацију филетичког развића једног ткива.

Много је теже разумети *узроке* који чине, те да се ткиво развије. Изгледа да је узрок овоме *прилагођење* ка функцији ткива. Срце, које је филогенетички постало из крвног суда, показује у кичмењака разне ступњеве, од којих су нижи у тесној вези са мускулатуром судова. Нема сумње да су се мишићи на њему од њих и развили услед јачих захтева, који се траже од овог органа.

5. Основни облици тела у метозоа.

Спољни облик у метозоа је бескрајно разнострук. С тога ваља потражити основне облике, на које би се сви ови разноврсни облици могли свести. Исто тако ваља наћи и погодбе, под чијим утицајем постају најзнатије модификације оних облика. Почнимо од најнижих метазоицких организама. Као основни облик метозоа могли би сматрати да је *гаструла*. Она је сферичног или овалног облика и на једном месту на површини тела налазимо усни отвор. Замислимо да смо кроз дупљу за варење повукли осовину, онда ћемо пол, на коме се налазе уста, назвати *орални пол*, супротни пол — *аборални пол*, а осовину *главном осовином*, за разлику од осовина, које су управо према пој — *споредне осовине*. Ако замислимо, да су споредне осовине једнаке, онда су међу међу собом *индиферентне* и представљају нижи ступањ развића. Али услед слободног покретања у води а исто тако и у случају, ако је организам на аборалном полу утврђен, развија се разан број споредних оса да би се организам могао одржати у равнотежи у разним правцима. То је управо један статичан моменат. Тако у правцу споредних осовина развију се споља наставци, тентакли или што друго, чиме се тело одржава у вези са спољним светом, или се диференцира цревна дупља или се заснује какав други орган, н. пр. полне жлезде.

Кад наступи ово диференцовање, онда и споредне осовине не могу више остати једнаке. Тако оне, у чијем су се правцу развили органи, разликоваће се од оних других. Оне су, дакле, из стања индиференције прешле у стање диференције. На овај начин постаје *радијарни или зракасти облик тела*. Значај усног отвора за организам показује се у томе, што се у његовој близини развију многи органи, тако да се разликује од аборалног дела тела.

Ако ли организам није утврђен за подлогу, онда ће, услед растења у правцу главне осовине, као и услед локомоције, променути вредност својих осовина. Главна ће осовина остати као и пре, али споредне осовине постаће различне према вредности површина, које су с њима у вези. Услед константног додиривања земљине површине са једном и истом страном тела, постаје ова *трбушина* или *вентрална* за разлику од

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

супротне, која је *леђна* или *дорзална*. У вези за диферентовањем ових површина мора бити у складу и унутрашња организација. Споредне пак осовине постану две. Једна везује трбушну са леђном површином и зове се *dorsoventral-на* а друга бокове тела и зове се *попречна* или *трансверзална*. Површине, које се налазе на половима дорзовентралне површине нису међу собом једнаке, док оне, што су на половима дорзалне осовине, међу собом су једнаке. Према томе, у попречној осовини налазимо примитивнији ступањ према другој — дорзовентралној, која је јаче диферентована.

Овај други облик метазоа, који се развио из гастреле, зове се *билатералним* и њега налазимо почев од црва у свију виших животиња. Тело је у њих, дакле, *билатерално симетрично*. Са диферентовањем споредних осовина не можемо тело поделити у безброј много делова, као што је то случај, док је постојала индиференција споредних осовина, већ у одређени број делова, које, по Хеклу, зовемо: *антимерама*. Ако су се диферентовале само две неједнаке споредне осовине, онда ће тело бити сложено из две полутине, десне и леве, које називамо *парамерама*. Тако је постао *enduplex-ни* основни облик тела. Усни отвор и овде игра врло важну улогу. Поред њега се развијају многобројни органи, тентакли, антене и др. и отуда цео тај део тела, орални пол, јаче се диферентује. Њему припада иницијатива у кретању тела и он, према томе, стоји под другим спољним утицајима, но супротни део тела, који за њим иде. Усни отвор може бити на предњем делу тела, али ништа не губи у својој важности, ако дође и на вентралну страну.

Са растењем теле у дужину, наступа и дељење организма у одељке, који један за другим иду. Ова се подела тела примећује с поља по одељцима, који поједине одељке раздвајају, или по правилном распореду наставака на телу. У унутрашњости пак самог тела, оличена је подела у распореду органа, који једно за другим и иду. Овакову поделу тела у одељке или чланове зовемо, по Хеклу, *метамерија* а поједине одељке, сегменте или чланове — *метамерама*. И метамерија оснива се на диферентовању а поједине метамере, ма да су једнолике, ипак се разликују међу собом — т. ј. по своме положају. Међутим, метамерија није свуда једнако изражена. Она може бити само на појединим органима или у целом организму у свима органима изражена тако, да свака метамера има своје особите органе, те се може да ослободи од целине и да живи слободно за се. Такав случај виђамо у црва (проглотици и цестида).

Услед метамерије организам постаје савршенији, добија већи број органа, поједини одељци тела постају независнији и њихов је рад слободнији.

Предњи део тела, који може бити састављен од једног или више метамера, диферентује се јаче од осталих и добија већу вредност за це-

локупан организам. У њему се развију чулни органи и централни нервни систем, који га одржавају у вези са спољним светом. Тај део тела називамо *главом*. Диферентовање главе зависи примарно од положаја усног отвора; јер овај треба да одреди правац кретању животиње. Доцније глава утиче и на метамере, што иду за њом и тако се секундарно развију многи органи и удови, који врше локомоторну или респираторну функцију, и који ступе у везу за устима и сви скупа представљају главу (Insecti). Спајање метамера у главу може још и даље да иде и промене, које на тај начин споља постају на телу, имају утицаја и на развитак унутрашњих органа — централног нервног система (мозга). И у кичмењака предњи део тела добије облик главе (Craniota). И ова се састоји из извесног броја метамера, које тек на најнижем ступњу (у Ascania) развиће назиремо. И тако, дакле, од најнижих метазоићких облика — гастреле наступа све веће и веће диферентовање, које је под утицајем спољњег света а у вези са екзистенцијом самог организма.

Што се тиче поделе органа, ми би их могли делити са двојаког гледишта: са физиолошког и морфолошког. Са *физиолошког гледишта*, које је старије, делили би органе према њиховој функцији. Али пошто се по овој подели истиче само физиолошки моменат, а запоставља морфолошки и понашање органа, које је тако важно за Упоредну Анатомију, то ову поделу не можемо усвојити. С тога ћемо делити органе са *морфолошког гледишта*, које полази од клициних листова. Али и ова подела није без махна; јер се не да до краја извести. Готово сви органи и органски системи не остају само на оном клицином листу, који им је дао заснову, већ им се придружују други листови; а мезодерм готово свуда суделује.

Тако *кожа* или Integumenat постаје из спољњег листа (ectoderm-a) или ступа у везу и са средњим листом (ectoderm-ом) — corum и т. д. *Скелет* постаје из унутрашњег (Chorda dorsalis) и средњег листа (основа костију); *мускулатура* у нижих животиња из спољњег а у кичмењака из средњег листа; *цревни систем*, који обухвата све гране са нутритивном функцијом, састоји се из унутрашњег и средњег, а у својим почецима и из спољњег листа; *крвни систем* такође из сва три листа. Само нервни систем и чулни органи састоје се из ectoderma из кога и постају а Coelom и урогенитални систем: из средњег листа, из кога и постају.

6. Даљи развитак клициних листова.

Што се тиче даљег *развитка клициних листова* (ecto, meso и entoderma), о томе ће бити потанко говора другом пригодом (у ембриологији) а овде изнећемо у кратко само оно, што нам је потребно ради даљег излагања и разумевања Упоредне Анатомије нарочито кичмењака. Да почнемо са *мезодермом*. Мезодерм се расцепи на два слоја: паријетални и висцерални. Паријетални слој називамо још *кожно влакнастим листом* (Somatopleura) а висцерални *цревно влакнастим листом* (Splach-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

porleura). Између ова ова слоја или листа развија се најпре узан простор, који доцније постаје све већи и тако се развије плеуроперитонеумска дупља или груднотрбушна дупља или *Coelom*. Ова је дупља најпре заједничка и тек се доцније раздвоји у две. Из кожно влакнастог листа постаје, по His-у само мускулатура трупа, а по Ramack-у још и Cutis и судови а из цревно влакнастог листа постаје мускулатура трактуса за варење.

Дорзални део мезодерма, који се налази десно и лево дуж медијамске линије показује у кичмењака врло рано, за време ембрионално, сегментовање или дељење у чланове или сегменте који једно за другим леже и подсећају нас на метамере у бескичмењака (н. пр. црва и т. д.), које називамо *праобртњима* (или прасегментима, *somiti*). Ови праобртњи садрже у себи материјала за грађење осовинског скелета, т. ј. обртње кичменог стуба, изузев обртње тела, који постају од *Chorde*, мишића и веза на трупу и једног дела урогениталног апарата. То бива овако. Праобртњи се поделе такође у два дела: један дорзални — мишићни део и један вентрални — прави праобртањ. Ови последњи, прави праобртњи, добијају израштаје те обухвате медуларну цев и корду. На тај начин постају кожни обртањски лукови, док из корде постаје кожно обртањско тело. Наравно, ово првобитно сегментовање ваља разликовати од оног што доцније наступи на кичми, ребрима и епиналним нервима. Шупљина, што се у унутрашности самих сомита налази, првобитно је у вези са *Archenteron*-ом (примарном цревном дупљом), и тако показује, да је и ова првобитно била сегментована. Доцније се ова веза раскине.

Обично у једној извесној периоди ембрионалног развића налазимо на дорзалном полу јајета задебљало дугуљасто место, које се уздигне од остале околине и зове се *Arca embryonalis s. germinativa*, или, управо прави *заметак или клица*, ембрио тела. Прелазећи преко свију промена, које овај заметак у даљем развићу издржи, поменућемо само то, да заметак све дубље улази у околну јајетову масу и одваја се све више од своје околине браздама. Међутим, последица је овога та, да је веза заметка са клициним мехуром или пупчаном мехуром у сисара или олуманзеновом кесом (у тица), што на вентралној страни виси — *Ductus vitello-intestinalis* или *omphalomesaranus* — све ограниченија, док напо-слетку, када се жуманце потрони, са свим не ишчезне, у исто време у виших кичмењака, а нарочито *Reptila*, *рица* и *сисара* наступају и ове промене. Спољни лист, као и спољни слој од средњег листа (кожно влакнасти слој) подигну се над предњим, задњим и доњим делом заметка као набори, који се све више дижу, док се на дорзалној страни не састану и не слију. Тако посујаје око заметка једна кожна кеса — *Amnion* — која се испуни течношћу (*Liquor amnii*) и која чува ембрио од спољних повреда. Према овој кеси ми и делимо кичмењаке у две велике

групе: *Amniota*, који имају амнион и *Anamnia*, која немају амниона (рибе и амфиби).

Жуманцетова кеса служи не само као резервоар за исхрану зачетка, већ и привремено, изузев *Mammalia aplacentalia*, као орган за дисање, пошто се на његовој површини распростре мрежа крвних судова. Али ово траје само неко време, јер се већ врло рано од задњег дела црева развије најпре један наставак пре судова, који се доцније претвори у кесу т. зв. ембрионалну мокраћну кесу или *Allantois*. Алантоис се састоји из два слоја: унутрашњег (епител од ентодерма) и спољашњег (цревно влакнасти лист од мезодерма) и расте пред крајњим претвором у трбушну дупљу према пунку и онда кроз овај поред *Ductus (omphalomesarcinus sive) vitello-intestinus* излази напоље заједно са судовима. Алантојис је нов *респирациони орган*, који у исто време служи и за примање прабубрежног секрета. Њега налазимо већ у амфиба, али овде не прелази телесну дупљу у зачетка. У *Amniota (Reptila, тица и Monotremata)* пак алантојис све више расте, тако, да после кратког времена обложи целу унутрашњу површину јајнта и тако цео ембрио окружи. Доцније, када се развитак зачетка приближује своме крају и алантојис се постепено редукује.

У виших пак сисара наступа интимна веза између матере и зачетка. Судови, који пролазе кроз алантоис, улазе у слузокожу материцину и ступе тако у везу са крвним системом материним. На тај начин ови судови служе као посредници за исхрану и респирацију зачетка. Тако постаје постељица у сисара, према њој и делимо сисаре у два дела: у *Mammalia placentalia* за разлику од *Mammalia aplacentalia (Monotremata и Marsupialia)*.

Што се тиче развића осталих листова зачеткових, поменућемо само то, да услед разних промена, набора и т. д. постаје од *ектодерма медуларна цев*, а из *ентодерма* т. зв. леђна жица (*Chorda dorsalis*) и епител цревног канала. Сва ова три облика леже у медијамској линији у уздужној осовини тела, услед чега тело има билатерално симетрични облик а у пресеку показује две цеви, које су кордом одвојене. Доцније, развитком мезодермских слојева постају два канала: *neurал-ни* и *visceral-ни канал*. Неврални канал окружује медуларну цев — кичмену мождину и мозак, који називамо централним нервним системом за разлику од периферног нервног система; а висцерални канал (*Coelom*) који доцније услед постанка ребара постане чвршћи, обухвата дробови. Ребра, која преставаљају еластичне обручеве, стоје са рекавичавим или коштанним кичменим стубом у зглобу а већи или мањи број ребара достиже на венетралној страни *грудну кост*, те на тај начин постаје прави колут.

Предњи део невралног и висцералног канала ступа у везу са спољним светом и то из невралног канала развије се мозак и виши чулни органи, који су седиште виших душевних радња; а из висцералног ка-

нала развију се извесни апарати за примање хране и дисање. Овај део тела, који у себи садржи предњи део и невралног и висцералног канала диферентује се у главу. Облик главе зависи од положаја усног отвора или уласка у висцерални канал, у чијој се околини развију многоструки органи. Уз главу иде *врат* и *трупи*. У задњем делу трупа налази се излаз цревног канала и урогенеталног апарата. Крајњи део тела у коме нема телесне дупље, зове се реп. Од врата и трупа полазе апендикуларни органи или *удови тела*, који одржавају везу са спољним светом.

(СВРШИТЕ СЕ)

ПРОСВЕТНИ ПОЛОЖАЈ У ШПАНИЈИ

Догађаји последњих година открили су страшну немоћ ове, негда јаке и снажне земље. Потпуни пораз у борби са суседним државама извршен је брзо; место славе пожет је стид а место енергије и издржљивости појавиле су се звучне фразе и неуспешне демонстрације. Стари дух малаксао, а земљу раздиру међусобни сукоби, борба за превласт и положај, и трвеће амбициозних првака. Изгледа да су усахнули извори моралне снаге и да је нестало крешке наде а с тим и стварачке предузимљивости. „Гоњена фаталним силама против којих је борба некорисна“ говори чувена књижевница, госпођа Радго Ваџан, маса шпанског народа постаје равнодушна према великим делима, судбоносним за нацију. Нека се откида део по део колонија, нека не остане више ни један делић овога света који смо ми открили, нека се сруши јединство народно, маса ће остати у гробној тишини“.

Ипак, ма како слабе енергије, ма како незнатне издржљивости и неинтезивног осећања, народ се не може одрећи своје самосталности државне и свог културног напредовања. Извесно нису угашене последње искре националног поноса, нити је потпуно атрофирана осећајност ове негда бујне и живе нације. Опадање је јако, али није кобно; болести су велике, али нису неизлечиве.

Одакле да се почне преображајни рад? Извесно је, да велики део опадања у Шпанији долази са рђаво организоване народне наставе. То се још не појима у маси, али просвећени духови већ наговешћују изворе једном делу несрећа, и силно осећају неопходну потребу васпитног преображаја. Покрет је отпочет проучавањем наставног стања у другим земљама (нарочито у Француској) и расправљањем виших педагошких питања, па и ако није узео велике размере, ипак служи на добро.

Донста, просветне ствари стоје рђаво у Шпанији. Виша настава једва животари, а у већини случајева и не заслужује то име. Извесна

чувена имена наставничка и ако чине част земљи не могу спасти систем који је осуђен на пропаст. Ни средња настава није боља, али је најважнија потреба реформисање основне наставе, на којој почива целокупно васпитање. Њој не треба нових закона, уредаба и расписа; она их има овде више но у ма којој другој држави. Али речи и дух нису једно, а планови и програми ма како сјајно удешени не могу учинити ништа, ако нема јаких снага да их оживе и услова да се остваре и приведу у дело. Треба само мало боље промотрити унутарње стање и дух основне наставе у Шпанији, па да човек може осетити сву озбиљност и критичност стања у коме се она налази. То, разуме се, не казује званична статистика, али су факта тако очигледна да се пред њима не могу очи затворити.

* * *

Сем приватне основне наставе, за коју се, по закону од 1868 год., не тражи никаква способност ни ауторитет, јавно основ. школовање има ове врсте школа: 1) *забавишта* за децу од 3—6 год.; 2) *елементарне основне школе* које могу бити мешовите, потпуне или непотпуне и за једну сезону, и 3) *више осн. школе*. Ове су последње обавезне само за вароши које имају преко 10.000 становника. Према закону ове последње школе треба да примају ученике по свршетку ниже осн. школе, док у ствари и у њих се примају деца од 6—13 године као и у ниже. Због тога ни програм не може да обухвата каква већа знања од оних што их предају учитељи у нижим осн. школама. Најзад и где постоје ове више школе, деца ипак напуштају школу у 10-ој или 11-ој години, те су ове више осн. школе постале изузетак.

Године 1894. било је у Шпанији 25.115 школа које нису могле примити већи број ученика, јер су већ имале, у средњу руку, по 55 ученика. Број наставника, рачунајући и оне свештеничког реда, био је 1885. год. 23.500. Тај је број повећан, али ипак не у оној мери, у којој су се јавиле потребе за оснивање школа. С тога је *обавезност наставе*, коју закон предвиђа само фикција, и број неписмених огroman је. 1887. год. број становника у Шпанији износио је 17,667.256. Број деце која су била обавезна да походе основну школу износио је исте године 3,794.952. Узмимо да се тај број до 1895. г. није ни мало увећао. Те године међутим, било је у основ. школама свега 1,356.136 учен. (1,104.779 у јавним и 251.357 у приват. школама). Остало је дакле 2,438.816-оро деце без икакве наставе, а то су скоро $\frac{2}{3}$ од целокупног броја. Број одраслих био је 1887. год. 11,945.871 и то 5,067.098 муш. и 6,878.773 жен. Вероватно је да се овај однос ни до данас није много променио.

Трошкови око одржања основних школа нису на терету државном већ општинском. Они су износили 1896.—98. год. 19,174.451 фр. за наставнике и 5,766.493 за снабдевање школа. Трошкови који су остали

државни провинцијама за издржавање учитељских школа, за надзор школски и за помоћ општинама износили су око два милиона динара, тако да цео буџет не прелази, што се основне nastave тиче, суму од 27,000.000 фр.

* * *

Године 1885. било је 23.176 наставника и наставница у осн. школама. 8.289 наст. имало је плату мању од 500 песета (дин.) годишње, а једна десетина од њих примала је једва по 125 динара год. 21.550 учитеља имали су испод 1.110 дин. годишње плате (14.832 учитеља и 6.718 учитељица) а само 1.626 привилегованих постигли су срећним удеом да им плата, после многог рада, дође до 2000 дин. или да пређе и ову суму. Уз то имају сви учитељи бесплатан стан и школарину од оних ученика који нису увршћени у списак сиромашних, пошто само ови последњи имају право на бесплатну наставу.

И ако је плата учитељска веома незнатна ипак је не добивају сироти наставници ни редовно ни потпуно. Често пута по читаве месеце па и по читаве године општине не исплаћују својим наставницима њихове злеуде награде. То је страшна рана на административном уређењу Шпаније и она најбоље показује колико је дубоко зло и како је неопходан лек. Узалуд штампа доноси протесте сиротих учитеља, осуђених да ради исхране раде најтеже занате, па чак и да просјаче, све се само још јаче погоршава. У јуну 1898. год. покушали су најречитији и најкомпетентнији говорници да представе неопходну потребу преображаја у овом погледу. Министар *Gamazo* и поред најбољих жеља да помогне учитељству не обећава ништа поуздано, јер му је тешко наћи потребан новац да ово стање поправи. Међутим, посланици траже не нове трошкове, но само то, да новац, који општине на тај циљ прикупљају улази у државну касу, па да се отуд издају наставницима плате.

Највише пажње према учитељима показују северне провинције Шпаније, а најмање провинције на југу и југоистоку. 1898. г. општине су дуговале учитељима 9,036.503 дин. док је, по казивању једног писца, ова сума износила 50,000.000 у 1878-ој години.

Сводећи резултате посматрања просветног напретка, један од најречитијих скупштинских говорника, *Labra* изнео је пред парламенат ове чињенице, које нису ничим побијене: 1) од 17,667.256 станов. има их око 11,945.971 неписмених — а то ће рећи две трећине целокупног становништва; 2) од 3 милиона деце од 3—12 година скоро *половина* не походи никакву школу, ни јавну ни приватну; 3) од 27.136 школа предвиђених законом остало је још 2.011 неотворених; 4) од 23.176 учитеља и учитељица, према званичној статистици од 1885. више од половине, 13.806 имају плату испод 625 дин. год.; 5) средњи трошак за материјал јавних школа јесте 234 дин. годишње, а за учитељске школе 1.600 дин.,

а има их које примају само по 600, 700 и 800 дин. год.; б) од 26 милиона динара што их општине имају да издаду као плату учитељима, од 15 год. на овамо, покрај најстрожих наредаба власти, општине дугују учитељима 8—9 милиона динара.

* * *

Прва учитељска школа у Шпанији отворена је у Мадриду 1839 год. Већ 1840. год. она је претрпела извесну реорганизацију, 1853. била је укинута а 1857. поново установљена. Данас учитељске школе стоје, као и целокупна настава, у неком застоју или боље рећи опадају с дана на дан. Министар Gamazo покушао је да изведе реформу ових школа, као и целокупне основне наставе. Његове намере нашле су одобравање специјалних реви-а, педагошких конгреса, просветног савета, и др. ме-родавних чинилаца.

Учитељских школа има у свима главнијим варошима свих провинција (сем две), а у тридесет и пет од њих постоје и женске учитељске школе. Поред тога постоји по једна виша учитељска школа у свим местима где су универзитети, а две мадридске учитељске школе носе назив централних учитељских школа. У овим последњим једино је настава озбиљна и оне су материјалом како треба снабдевене. Друге немају ни довољно професора ни потребне трошкове. Школовање у елементарним учитељским школама траје два семестра, и два у вишим. Професори учитељ. школа треба да доврше четири семестра у Мадриду, Барселони или Севиљи. Од 1896. год. ученици учитељских школа треба да имају бар 15 година. Мушкарци су махом из најсиромашнијих породица градских и сеоских, док су ученице често из бољих кућа и није им циљ да постану учитељице, већ да добију потребно образовање.

Најглавнија се реформа односи на постављање учитеља и недо-вољност досадашњих програма. Декрет од 1898. год. регулише у четири тачке организације ових школа: 1) одређује природу и број учитељских школа; предмете и наставу; 3) наставно особље и 4) управу и администрацију. Главне су тежње: да се установе професорска звања за женске учитељске школе; да се учитељице изравнају по титулама и авансманима с учитељима; да се при полагању испита за виши ступањ изврши ре-визија нижег ступња; да се ограничи број ученика у најважнијим кур-севима професорске каријере; да се одреде године за ступање у школу учитељску (16 год.); да се омогући веза међ централним учитељским шко-лама у Мадриду и јавним школама престонице; да се изједначе учитељи и професори учитељских школа; да се створи могућност сваком учитељу који има вишу сведоџбу да аспирира на положај директора више осн. школе (награда 825 дин. год.); да се учитељским школама додаду прак-тичне школе, у којима ће се ђаци вежбати у учитељском раду; да се створе музеји педагошки у свакој учитељској школи. За тим су у про-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
www.јектук.рф
полупансионата свуда, где је то могуће, док не буде могућности за интернате; установљење испитних комисија. Учитељи ће бити подељени у три категорије: 1) нижи учитељи са дипломама добивеним у ма којој учитељској школи; 2) виши учитељи са дипломама виших или централних учитељских школа и 3) учитељи учитељских школа, који полажу испите у мадридским централама. Плата је 2000—4000 динара. (Ова последња сума за мадридске учитељ. школе). Учитељице женских учитељ. школа имају 500 дин. мање плате но учитељи.

Пројект предвиђа две централне школе у Мадриду, по две више учитељске школе у сваком универзитетском месту (једна мушка и једна женска) и у свакој провинцији бар по једна нижа учитељска школа. Ово треба да се све изврши у 1899/1900. шк. години.

Ствар, међутим, није до лених програма и планова. Све то не вреди, ако нема чврсте воље да реформе практично изведе, руководи и надзирава, да погрешке исправља, препреке савлађује, и интересе побуђује. Страх је, да изборна политичка борба не омете тај рад; да се поједини ситни интереси не испрече пред општим интересима наставе, да школа не буде попрште борбе међу појединим амбициозним политичарима.

Поред реформе учитељских школа тежи се ка реформи основног надзора школског. Надзор је слабо вршен. Једно због недовољног броја надзорника, друго и због њихове неспособности у већини случајева. По једној статистици из 1885. г. може се видети какве је врсте тај надзор. У провинцији Кадице, који спада у провинције са мало школа, надзорник је за пет година (од 1880—85.) учинио 322 походе, што чини 64 годишње. Школа је било 165, а то значи да је свака школа прегледана по једанпут за две и по године. У провинцији мадридској на 561 школу било је за 5 год. 486 похода, што значи да су школе похођене сваке шесте године. У провинцији Леон на 1316 школа било је за 5 година 944 похода или 188 годишње, а то ће рећи да је свака школа похођена сваке седме године. По пројекту од 1898. год. свака провинција имаће свога школског надзорника, без обзира на оне што их општине плаћају ради надзора над школама. Надзорници се деле у три класе: једни су у провинцијама у којима нема универзитета, други у универзитетским местима а трећи у Мадриду. Број је надзорника ипак мали, и бојати се да неће моћи извршити своју дужност. Плата је надзорницима према класама: 3000, 3500 и 5000 дин. Уз то по 200 дин. за канцелариске трошкове и по 500 дин. за путовање. Поред надзорника пројекат предвиђа и надзорнице и одређује испите и за једне и за друге. Они треба да су свршили централну учитељску школу и да имају диплому, треба да су радили бар 10 година у приватној или 5 година у јавној школи.

Такви су пројекти који се односе на основну наставу и који уређују учитељске школе и сталан надзор.

* * *

Од 1845. године Шпанија има државну наставу за *средње школе*. Она се изводи у провинцијским институтима основаним у главним местима провинција. Држава поставља директора и професоре и одређује програме. Сви су институти екстернати. Бакалореат се полаже пред професорима института, па било да су ученици свршили институт, или да су учили приватне школе, или да су се у кући родитељској спремали.

У једном таквом институту, у Пампелини, за 1888—89. шк. год. јавило се за упис 314 ученика. 176 су учили у државним школама, 119 у приватним а 19 су се спремали кући. За примање у институт потребно је положити испит и имати 10 година. Учење траје 5 година и обухвата ове предмете: латински (2 год.); шпански (2 год.); реторику и појезију; географију; историју (шпанску и општу); психологију, логику и етику; рачун и алгебру; геометрију и тригонометрију; физику и хемију; прир. историју и принципе физиологије и елементарну привреду.

У 1894—95 год. програм института у Викторији обухватао је сем поменутих предмета још и ове: елементарну психологију, логику и моралну философију; обично право; математичка вежбања; елементе хемије; елементе физике (различне од курса физике и хемије); органографију и људску физиологију; гимнастику; цртање; калиграфију — ова последња три предмета била су факултативна. *Настава је у главном удешена за памћење*. Има испита за сваки предмет. Они су усмени и лаки су. Од 780 кандидата у Пампелини, од 1889. год. било је са *одлично* положеним испитом 56, *врло добрим* 116, *добрим* 218, *довољним* 339 и *слабим* свега 51. Од 1703 кандидата у Викторији у 1895. г. било је: 139 *одличних*, 183 *врло добрих*, 370 *добрих*, 820 са *довољним* успехом а само 187 са *слабим*.

Бакалореат се састоји из два нарочита усмена испита. У 1889. г. од 38 ученика у Пампелини положили су овај испит 32 ученика а у Викторији 1895. од 68 ученика 66 је положило испит.

Институти дају врло мало стварног знања. Све је сведено на памћење одвојених факата; никакве боље систематичности, нити каквог успеха у развијању мишљења и правилном извођењу суђења. И професори долазе на та места више по протекцији него по правој вредности. Програми су широки и неопредељени. Све се ради за испит, површно, без дубљег размисљања. Испити су играчке, на којима се поље умешнији без икакве боље спреме лако извлаче. Главна је ствар знати појединости, изговорити их на памет што боље, а за разумевање смисла много се и не пита.

Да реформише ове школе, министар Gamazo издао је 14. септембра 1898. год. декрет, којим се иде на поправку овог стања.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Сваки ђак мора имати бар десет година, пре но што ступи у институт. Школовање у институту повећава се од 5 на 6 година. Наставни предмети подељени су у две групе: књижевни и научни. Испити се полагају из обе групе па и бакалорат.

Поред старих предмета добивају се и нови: политичка економија, историја шпанске књижевности; историја вештина (уметности); рачуноводство; индустријска и пољопривредна техника.

Главна је тежња министрова обраћена на наставне методе. Он жели да се у институту научи читати и преводити тачно са француског језика; да се у историји обрати велика пажња на историју цивилизације; да се ученику да општи појам о политичкој и административној организацији земље, о правима породице и својини. Природне науке ваља предавати с нарочитим обзиром на практичну примену и користи које се отуд могу добити.

Реформе, које министар изводи својим декретом, наишле су на много критике. Оне по себи нису за одбацивање, али им је мана, што траже много знања за мало времена. То се не може постићи, и све ће остати по старом: у фрагментима, излишним ситницама и споредностима.

Систем испита у место да буде коначно измењен, само је отежан. Ученик ће у првој години имати да полагаје *пет* предмета, а у свакој осталој по *шест*. То може да буде опасно по здравље децје, и већ се чују узвици штампе, који опомињу родитеље да чувају децу од ове школске тортуре.

У ствари, деца ће имати да раде 3—3½ часа дневно у првој години и 4—4½ часа у осталих пет. Па ипак није главно тежиште у повећању програма већ у већој спремности наставника, у бољим методима наставе, у ослобођењу наставника од туторства свештенства и политичких личности, у упрошћењу програма како би се добило поузданије и дубље, а макар и мање знања. Уз то, како вели писац, ваља изменити ученика који не жели да научи ништа и оца, који не тражи да му син ништа научи. Тиме ће се доћи до повољних резултата, и Шпанија ће моћи да унапреди своју наставу, а то ће послужити за основ целокупном бољитку ове оронуде земље.

ио R. *Pédagogique*.

Ј. Прод.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Кћери и синови, призори и студије из породична живота. Написао Ернест Легуве, члан Француске Академије. Превео Јован В. Несторовић директор гимназије. Преведено с двадесет другог издања. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. 1900. Стр. 301. Цена 3 дин.

Кад читате ову књигу ви сте у средини једног живота, који има све, што и велики, друштвени живот, само у малим размерама. Ту су споразуми, који се често кваре; уговори који се ђутке склапају; дипломатски кораци којима се обезбеђује каква корист за обе стране; мали ратови вођени час невиним оружјем, час јаким средствима, опсадом и глађу; ту ври весеље и радост упоредо са сузама и гунђањем; ту се измењују речи прекора са милосним тепањем, једном речју, живи се највише у миру, кадкад у рату, понекад у преговорима. А сав тај живот обавијен је, као каквом невидљивом Вулкановом мрежом, љубављу без страсти, мирном али дубоком, постојаном и поузданом.

То је породица.

Педагози морају бити захвални писцу који уме да открије тај унутрашњи живот, сакривен од профаних погледа, у коме се као у каквој лабораторији израђује карактер дечји, од појаве њихове на свет, па скоро кроз цео живот. Ту се проводи највећи део живота; мењају се васпитачки програми; мењају се и сами васпитачи: оца који васпитава децу, замењују браћа и сестре, који изводе на пут млађу браћу и сестре. За тим долази брак, који је, у пркос лоших досетака, једна одлична школа. За тим синови, васпитавани од родитеља, постају у неку руку и сами васпитачи својих родитеља, и примајући од њих много поука дају им у замену понешто од својих врлина. И све то бива понајвише без утврђених правила, по васпитачком нагону, који је јак у добрим породицама, некад с много претераности; други пут без велике живости; чешће сувише оштрим средствима или неумереном питомошћу. Али, на

срећу, све то бива у згодан тренутак и на непосредан начин, и ако много пута с нервозношћу или с више равнодушности по што треба.

*

Тим животом бавио се Легуве, и, одмах признајем, бавио се с успехом. Па ипак требало је 27 година док је иза превода његова дела „Оцеви и деца“ дошао превод дела „Кћери и синови“. Изгледа као да се у нас не поклађа потребна пажња *оваком* васпитачком послу. Ми имамо неколико дела о породичном васпитању, али нису ни налик на књигу Легувеову. Све су то већином сухопарне поуке, приговори, предике, педагошка правила наслагана као књиге у библиотеци, закључци класификовани и систематизирани; све утегнуто, у званичној форми, као службена преписка. То су или преводи с немачкога, или прераде из те књижевности, која је од педагогије створила страшну науку са безброј термина, дефиниција, одељака и пододељака, а од васпитања начинила једну врсту сложенога заната, за који је потребно стотинама ситних правилаца и одредбица. Тамо је све на драмове мерено: и родитељска љубав и милост, и похвала и покуда, и смех и плач; све се то отаче као на славини, колико је кад потребно. На сваком кораку вреба те по једно педагошко правило; сваким помицајем можеш повредити по један параграф разгранатог васпитног упуства, у које си као у какву мрежу уплетен. Ту је пуно калупа у које мораш утискивати дечји дух и темперамент; ако се не подударају, дужан си дотеривати дух по калупу а не калуп по духу.

Ништа од свега тога у Легувеу! То је збир причица, опажања, анегдота, описа, помешаних међу собом те изгледају као мозаик. У њима нема оног строгог педантизма, онѐ сувишне учености која је тако честа у педагошким делима. Нема чак ни јединства, ни опште везе међу чланцима. Ту лежи и добра и лоша страна ове књиге. У овом облику, из руку човека који је уједно и моралист и песник, ова књига дивно говори осећању читаочевом, не заборављајући дати и мишљењу довољно хране, разлагањем, доказивањем и објашњавањем. Свуд где песник не надвлада мислиоца, где појетска реченица не заклони истинит факт, где духовита досетка не падне на штету тачности у опажању, једном речју где дух нишчев иде редовним путем, без наклоности к парадоксима и заговеткама, свуд је Легуве драгоцен по ствар васпитања. Али по кадшто, на против, мислилац поквари песника. Пред нашим очима ређају се слике, дивно опажене и нацртане, с битним особинама истакнутим на првом месту, осветљене правом уметничком вештином, нађевене истинитим осећањем, живе, пластичне, истините и оригиналне. И утисак буде јак, силан. За тим дође тумачење, рефлексја, доказивање и сва лепота ишчежава као величанствене палате и чаробне шуме из индијских и арапских гатки. Не стоје моралист и песник увек у добром складу, и истичући се

један пред другог они одузимају делу концизност и поремећавају му јасност и лепоту. То једва опажете на лепој слици: *Мучно оздрављење* (XII), нешто јаче на чланку: *Васпитавање једног краљевског брата* (XIV), а када најјаче на једном малом напругу: *Жан Пријџ*. (X). У овој последњој слици није се уметник ангажовао колико треба. Она је испала некако сува, поткресана, пре увела, но што је цветала. Ствар је иначе веома дивна: један незнани таленат, бачен на подножје друштвеног живота, буди се, развија и снажи, раздирући својим умом љуску друштвене средине у којој је поникао. То све бива скромно, без сујете, без надмености, под утицајем жеље за умним напретком.

*

Сви одељци нису подједнако добри. Најбоље су, узев у обзир и идеју и обраду, или народски рекав, с једно на друго ове ствари: *Стара мајка*, *Морално калемљење*, *Жан Пријџ*, *Три радње старога Јакова*, *Мучно оздрављење*, *Поштење у детињству* и *Прича о четрдесет хиљада динара*. Неке су од осталих ствари просте анегдотичке у којима нема ни мало мисликолевих рефлексија (*Госпођи краљици*); или су кратке сличице (*Детиња слика*), или су прости описи са више слободне појетске но тачности (*Два буђења*), а понекад изведени без велике духовитости и с доста баналности (*Један новајлија*). У одељцима: *Научно путовање једне незналице по соби* (I) најбоље се опажа колико је штета кад уметник потисне педагога. Они су написани лепо, углађено, с неком врстом беседничке вештине, стилем који је леп али није довољно разумљив. Опис је много мање тачан но што треба, и ако је довољно богат изразима. У њему нема довољно детаља, па и оно што их има, долазе један за другим, брзо, нагло, не дајући времена да се задобије јасан појам о поједино-стима и прегледна слика целине.

Има неких одељака који су искључиво за француске читаоце, бар у овом облику. Такав је чланак: *Пет васпитања*, *Научно путовање једне незналице по соби* (II), *Једногодишња служба у војсци* па и *Васпитавање једног краљевског брата*. Чланчић *Уважање* није испао најсрећније, а ни предмет није од велике важности. Понеке ствари нису довољно расветљене и не дају потпуно развијену основну мисао. Такав је чланчић: *Једна истрајна мајка*, а такође и ова два: *Одгајење и васпитање* и *Бол који спасава*.

*

У овом делу Легуве се не бави свим финесама науке о васпитању. Он не додирује и оне спорне, неизвесне, још непримљене идеје о васпитању. Оно што он даје то су опште идеје, оне које не треба нарочито доказивати. Он их само показује у појединим, специјалним облицима, баца на њих довољно светлости, објашњује их и доказује. Њега у овом

делу једва да руководи какво нарочито начело; он се не обележава као присталица ни једне школе. Ко од њега очекује да ради потврде и примене извесних сталних принципа склапа слике, тај ће се преварити. Легуве уноси у посао несталност једног уметника и лакоћу једног фељтонисте. Он не даје ни приче ни чланке, него неку смесу од обоје: час је то дијалог, час опис, час тумачење, све помешано заједно, ни једно довољно неразрађено, него само овлаш додирнуто. Легуве не даје потпуна разјашњења, он само подстиче на мишљење и осећање. С њим се можете и не сложити, у свему, али осећате да увек вешто брани своје погледе и ако у место аргументације не једанпут прибегне досетки.

Има још једна добра страна овог дела, али она, на жалост, може за српске читаоце бити и нека мала сметња за разумевање дела. То је стил. Он је мешовит, као и садржина дела, неједнак, разнобојан. Час су то дуже реченице, које се збијају једна уз другу и преливају једна у другу; час су кратке, одсечне. Често, у сред низа тврђења убачено питање, на које долази одговор, или се оставља читаоцу да га сам погоди. Ипак, стил више одговара потреби уметности но захтевима науке. У њему има неке драматичности, нечега што је много боље *чути* но *прочитати*, јер захтева нарочити тон гласа. За средњег читаоца, који је научно да тражи у свакој реченици јасно казату мисао, у сваком чланку подробно објашњење и сваком изразу течно значење биће тешко добро схватити ове често китњасте описе, лепе фигуре и јаче изразе.

Ипак, врло је корисно да се прочита ова књига. Она је истина слабија од дела *Оцеви и деца*, али чини добру допуну овоме делу. У њој нема ничега противног ни васпитној науци, ни моралним погледима. На против, она је израђена у помирљивом духу, не додирујући она „сумњива“ питања о правој моралности, којом омладину треба васпитавати за бољу будућност. Све је овде умерено, таман погодно да се васпита добар грађанин за сувремени друштвени поредак. Не опажа се чак ни то да је писана у једној републиканској земљи, а нема ни онај уски национални карактер, што га по кадшто имају чак и приповетке француске.

*

Превод је, колико ми се чини — јер оригинала немам — добар, а језик је одабран. Издање је укусно, али је цена велика, тим пре што је дело награђено из фонда Бељиног.

Ј. Прод.

ПРЕДАВАЊА

УПОЗНАВАЊЕ УЧЕНИКА СА ЗЕМЉОПИСНОМ КАРТОМ

Угледна предавања Т. Радивојевића

(СВРШЕТАК)

Узми у отвор шестара одстојање од Београда до Ресника на карти-размера 1 : 750.000! (Узео сам). Изнађи ми помоћу размерника, колико је то удаљење у природи? (То ћу изнађи кад забодем шестар у тачку 0 на размернику и пребаћим други крак у десно). Уради што си рекао! Где је пао десни крак? (Иза тачке 10. т. ј. у десно од ње). Шта то значи? (Значи да је мерена дужина већа од 10 км., јер је овде размер удешен за километре). За колико је већа? (То ћу изнађи, кад забодем један крак шестара у тачку 10, а други пребаћим у лево и видим, у коју тачку пада на лево од 0). Изврши и то! Где је пао? (У тачку 5000 м. или 5 км.) Колика је, дакле, тражена дужина? (15 км.) Јесте ли добро разумели? (Јесмо).

Шта је размер? На колико се начина употребљава? Кажите ми први задатак! Како гласи други? Како се изналази дужина на карти, која одговара извесној дужини измереној у природи? Зашто? Како се помоћу размера добива природна дужина, која одговара неком одстојању измереном на карти? Како се то исто изналази помоћу размерника? Шта је дакле, размерник?

Пошто сте све то лепо научили и увидели из тога, да размер казује, колико су пута на карти смањене дужине (одстојања, даљине и т. д.) из природе, потребно је да научите и то, како се помоћу размера изналази, колико су пута смањене на карти површине (земље, мора, острва, језера, равнице, планине, висоравни и т. д.). То значи треба помоћу размера решити, колико је пута карта мања од оног дела земљине површине, који је на њој насликан. Разумете ли? (Разумемо) Тај је задатак исто толико важан, колико претходна два. Он се даје

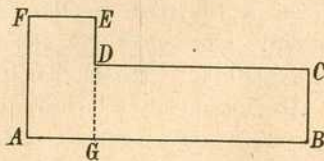

решити врло лако рачунским путем, и то на овај начин. Пазите! Колико димензија има свака површина? (Две). Које су? (Дужина и ширина). Како се помоћу њих израчунава површина? (Кад их међу собом помножимо). Казује ли нам размер картин, колико су пута природне дужине смањене на карти? (Казује). А казује ли то исто и за ширине? (Казује, јер су и то линије). Који нам део размера казује и једно и друго? (Именитељ размерног разломка). То значи, да су и дужине и ширине смањене на карти онолико пута, колико јединица има у именитељу размерног разломка. Можемо ли одатле изнаћи, колико су пута природне површине смањене на карти? (Можемо). Како? Не зна нико. Па кад су дужине смањене рецимо 5000 пута (ако је размер карте 1:5000), а ширине толико исто пута (5000 пута), онда колико ће пута бити смањене површине, кад се оне добијају множењем дужине са ширином? (Виће смањене 5000×5000 пута). Тако је. Шта си, дакле, урадио с именитељем размерног разломка? (Помножио сам га самим собом). Како се према томе изналази, колико је пута карта мања од оног дела земљине површине, који је на њој представљен? *Кад се помоћу размера изналази, колико је пута карта мања од оног дела земљине површине, који је на њој насликан, онда треба именитељ размерног разломка помножити самим собом; број који изиђе, казиваће нам оно, што смо тражили.*

Да узмемо неки пример. Изиђи ти! Какву геометриску слику представља наша соба? (Правоугаоник). Је ли правоугаоник површина или тело? (Површина). За што? (За то што има две димензије: дужину и ширину). Дужина је наше учионице 12 м., а ширина 9 м., колика ће јој бити површина? ($12 \times 9 = 108$ м.²). Добро. Ту површину, желео бих, да представиш на табли, у размеру 1:100. Можеш ли? Какву ћеш слику добити? (Правоугаоник). Кад можемо нацртати правоугаоник? (Кад је позната његова основица и висина или дужина и ширина). Па је ли нам то познато за нашу учионицу? (Јесте). Колика је дужина или основица правоугаоника? (12 м.). Хоће ли бити толика иста и на табли? (Неће). Него? (100 пута мања). За што? (За то што је 100 именитељ размерног разломка). Па колико ће изнети? (12 см.). Добро. А колика је ширина или висина правоугаоника? (9 м.). Колика ће бити на цртежу (100 пута мања, а то је 9 см.). Лепо, сад реши задатак, т. ј. нацртај правоугаоник, чија је основица дугачка 12 см., а ширина 9 см.! (Узећу произвољну линију за основицу, па ћу на њу пренети дужину од 12 см. Над крајњим тачкама те основице подићи ћу управнице дугачке по 9 см. Њихове крајње тачке спојићу линијом, која ће бити паралелна основици, па сам одговорно на питање). Изради све то што си рекао! Врло добро. Колика је површина добивеног правоугаоника? (108 см.²) А да ли толика треба да буде? Израчунај! Колико је пута смањена та површина из природе? (Смањена је $100 \times 100 = 10.000$ пута). Како си

то нашао? (Кад сам именитељ размерног разломка помножио самим собом). Помножи 108 см.^2 са $10.000!$ ($108 \times 10.000 = 1.080.000 \text{ см.}^2$). Колико један квадратни метар има квадратних сантиметара? (Има 10.000). Изнађи колико је квадрат. метара у $1.080.000 \text{ см.}^2$? ($1.080.000 : 10.000 = 108 \text{ м.}^2$). Па јесмо ли правилно радили и рачунали? (Јесмо). Ето видети, што вреди за учioniцу, кад је цртамо на табли или хартији, то вреди и за двориште, село, град, државу и целу земљу. Све се то по истом начину смањује, кад се уноси у карту. Ја мислим да добро разумете? (Разумемо).

Задаћу ученицима да израде на табли и на хартији план дворишта, које има рецимо овакав облик:

$AB = 40 \text{ м.}$	$DE = 8 \text{ м.}$
$BC = 12 \text{ м.}$	$EF = 10 \text{ м.}$
$CD = 30 \text{ м.}$	$FA = 20 \text{ м.}$

Размер за таблу $1 : 500$, а за хартију $1 : 4.000$.

Има ли кога, ко није разумео све што смо до сад прешли о карти и размеру? Објаснићу оно, што ме неко од ученика буде запитао, за тим ћу са свима поновити цео одељак о размеру и размернику, па онда ићи даље.

III

Представљање рељефа и ситуације на картама

Пошто сте се упознали с картом и њеним врстама и пошто сте научили употребу размера и размерника, научићу вас, како се слика на картама изглед земљине површине.

На колико сам вам места показао слику Србијину? (На четири). У којим размерима? ($1 : 300.000$, $1 : 750.000$, $1 : 1.200.000$ и $1 : 5.000.000$). Поређајте ми те слике по величини размера! Добро, пазите даље! Изнећу пред ученике карту Србије у размеру $1 : 300.000$. Погледајте добро ову карту и реците ми, који су предмети са земље на њој нацртани! (Деца ће, како коме падне на памет, изређати све најважније географске објекте, који се у карте уносе, јер су се са њима упознали још у основној школи и у I р. гимназије, а ја ћу их за тим поновити и исписати на табли овим редом: планине, висоравни, равнице, реке, путеви, железничка пруга, границе, насељена места — села, градићи, градови — манастири, језера и мора). Сви ти предмети, који се у карту уносе, зову те *земљописни предмети*. Раширићу карту Србије и Црне Горе од др. Цвијића, чији је размер $1 : 750.000$. Да ли је на обема овим

картама нацртан исти број земљописних предмета? (Није). Него? (На једној више, а на другој мање). Где их је више? (На већој карти, на којој је насликана само Србија). Разуме се, на већој је карти слика Србијина већа, јер је размер већи, те се с тога могло у њу унети више земљописних предмета него у мању карту. Јасно вам је и без доказивања, да на већем простору може више стати него на мањем. Упоредите ову карту Србије (1 : 750.000) с овом (1 : 1.200.000) и кажите, на којој од њих двеју има више земљописних предмета? (На првој, јер је већа). Разлика у броју унесених предмета још се јасније опажа, кад се посматрају ове две карте, на којима је Србија насликана (1 : 1.200.000 и 1 : 5.000.000). На овој је последњој нацртан тако мали број предмета, да се сви могу на прсте избројити. Из свега тога, шта се даје закључити? У које се карте уноси већи број земљописних предмета, да ли у оне, чији је размер већи или обрнуто? (У оне с већим размером). За што? (За то што је због већег размера већа слика, те већи простор допушта, да се у њ унесе већи број земљописних предмета). Тако је. У карте са свим малог размера, као што је ова (1 : 5.000.000) уносе се само најважнији земљописни предмети (велики градови, велике реке, планине и т. д.), остали се не могу представити баш и кад бисмо ми хтели, јер размер карте то не допушта. Рецимо да бих желео, да на карти, чији је размер 1 : 1.000.000, представим неко језеро велико 1 км.² Колико ће пута та површина бити смањена на карти? ($1.000.000 \times 1.000.000 = 1.000.000.000.000$). Тако огромним бројем морамо поделити 1 км.² или 1.000.000 м.², или 1.000.000.000.000 мм.² Кад извршимо рад добићемо у резултату само 1 мм.², а тако се мали простор не да представити на карти овако малог размера. Па чак и кад би га учртали, он би морао ишчезнути према другим великим просторијама. Упамтите правило: *што год је размер карте мањи то се у њу уноси мањи број земљописних предмета* и обрнуто.

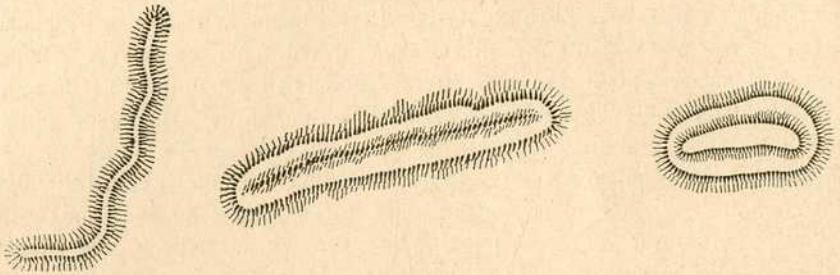
Шта се са земљине површине уноси и учртава у карте? Како се зову предмети, који се цртају на картама? Да ли се у све карте учртава исти број земљописних предмета? На којим се картама црта већи број предмета, кад се узме у обзир размер карте? Зашто?

Да ли се сви ти предмети представљају на картама истим знацима? (Не представљају се). За што? Ко зна? Па да ли бисмо их могли разликовати, кад би смо их представили на исти начин? (Не бисмо). Разуме се. Друкчије се цртају на картама планине и висоравни, а друкчије реке и путеви; један знак треба узети за насељено место, а други за манастир; не могу се на карти на исти начин насликати језера и мора, на који се црта равница или железничка пруга и т. д.

Ми ћемо видети редом, којим се знацима представљају на картама сви поменути земљописни предмети. Да почнемо с планинама, јер оне највише падају у очи на земљиној површини.

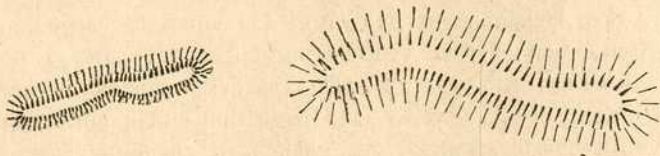
Планине се сликају на картама тројако: 1. у облику гусеница, 2. помоћу разних степена мрке или црне боје и 3. на оба начина уједно.

Планине представљене гусеницама изгледају овако:

Као што видите, гусенице, које представљају планине, цртају се помоћу цртица мрке или црне боје (на табли пак белом бојом). Те се цртице ређају у 2, 3, 4 и т. д. низа, што зависи од пространства дотичне планине. У колико год је планина већег пространства, т. ј. што год већи простор заузима, у толико ће бити и више и дужих таквих низова од цртица, које представљају стране планинске. Шта се, дакле може видети о планинама с карата, на којима су оне представљене у облику гусеница? (Може се видети њихово пространство). По чему? (По нивовима цртица). Кад планина захвата већи простор, а кад мањи? (Већи захвата онда, кад је представљена већим бројем низова од цртица и кад су ти нивови веће дужине).

Погледајте нацртане планине! Да ли су све цртице подједнако удаљене једна од друге? (Нису). Него? (Неке су ближе једна другој, а неке су удаљеније). И то има свога значаја. Кад су цртице, којима је представљена планина, гушће, онда је планина виша; а ако су цртице ређе, планина је нижа. Ево да вам нацртам две планине различне висине:

Која је од ових двеју планина већа? (Друга). А која је виша? (Прва). По чему знаш? (Знам по томе, што су цртице, које је представљају, гушће).

Кад су на картама планине представљене као гусенице, шта се онда може с њих прочитати? (Пространство тих планина). И шта још? Па сад сте чули! (Висина). Добро је, седи!

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Да ли су на обема овим планинама све цртице подједнаке дужине? (Нису). Него? (Једне су дуже, а друге краће). И дужина цртица није произвољна. Она зависи од нагиба (нагнутости) планинских страна. Што су цртице краће, то су стране планинске стрмије и обрнуто, кад су цртице дуже стране су блаже нагнуте. Јесте ли разумели? (Јесмо). Кад јесте, онда ми кажи ти, која је страна стрмија код прве планине? (Доња). На карти немамо горе и доле, већ север и југ. (Јужна). Добро је, а за што? (За то што су на тој страни цртице краће). Ето видите, с оваквих се карата може видети и нагиб планинских страна.

Кад планине представљамо као гусенице, онда простор између низова од цртица представља гребен планински. Он је на картама мрк, црн или бео; а на табли увек црн. Тај гребен показује правац планински. Кој је правца прва планина? (Североисток — југозапад). Дакле, ове карте показују и правац планина.

На колико се начина представљају планине на картама? (На три). Који је први начин? (У облику гусеница). Представи ми гусеничasto једну планину! Шта представљају низови од цртица? (Стране планинске). Каквом се бојом цртају те цртице на картама? (Мрком или црном). У колико се низова стављају? (У 2, 3, 4 и т. д.). Од чега то зависи? (Од пространства планине). Да ли су све цртице подједнако удаљене једна од друге? (Нису). Него? (Једне су ближе, а друге даље). Кад су цртице гушће? (Онда кад је планина виша). А кад су ређе? (Кад је планина нижа). Да ли су све цртице исте дужине? (Нису, већ су неке краће, а неке дуже). Шта представљају краће црте? (Представљају стрме планинске стране). А дуже? (Дужима се цртају стране блажег нагиба). Шта представља простор између низова од цртица? (Он представља гребен планински). У коме се правцу дружа? (У ономе, у коме се дружа планина). Шта се према томе може прочитати о планинама с карата, у којима су оне представљене у облику гусеница? *Са карата на којима су планине представљене гусеничasto види се: пространство, висина и правац планина, а осим тога нагиб планинских страна.*

О свему томе пропитаћу ученика на планинама, које је он нацртао на табли, а за тим на карти Србије у размеру 1 : 300.000, јер су на њој планине представљене на изложени начин. Наћи ћу на карти Балканског Полуострва од Манојловића (размер 1 : 1.200.000) Рилу, Олимп, Шару и Дурмитор и пропитаћу ученике на тим планинама о свему, што су научили. Један од њих наћи ће ми у атласу све карте израђене по том методу.

Осим овог начина планине се представљају и разним степенима мрке или црне боје. При томе се поступа овако: Најниже земљиште наслика се најтворенијом бојом, а што год је земљиште више употребљава се све затворенија боја; највеће висине изгледају тамно мрке или црне, а делови планина, који леже изнад снежне линије, остављају се

бели. Пошто се то не може лепо извести на табли помоћу креде најбоље је, да одмах видите примену овог начина на самој карти. Раширићу карту Европског Оријента, где је с малим изузетком лепо изведен овај метод за представљање рељефа и објаснићу га ученицима на планинама: Балкану, Копаонику, Странци, Олимпу и Пинду.

Где су највеће висине Балканског Полуострва према овој карти? За што? Која је од ових трију планина највиша, а која најнижа (питах за Проклетије, Ртањ и Витошу)? По чему се то даје закључити? Која је од ових двеју планина већег пространства? (Балкан или Средња Гора). Откуд знаш? Ког је правца Осогов, а како се пружа Караџа? Шта се према томе може прочитати о планинама с карата, на којима су оне представљене мрком или црном бојом? (Висина, пространство и правац планина). А може ли се видети нагиб страна? (Не може тако лако и јасно). Понови ми ти, шта показују карте цртане мрком и црном бојом? *Кад су планине на картама насликане мрком или црном бојом, онда се с таквих карата даје прочитати: висина, пространство и правац планина.*

Како се на други начин представљају планине и узвишења на картама? Помоћу којих боја? Како се то изводи? Шта се даје прочитати с таквих карата? А може ли се на тим картама видети нагиб планинских страна? (Не може). Па које су карте боље, да ли оне прве врсте или ове друге? (Боље су оне прве). Нису, оне су много слабије и мање вредности, јер се са њих не види, како је земљиште између планина, као што то показују карте ове друге врсте. Кад погледате, дакле, на прве карте ви видите само планине, а земљиште између њих изгледа равно. На картама друге врсте види се скоро потпуно изглед земљине површине т. ј. не само планине, него и простор између и око њих. Јесте ли разумели? Зашто су карте друге врсте боље од оних, на којима су планине представљене у облику гусеница?

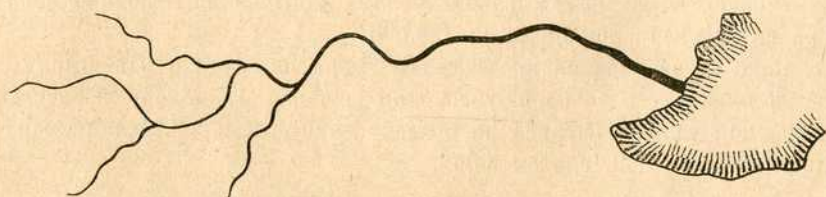
Трећи је начин представљања планина и узвишења најбољи и најтачнији с тога, што постаје, кад се оба претходна споје у једно. Те карте дају верну слику на њима представљеног земљишта, као што је ова карта Србије и Црне Горе у размеру 1:750.000. Шта се даје прочитати о планинама с картама, на којима су оне представљене по трећем начину? Да ли је овај начин бољи или гори од претходна два? За што? Који од њих даје верну слику земљишта? Нађи ми у атласу 2—3 карте нацртане по трећем начину! Изиђи ти на ми упореди Химадаје с Арабијом! Други ће ми упоредити Алпе са шпанским височинама.

На колико се начина представљају на картама планине и узвишења? Који су начини? Шта се чита о планинама с карата, на којима су оне насликане по првом, другом и трећем начину? Који је начин представљања планина најбољи? За што? Покажи ми по једну карту сваке врсте у атласу!

Висоравни се представљају као и планине с том разликом, што је простор, који је између страна великог пространства, те се са свим јасно види, да је узвишење при врху заравњено. Ово ће ми један ученик показати на карти Србије, Србије и Црне Горе, на Европском Оријенту и у атласу.

Равнице се цртају на картама зеленом бојом или се остављају са свим беле. Како су равнице представљене на карти Србије (1: 300.000)? Како су насликане на карти Србије и Црне Горе (1: 750.000). А на овој Балканског Полуострва (1: 1.200.000 — српска)? На овој (Европски Оријент)? Један ученик показаће ми равнице на атласким картама појединих континената.

Реке се сликају извијуганим линијама плаве или црне боје и тако, да су све дебље, што се река више приближава ушћу. Нацртају једну реку на табли:

За што се реке представљају извијуганим линијама? (За то, што оне саме јако вијугају). За што се употребљава за њих плава боја? (За то, што је речна вода обично плавкасте боје). За што се речна линија поступно подебљава? (За то, што река има све више воде од извора до ушћа). Један ученик показаће ми на два-трима картама по једну реку од извора до ушћа.

Како се на картама представљају висоравни, како равнице, а како реке?

Путови се цртају само на картама великог размера и то мало извијуганим линијама црне боје или два паралелним линијама исте боје. За што те линије мање вијугају од речних? Покажи ми који пут на картама, које си до сад овде видео!

Железничка пруга представља се на картама мањег размера танком црном или црвеном линијом, а на већим картама (т. ј. на оним, чији је размер већи) црта се овако:

Покажи ми, ти железничку пругу на картама Србије: 1: 300.000 1: 750.000 и 1: 1.200.000!

Границе се сликају непрекиданом линијом обично црне боје или цртицама и тачкама: — — — — — или —

Како се цртају на картама путеви, железничке пруге и границе?

Насељена места (градови, градићи, села) представљају се тачкама и кружићима црне или црвене боје. Најобичнији су знаци:

Прва су два знака за села, друга два за градиће, а последња два за градове. Осим њих има и других знакова, који су на разним картама различни.

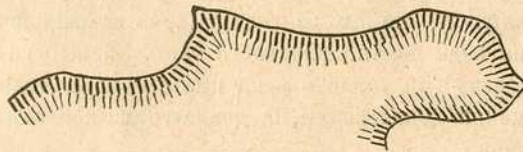
Показаћу им, како се означавају насељена места на карти Србије и Црне Горе у размеру: 1: 750.000. Ученике пропитати о томе на картама: 1: 300.000, 1: 1.200.000 и 1: 5.000.000.

Манастири се цртају знаком ⚔ или ⚊. Наћи ми неколико манастира на карти 1: 300.000 и 1: 750.000!

Како се на картама представљају насељена места и манастири?

Мора и *језера* се сликају на три начина: 1. помоћу зракастих цртица, које ударају управно на обалску линију, 2. помоћу линија паралелних с обалом и 3. плавом бојом.

Кад се представе на први начин изгледају овако:

На којој је карти море тако нацртано? Покажи ми ти!

Представљање на други начин изгледа овако:

Покажи ми на којој је од ових карата море овако нацртано!

На послетку море се слика плавом бојом исто онако као што се планине цртају мрком. Само треба упамтити, да се најмање морске ду-

бине цртају најотворенијом плавом бојом, а што је дубина већа, тим је боја затворенија. Највеће дубине представљају се тамно плавом или скоро црном бојом. Јесте ли разумели? То је најбољи начин за представљање мора и језера и врло је лепо изведен на овој карти (Европски Оријент). Изиђи ти па ми покажи најдубља места у Јадранском Мору! А у Јонском? Да ли је на којој атлаској карти море представљено на овај начин?

Како се на картама представљају мора и језера? Поређај сва три начина? Који је најбољи? Нађи по једну карту за сваки начин!

Ја сам вас упознао са знацима помоћу којих се представљају на картама најважнији земљописни предмети. Али ви их можете заборавити или можете наћи и такве, какве вам нисам показао. Да у том случају не бисте грешили постоји на свакој карти, у једном углу, *објашњење знакова* или *кључ* за читање карте. Ту су означени сви знаци, који су употребљени на дотичној карти. Показаћу ученицима објашњење знакова на карти Европски Оријент и протумачићу га, а они ће ми то исто показивати и тумачити на осталим картама.

Поновићу после тога цео овај одељак о представљању земљине површине на картама. —

IV

Мрежа математичких линија и оријентација на картама

Још само имамо једну лекцију о картама, па сте онда научили све што је најважније и најпотребније. Хоћу да вам покажем, како се представљају на картама подневци и упоредници, како се бележи и чита земљописна ширина и дужина, и на послетку, како ћете се моћи наћи на картама и по њима управљати.

Изиђи ти и покажи ми на глобу полутар! Добро. Шта је полутар и за што се зове тим именом? Како се зову половине земљине њиме раздвојене? На којој је страни северна, а на којој јужна полутина? Зашто? Иди на место!

Дођи ти па ми покажи на глобу почетни или главни подневак! Који подневак зовемо почетним? На шта он дели земљу? Како се зове десна, а како лева полулопта? За што? Шта су подневци? Колико их је свега? За што?

Како се зову они кругови, који иду упоредо с полутаром и прелазе преко сваког степена на почетном подневку. Колико их има? За што?

Шта су повратници? За што се зову тим именом? Колико их има? Шта су стожерници, за што се тако зову и колико их је свега? (На сва досадашња питања ученици ће ми најпре одговарати усмено, а за тим показивати на глобу, јер су то учили у I р.).

Чему служи мрежа од подневака и упоредника на глобу? Па да ли бисте могли знати положај ма ког места земљиног без те мреже? Да

ли се још сећате, шта је потребно знати за сваку тачку на земљи па да њен положај буде потпуно одређен? Да ли само на којој се страни налази од полутара и почетног подневка или још нешто? Разуме се, и на којој даљини. Како се разуме даљина од полутара т. ј. на коју страну? Како се зове даљина неког места од полутара било на север било на југ? Добро је, то је земљописна ширина. Каква може бити земљописна ширина? За што? Како се зове даљина неке тачке од главног подневка на исток и на запад? Каква, дакле, може бити земљописна дужина? За што?

Где се на глобу бележе и читају степени земљописне ширине? Ко зна? Кад не знате ја ћу вам рећи: бележе се на главном подневку с тога, што сви упоредници прелазе преко њега. Један ученик прочитаће ми на глобу земљописну ширину за 3—4 места.

А где се бележе степени земљописне дужине? Преко кога круга прелазе сви подневици? (Преко полутара). Па? (Бележе се на полутару). Добро је. Прочитај ми земљописну дужину Београда, Цариграда и т. д.

Један ученик да одреди положај 2—3 места на земљи.

Све те линије, које се замишљају око наше земље и које се цртају на глобу у облику кружном или полукружном (да бисмо помоћу њихове мреже могли одредити положај сваког места земаљског) сликају се и на картама ради истог задатка и циља. Разлика је само у томе, што те линије представљене на карти немају никад ни кружни ни полукружни облик (изузев главни подневак на планиглобу), већ су или праве или лучно извијене. (Све што даље будем објашњавао и причао показиваћу на дотичним картама).

Раширићу планиглоб и на њему показати ученицима полутар. Каква је то линија? (Права). Каквом се линијом представља полутар на планиглобу? *Полутар се представља на планиглобу правом линијом.* Покажи ми ти подневке на овој карти! Каквог су облика? (Лучног). А главни подневак. (Он има облик потпуног круга). Како се, дакле, црта на планиглобу главни подневак, а како остали? *Главни подневак има на планиглобу облик круга, а остали су подневици насликани лучним линијама.* Изиђи ти и покажи ми на планиглобу упореднике, повратнике и стожернике! Добро си показао. Каквим су линијама представљени? (Лучним). Каквог су облика сви упоредници на планиглобу? *Сви упоредници (повратници и стожерници) имају на планиглобу облик лука.*

Пошто ми ученик покаже сваку од поменутих линија питаћу га, по чему је познаје?

Које линије показују на карти земљописну ширину? (Упоредници). Па где се чита на планиглобу земљописна ширина? Па где се завршују сви упоредници на тој карти? (На кругу који представља главни подневак), Па, дакле? *Земљописна ширина на планиглобу чита*

се на кругу, који представља главни подневак. Један ученик одредиће на планиглобу земљописну ширину за 3—4 места.

Које линије показују земљописну дужину? (Подневци). Где се чита земљописна дужина на планиглобу? На где се завршују подневци? (Око стожера). На ту се чита земљописна дужина. Дакле? *Земљописна дужина чита се на планиглобу на крајевима подневака око стожера.* Одреди ми земљописну дужину 2—3 места!

Задаћу ученику да помоћу земљописне ширине и дужине одреди положај неколиких места.

Изнећу Меркаторову Карту и прозваћу једног ученика, да ми на њој покаже све математичке линије. Каквим се линијама пртају на Меркаторовој Карти подутар и главни подневак? (Правим). А подневци и упоредници (повратници и стожерници)? (Опет правим). Дакле, какав облик имају све линије, које се на глобу пртају у облику кругова? *Све линије са глоба преицртавају се на Меркаторовој Карти правим линијама?*

Где се на Меркаторовој Карти чита земљописна ширина? (На крајевима упоредника). На којој ивици карте? (На десној или левој). Ученици ће ми на овој карти одредити 2—3 места: земљописну ширину, дужину и положај.

Сличним питањима доведићу ученике да увиде, да се на свима осталим картама подневци и упоредници представљају или лучним или правим линијама и то обоје једнако или различно. Тако исто научићу их, да се земљописна ширина и дужина читају на њима као на планиглобу или Меркаторовој Карти према томе, да ли су линије лучне или паве.р Положај ће тада сами лако умети да одреде.

Како се представљају поједине линије на планиглобу, Меркаторовој Карти, а како на осталим картама? Где се чита земљописна ширина, а где дужина на свима врстама карата? Како се одређује положај неког места на земљи? и т. д. —

Репетиција целог овог одељка о мрежи математичких линија и оријентацији на картама. —

На завршетку ових лекција о картама треба да упамтите и шта је атлас? *Атлас је уређена збирка земљописних карата или мапа.* Он ће бити добар само онда, кад је израђен по овим правилима:

1. Све карте у њему треба да иду природним редом (планиглоб, Меркаторова Карта, мапе појединих континената, карте појединих земаља и држава, карте своје земље);

2. Карте треба да су исте величине или два пута веће, кад треба у њих унети више предмета;

3. Све карте које чине једну целину (Европу, Балканско Полуострво и т. д.) треба да су истог размера или да им се размери садржавају један у другом без остатка. Тада ћемо их моћи лако поредити;

4. На свима картама треба сликати једном бојом предмете једне врсте;
5. Свака карта мора имати размер и размерник; и
6. У карте треба унети само оно, што се у школи учи. —
Испуњује ли све те услове Volks Atlas? —

На овај начин сам упознао с картом своје ученике II и III р. г. То упознавање трајало је пун месец дана, што сведочи, да је и овом одељку географском потребно дати угледније место у школским уџбеницима за Географију. Без ових основних знања карта ће ученицима увек представљати једно те једно: досадне шарене слике; а осим тога изучавање самога предмета биће плитко и површно. Води ли то користи или штети?

Х Р О Н И К А

ДЕВЕТИ ЗБОР НОВИХ ФИЛОЛОГА У ЛАЈПЦИГУ

4—7. јунија (по нов.) 1900. год.

Друштва *Нових Филолога* биће приличан број по свим крајевима простране немачке царевине, а заснивају се већ и по Аустро-Угарској. Број чланова већ је 1250, од којих су њих 200 дошли као изасланици на девети збор савеза поменутих друштава. Прошли збор држан је пре две године у Бечу са много мањим бројем чланова. Овогодишњи пак сјајан састанак јасно сведочи, да рад *Нових Филолога* врло брзо напредује.

После кратке претходне седнице изасланичке, збор је 5 јунија отворио проф. др. Рихард Вилхер у универзитетској аули. Сем изасланика, чланова појединих друштава, било је и врло угледних гостију: саксонски министар Сајдевиц, управник Лајпцига др. Трендлин, ректор универзитета др. Кишнер, а сем њих изасланик француског министарства за јавну наставу и изасланици аустријске, пруске, италијске и руске владе, па чак и један од стране енглеских *Нових Филолога*. Прва прочитана расправа била је: *О пореклу романских језика* од професора бечког универзитета др. Мајер-Либке-а, у којој је покушао да докаже, откуда данашње различности у појединим романским језицима. Сматрало се до сада, да је на то највише утицало време поромањивања појединих земаља и мешање латинскога језика с језиком покорених народа. Либке мисли, да су та два чиниоца мање учинили, а да су највише утицали саобраћајни односи и политички развитак које земље, и наводи неколико примера, да би ту своју поставку доказао. Расправа је код слушалаца одушевљено примљена.

Професор Вилхелм Фитор (с Марбуршког универзитета) тражи, да се приме његове тезе за поправљање наставе у новим језицима. Око његова предлога настала је прилична дебата, докле није усвојен од прилике у овом облику:

Тачка I. Желети је, да се на свима немачким универзитетима, где још није учињено а) за енглеску филологију поставе стални редовни наставници; б) олакшати представницима нове филологије борављење у туђини; с) да се постави рођени Француз или Енглеz за лектора и да буде пристојно награђен.

Тачка II. Желети је, да се у свима вишим школама, где још није учињено, а прилике су згодне, а) обрати више пажње на мало слободније методе у настави нових језика; б) при испитима, место самог превођења, давати да се раде и слободни задаци.

Тачка III. Желети је, да у државама с вишим реалним школама, њихни абитуриенти, као и гимназијски и реалски, имају права на студирање нове филологије.

Око тачке III отворила се дужа дебата, и тек је после гласања примљена, па ипак не једнодушно. За предложени став гласало је 95, а 55 били су противни. Узрок је тој несугласици, што се у тим вишим реалним школама не учи латински језик, који је за новију филологију неопходно потребан. За ученике тих школа морао би се, у сваком случају, завести приправни курс.

Последња тачка првога дана био је рад доцента др. Матије Фридвагнера (Беч), сала универзитетског професора у Черновицу „Учешће госпође Стаел у романтичном покрету у Француској“. Говорник прима Бринетијерову дефиницију, по којој је романтика постала од три утицаја: Француске Револуције, северне литературе и немачке философије, па испитује однос госпође Стаел према та три фактора. Поред нових плодних мисли има код госпође Стаел погледа, који су застарели и за 18. век. Њена се књига *De l'Allemagne* сувише прецењује, јер су и пре ње и поред ње, многи књижевници емигранти писали о њој пријатељски. Не треба претеривати у цењењу њене заслуге, што је ширила немачку философију по Француској, јер су главна дела Канта, Фихтеа и Шелинга убрзо по штампању преведена на француски језик. Али ма да се говорник мора оградити, ипак помиње да је њена слава оправдана. — И ова тачка дневнога реда наишла је на одобравање.

За прву седницу била је објављена и тема директора Франца Дера (Франкфурт на Мајни) „Шта смо урадили у 1886. год., а шта остаје да се уради?“, али је, на велико жаљење чланова, морала изостати због говорникове болести.

Други дан одређен је за дискусију о предлозима др. Густава Вента (Хамбург), изнесеним још на прошлом збору у Бечу. Његови се предлози тичу виших разреда реалних завода и после дуге и живе дебате дошло се до ових резултата:

„Узевши на ум, да увођење туђих језика представља идеални наставни смер, и да је туђ језик најприродније средство, да се дође до познања туђе народности, главни збор прима ове Вентове тезе:

1. Учи се француски или енглески језик. Особито тешка места могу се немачки тумачити;

2. Превођење на матерњи језик ограничава се само на оне случајеве, где на то нагоне формалне тешкоће;

3. Само у неким приликама потребно је вежбање у превођењу на туђ језик;

4. Граматика да је прегледна и подељена на главе, попуњена употребљеним с појавама других језика. У осталом, наглашује се, као додатак лектури, стилистичко-идиоматска страна туђег језика, и да се пробади разумевање синонимике и етимологије;

5. Разредна лектура, чинећи наставно језгро, претежно да буде модерна проза. Избор да се чини по овим гледиштима: а) Да лектура не служи само литерарно естетичким смеровима, већ и познавању туђе народности, њених државних, друштвених и економних односа. У сваком разреду треба читати једно главно дело из лепе књижевности, а осем тога за претпоследњи виши разред: обраћање нарочите пажње на најважније моменте историјске, домаће географије и престоничке топографије, у колико то није раније учињено; за највиши разред: увод у историјске периоде, који су од пресудног значаја по садашње стање; разговор о значајним дневним догађајима. — б) На технолошко природне науке освртати се нешто мало. — с) Од песничких дела давати првенство онима, која су замашнијег значаја и националне боје.

Да се лектура за сваку школу по једноликим гледиштима утврди, при чему да се имају на уму поједини разреди. Уз тезу под 1. тежити још и за тим, да се коментари за дотичне писце на туђем језику напишу и да се употребљавају речници с једним језиком;

6. Литерарном историјом толико се бавити, колико то траже гледишта под 5. о лектури у појединим разредима;

7. Приватна лектура може, поред (претежно модерних) литерарних сваковрсних дела, обухватити још и научне и техничке комаде;

8. Декламације, нарочито драмске сцене, јављају се при школским свечаностима као битно помоћно средство;

9. Годишње да се изради 8—10 краћих слободних писмених радова, већина под клаузуром, у виду препричавања и подражавања. Ну могу се и zgodни немачки предмети на туђем језику поновити. Сем тога диктати и погодни угледни преводи с туђег језика на матерњи.⁴

При примању ових теза није било једнодушности ни код крупнијих ствари, а камо ли у свима појединостима; морала је отпасти и једна цела предложена теза.

Трећега дана говорио је проф. др. Јон Кох (Берлин) „О садашњем стању испитивања Чаусер-ова рада,¹⁾“ при чему је, у главном, саопштио

¹⁾ Чаусер, „отац енглеске поезије“, живео је у другој половини 14. века.

испитивања рано умрлога проф. Zupitz-е о многобројним (60) рукописима Canterbury Tales-а, упознао их са открићима лондонског Chaucer-друштва.

Како се много цени граматика и колико је потребна видело се из говора др. Макса Банера (Франкфурт на Мајни) *Положај францускога језика у школској реформи*, т. ј. реформи по франкфуртском наставном плану. Пошто је ту за прве три године француски једини туђ језик, имала би та настава задатак, да положи основ језиковном образовању, у колико се такво образовање жели извући само из поређења туђег с матерњим језиком. Било би то врло незгодно оставити то језиковно или граматичко образовање латинском језику, који се доцније учи, то је и против интереса наставе у француском; јер школској језиковној настави, која с великим масама има посла, биће увек потребно, као контрола, нешто уређено, а најсавршенији принцип поделе баш је сама граматика, која је зато и преко потребна основица образовања у усменој и писменој употреби језика.

Последњи је говорник био проф. др. Херман Милер (Хајделберг), који је реферисао о *утврђеним правилима за лектуру*.

Најзад је одлучено, да се други збор држи 1902. год. у Бреслави и тиме су седнице завршене.

Вредно је поменути, да је овом приликом приредила лајпцишка управа интересантну изложбу књига, карата и слика за ново финолошку наставу, која је, несумњиво, била од велике користи.

Тако је протекао девети значајан дан савеза Нових Филолога у Немачкој.

(По извештају у октобар. свесци *Zeitschrift-a für das Realschulwesen*)

Јер. Ж.

ДРУГИ ИНТЕРНАЦИОНАЛНИ КОНГРЕС МАТЕМАТИЧАРА

Држан у Паризу 19.—23. августа 1900. године.

Први међународни конгрес математичара био је 1897. године у Цириху. Ту је конгрес закључио, да се други конгрес математичара држи у Паризу 1900. године. Савез француских математичара, од кога је позив за Париз потекао, учинио је потребну спрему за држање конгреса.

Други интернационални конгрес отворен је 19. августа у сали зграде: „Palais des Congrès“. Ова се зграда налази у оквиру изложбе и беше одређена за заседања свију конгреса, који беху сазвати у Паризу за време изложбе. На предлог припремног одбора изабрао је конгрес за почасног председника франц. математичара *Charles Hermite*-а, за председника проф. *H. Poincaré*-а. За потпредседнике изабрати су:

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

Czuber (Беч), *Geiser* (Цирих), *Gordan* (Ерланген), *Greenhill* (Лондон), *Lindeloef* (Хелзингфор), *Lindemann* (Минхен), *Mittag-Leffler* (Штояхолм), *Moore* (Чикаго), *Tikhomandritzky* (Харков), *Voltera* (Турин), *Zeuthen* (Копенхаген).

За тим су изабрати секретари конгреса, председници и секретари појединих секција.

Секцијама су била одређена ова поља:

- I. секција Аритметика и Алгебра.
- II. „ Анализа.
- III. „ Геометрија.
- IV. „ Механика.
- V. „ Библиографија и историја.
- VI. „ Настава и методи.

Председник је после овога објаснио циљ конгреса, па је представио званичне представнике. (*Czuber*-а и *Friger*-а које беше послала аустријска влада).

По свршетку формалитета при отварању конгреса, држали су предавања *M. Cantor* и *Voltera*.

Секције су радиле у сорбониним амфитеатрима *Cauchy* и *Leverrier* (велике слушаонице на Сорбони — амфитеатри — носе имена славних људи, већином учитеља тог завода) од 20—23 августа.

11. августа била је пленарна, у исто време последња седница конгреса у амфитеатру *Ruisselijevom*. Најпре је *Laisant* прочитао честитку почасном председнику која је примљена општим одобравањем, затим је председник изнео на гласање предлог о месту за трећи конгрес. Скуп је једногласно решио, да се овласти Уједињење Немачких Математичара, да оно спреми све што треба за трећи конгрес и да га сазове за почетак или крај великих ферија 1904. године у Баден-Бадену, или у којој другој немачкој вароши. Приликом овом објавио је председник, да су талијанска влада и универзитети изјавили жељу, да четврти конгрес буде у Риму.

После овог држао је *Mittag-Leffler* историјско а Поанкаре филозофско предавање и затим је конгрес закључен.

На конгресу учествовала су 254 члана, од ових било је из Француске 94, Немачке 29, Америке 22, Италије 21, Енглеске 15, Русије 13, Белгије 10, Данске 7, Аустрије 7, Шведске 7, Швајцарске 7, Румуније 4, Португалске 3, Шпаније 3, Алжира 2, Сардиније 2, Србије 2, Грчке, Јапана, Луксенбурга, Норвешке, Турске и Мађарске по 1.

И ако је на конгресу у Цириху донесен закључак, да се предавања могу држати на немачком, француском, енглеском и италијанском језику, ипак су се већина предавача служили француским језиком. Било је само неколико предавања на енглеском и једно на немачком језику.

На овом конгресу видело се, да Париз није био подесан за овакве састанке и зато је конгрес закључио, да се за трећи конгрес изабере мања, мирнија варош.

Конгрес није оскудевао ни у забавама и друштвеним састанцима. Славна: „*École Normale supérieure*“ беше позвала чланове конгреса на закуску; Председник републике примио их је заједно са члановима других конгреса. Принц *Роланд Бонапарте* пријатељ егзактних наука, дао је математичарима и физичарима соаре, при чему се беше побринуо и за стручну забаву. У његовој великој библиотеци извођени су физикални огледи у великој размери. Наконлетку, 24. августа био је заједнички банкет.

Предавања је отпочео *М. Cantor*. Говорио је о писању историје математике. Предавање је било тим интересантније, што је то предавање држао човек, који беше баш завршио своју „Историју Математике“. У току свог предавања дотакао се Кантор свију оних људи, који су мање или више заслужни за писање Историје Математике. Он је хвално њихове заслуге, али је и кудио учињене погрешке. Највише истиче *Монтуклу* и назива га узором писаца.

При крају предавања говорио је Кантор о томе, како треба у будуће писати историју Математике. Он каже, да треба отпочети од год. 1759. у којој је години *Лагранж* својим првим мемоаром поставио темељ модерној математици; па наставља, да посао треба овде поделити на двоје. Најпре треба израдити историјски приказ појединих специјалних области, а за овим да дође дело, у коме би била изложена историја модерних математичких идеја.

Volterra је предавао о развићу анализе у Италији у другој половини 19. века. Ово је предавање било у самој ствари похвално слово трима математичарима: *Brioschi-y* *Betti-y* и *Casorati-y*.

Сјајно је било предавање *Митаг Лефлера* у последњој седници. Предмет тог предавања били су *Соња Ковалевска* и *Вајерштрас*. На основу преписке између овог немачког математичара и ове чудновате Рускиње, која се беше попела до највишег степена математичког испитивања, предавач је указао на тесне везе, које су постојале између овог немачког математичара и његове много млађе ученице. Заносним речима узноси седи научар срећу, да је у својој даровитој ученици нашао и пријатељицу, која га је у животу развеселила и имала разумевања за његове радове као нико други; он је назива: „ти поверениче мојих мисли и тежња“. Њихово научно дописивање било је врло живо, и може се говорити о заједничком подстицању на рад. Јер као год што Ковалевска добија од Вајерштраса проблеме и упуства за њихова решења, тако исто благодари он својој пријатељици за саопштене мисли, које су га упућивале на важне радове. Он јој шаље напрте за своје расправе и моли, да му она каже свој суд. На тај начин добила је Ковалевска многа

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

важна манускрипта од Вајерштраса, од којих су се многа на жалост изгубила.

Жена Митаг-Лефлерова описала је Соњу Ковалевскову као жену, а он нам је осветлио научни живот своје колегинице.

Поанкаре говорио је о индуктивној и дедуктивној методи. Он излаже, да се оба метода могу применити у математици, јер се они допуњују, оба теже истом циљу: да пронађу математичке истине, оба су за развитак Математике потребна.

Од стручних предавања заслужује помена у првом реду предавање Митаг-Лефлерово у II секцији о *аналитичким функцијама и изразима и о Телоровом реду*.

Важно је предавање *Д. Хилберта* (Гетинген) о *значају проблема за развитак математике*. За сваку су науку потребни проблеми; ако их нема онда ће наступити застој у науци.

Предавач испитује у првом реду захтеве, које треба ставити на проблем и на његово решење, ако се хоће, да он може унапредити Математику. Проблем треба тачно дефинисати, треба да је разумљив, и ако се тешко решава, треба опет да је приступачан. Као пример наводи предавач проблем *Fermat*-ов, једначину $x^2 + y^2 = z^2$ решити у целим бројевима и проблем о трима телима. Извор за добијање проблема јесте искуство; јер искуством се дошло до проблема о удвајању коцке, квадратури круга и проблема о инфинитезималном рачуну и теорији потенцијала. Дух човеков треба да се сада еманципује од искуства и да логичним процесима комбиновања, специјалисања, делења ствара из постојећих проблема нове; на тај начин постали су проблеми о теорији простих бројева, теорији елиптичких и аутоморфних функција.

Проблем је онда *решен*, кад се тачност решења може доказати ограниченим бројем — из проблема изведених — хипотеза, ограниченим бројем закључака.

Ако проблем задаје тешкоћа, онда је најбоље, да се гледа извести општост тог проблема; јер кад се успе, да се проблем уврсти у општу групу већ решених проблема, онда је циљ постигнут. Као пример служи нам увођење комплексних путева интегралења у теорију одређених интеграла. У место општости доводи више пута и специјалисање до циља.

Ако је свака мука узалудна, онда је често пута узрок томе, што се проблем у опште не може да реши у постављеном облику. Онда се тражи строг доказ за немогућност решења; овај захтев већ је испуњен н. пр. код аксиома паралела, квадратуре круга, алгебарског решења опште једначине 5 степена. И због тога се може рећи, да сваки проблем има решење, или се може дати доказ, да је решење немогуће.

У другој половини износи онда Хилберт низ проблема, за које он тврди, да ће поред нових одредити правац будућем развићу математике.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Предавач је напоследку извео из свог предавања закључак, да множина нерешених проблема указује на безгранично растење Математике и да везе између појединих проблема све јасније потврђују јединство ове науке. Неоснована је брига, да ће се Математика поделити на читав низ одељака, који не би показивали између себе заједнице. И према томе утврђују се све више речи *Јакобијеве*, да онај који жели владати једним делом Математике, мора разумевати целу науку.

Падоа (Рим) држао је два предавања. У једном наводи нов систем постулата (седам), на којима треба да почива Алгебра; он је логички доказао независност и компатибилитет својих постулата. У другом предавању говори о основама Геометрије. Докле неки као *Паш* изводе Геометрију из четири основне представе: тачке, равног сегмента равни и суперпозиције — дотле *Падоа* хоће да оснује Геометрију на појму тачке и суперпозиције с ограничењем на два пара тачака.

Интересно је било предавање *Фујисаве* (Токио) о Математици у старој јапанској школи. Он наводи многе радове јапанских рачунџија и геометера и тврди, да су их они самостално извршили; између истих напомиње биномски образац и биномски ред. Предавање је закључио тиме, да је напуштена стара школа, и да данас математичка настава почива на модерним европским основама.

У току свог предавања напоменуо је јапански математичар, да су нулу нашли Индијани и да су је примили Јапанци. На ово је приметно Кантор, да је доказано, да су Вавилонци још у 17. столећу пре Хр. имали позициону Аритметику са основом 60.

У једној секцији прочитано је писмо *Мерајево* (Dijon) у коме се понова покреће питање о завођењу једног интернационалног средства за споразумевање. Мерај тражи завођење једног заједничког језика за научни и трговачки саобраћај, и предлаже, да се замоле Академије, да оне учине потребне кораке по овој ствари.

Поводом овог питања поникла су разна мишљења; на последку примила је скупштина резолуцију *Василијевову* (Казан): да се умоле Академије, да оне размисле о средствима која би била подесна за лакше споразумевање између научара разних народности.

КОВЧЕЖИЋ

ПРОСВЕТНЕ БЕЛЕШКЕ СА ПАРИСКЕ ИЗЛОЖБЕ

I РУСКА СРЕДЊА НАСТАВА

2. Реална мушка гимназија

Ове се гимназије доста разликују од класичних. Најважнија је разлика по наставном плану. Она је разумљива. Други тип школа мора имати и други наставни план. Реалне гимназије имају само *седам* разреда; оне су са *бифуркацијом* од петог разреда; имају два одељка: *гимназијски и трговачки*.

У опште узевши реалне су гимназије практичније; оне више животу служе. То ће се најбоље видети из њихова наставна плана.

ПРЕДМЕТ	ПРИПАДНИ РАЗРЕД	РАЗРЕД						СВЕГА ЧАСОВА БЕЗ ПРИПАДНОГ РАЗРЕДА	ТРГОВАЧКИ ОДЕЉАК		СВЕГА У ТРГОВАЧКОМ ОДЕЉКУ БЕЗ ПРИПАД. РАЗРЕДА	СУБЛЕМЕНТАРНИ (VII) РАЗРЕД
		I	II	III	IV	V	VI		V	VI		
Веронаука	4	2	2	2	2	2	2	12	2	2	12	2
Руски језик	6	5	5	4	4	3	3	24	3	3	24	4
Немачки језик	—	6	6	5	4	3	3	27	5	5	31	5
Француски или који други страни језик	—	—	5	5	4	2	2	18	3	5	22	—
Географија	—	2	2	2	2	—	2	10	—	2	10	2
Историја	—	—	—	2	2	2	4	10	2	2	8	4
Математика	6	3	4	4	6	5	6	28	4	3	24	3
Физика	—	—	—	—	—	4	4	8	4	4	8	2
Јестаственица	—	—	—	2	2	3	—	7	3	—	7	2
Цртање слободно ручно	2	4	4	2	2	4	2	26	—	—	16	3
Геометриско цртање .	—	—	—	2	2	2	2					2
Лепо писање	4	2	2	—	—	—	—	4	—	—	4	—
Књиговодство	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	8	—
Свега	22	24	30	30	30	30	30	174	30	30	174	29

Прва четири разреда су у свима реалним гимназијама једнака. Разлика почиње од V разреда. Укупан број часова у оба одељка готово је једнак; осетнија је разлика у броју часова који се даје појединим предметима. У томе и лежи специјална одлика ових одељака. У гимназијском одељку дато је више *два* часа историји, *десет* часова цртању и *четири* часа математици. Трговачком одељку придато је књиговодство са *осам* часова, као предмет специјалне вредности. У овом одељку живим језицима дато је више по *четири* недељна часа.

И ове су им школе претрпале часовима. Само први разред има 24 часа недељно, а сви остали по 30 часова. За више је разреде много, за ниже је сувише.

Реалне гимназије имају и приправни разред; он чешће има више одељења.

Наставни план није потпуно изведен у свима реалним гимназијама. У 113 ових школа има прилично шаренила. У неким гимназијама нема никако трговачког одељка; само 89 гимназија имају седми разред. Ретке су гимназије где овај разред има два одељења. Такав је случај са гимназијама у: Кубану, Кракови, Казану и Варшави. Најзад има ових школа које немају ни свих разреда. То су обично новије, млађе гимназије.

Не мислим и овде истицати наставну сврху из појединих предмета. То сам учинио код класичних гимназија. Разлика је незнатна; не вреди је спомињати. Напоменућу то за неке предмете који се предају у трговачком одељку.

Из живих језика се обраћа нарочита пажња на практичан говор; тражи се да ученик може и усмено и писмено изнети своје мисли на живом језику који изучава. Даље се тражи из трговачке кореспонденције:

- а) превођење трговачких писама на страни језик;
- б) ученици уче на памет француске или немачке трговачке термине и изразе у опште;
- в) састављају на страном живом језику трговачка писма према нарочитом угледу;
- г) што више ведбања у говору. Предмет је говора трговина.

Све се то врши још у петом разреду. У шестом разреду се то исто продужује опширније и дубље. У овом разреду већ ученици састављају на страном језику уговоре, рачуне, закључке о продаји и куповини. Израђују се у школи или код куће већа писма о предмету који професор избере. Практична вежбања ни у овом разреду не излазе ван круга трговине.

Да се све ово постигне, дат је у трговачком одељку живим језицима вишак у часовима.

* * *

Извори. И реалне се гимназије издржавају из истих извора као и класичне. У 1898. години утрошено је на њих 5065616 рубаља и 95 копјека.

Вредно је споменути да је уписнина и школарина те године изнела 1223439 рубаља и 24 копјеке.

Као интересну ствар напоменућу да неке гимназије добијају извесну помоћ од министарства војног. Школе у Кубану, на Уралу у Владикавказу добијају из те позиције око 114660 рубаља и 92 копјеке.

Од укупне суме која се употреби на реалне гимназије, једну трећину даје држава, а остале две трећине добија се из других извора; од општина, земстава, интереса на легате и т. д.

Рига, Казан, Самара и Ростов издржавају сами своје реалне гимназије. Гимназију у Вјатки издржава земство, а у Воронежу трошкове подноси варош и земство.

Неке руске вароши само потпомажу своје гимназије са извесном сумом годишње. У овом се погледу истиче Астрахан, Либава, Нижи Новгород и т. д. Астрахан даје на ову сврху 17324 рубље, Либава 14464, а Новгород око 11000 рубаља.

Помоћ, коју дају поједина земства овим школама не премаша помоћ појединих вароши.

* * *

Помоћна средства. — Најважније су и овде: збирке и библиотеке. Однос између збирака и библиотека је обрнут према њихову односу у класичним гимназијама. Овде су богатије збирке, тамо библиотеке. Али и оваке библиотеке биле би богате за многе школе. Оне потпуно подмирују потребу. Само неколико цифара.

Библиотека у Ровну има више од 18000 свезака. Казан и Томск имају у својим школским библиотекама око 12000 свезака, Варшава 11000 и т. д. Осим тога:

10	школских	библиотека	имају	по	10000	свезака
64	"	"	"	"	5—10000	"
15	"	"	"	"	3—4000	"
7	"	"	"	"	1—2000	"

Само две школске библиотеке имају испод 1000 свезака. Ове сиромашне библиотеке припадају новоствореним гимназијама, које немају ни потпун број разреда.

Збирке су врло богате. Нарочито се у том погледу истиче природњачка збирка. Просечно се инвентари у свакој школи њезиних 1235 предмета; учила за географију и историју долази просечно на сваку

реалну гимназију 210, физичких апарата 410, за цртање и лепо писање 560, за механику и технологију 249 и т. д.

У 1898. години утрошено је на све збирке 83772 рубље. На једну гимназију просечно је пало 827 рубаља и 18 копјека.

Као узгредна помоћна средства напомињем метеоролошке станице и пољопривредна добра у Новгороду и Черновици. У врговима ових добара ђаци се упознају са животом и гајењем појединих културних биљака. Уз ове школе има 12 метеоролошких станица. У њима врше посматрања сами ђаци виших разреда. То бива под надзором наставника физике и хемије.

* * *

Наставничко особље. — У реалним гимназијама нема директора. Њихову дужност врше инспектори. У 1889. години било је у овим школама свега 2243 наставника. Међу њима било је:

Инспектора	98
Православних вероучитеља	120
Професора за науку и језике	804
Професора за вештине	126
Професорских помоћника	57
Хонорарних професора	190

Остатак иде на остало особље.

На једну школу долази просечно 14,9 наставника. У Русији долази просечно на један разред 2 наставника. Кад професори поделе часове са осталим наставничким особљем, онда број недељних часова који долазе на једног наставника релативно је мали.

И реалне гимназије имају своје разредне наставнике. Њихове су дужности исте као и колега им у класичним гимназијама.

* * *

Ученици. — Реалне гимназије имају у пола мање ученика него класичне. Класицизам се у Русији још добро држи и ако се против његове сувишности у велико подижу оправдане оптужбе. Истина број ученика из године у годину расте и у реалним гимназијама, али се та појава може протумачити развијенијим животним потребама, општим напретком, а не опадањем класичне наставе. Година 1899. према 1898. има вишка у реалним гимназијама 2333 ученика или 7,8%. Свега је ученика било ове године у 102 државне гимназије 32067. Просечно на једну школу долази по 314 ученика.

Однос ових ученика по вери онакав је као и у класичним гимназијама. Највише је православних, најмање Јевреја.

Бачки однос по родитељском занимању, друкчији је но у класичним гимназијама. Док масу деце класичним гимназијама дају племићи

www.ruski.rs, дотле масу ђака за реалне гимназије пружа руска буржоазија. Племићске и чиновничке деце било је у овим школама 11534 а грађанске 13751. Сељаци релативно дају радије децу у ове школе, јер их је и у овим школама скоро толико (4485) исто као и у класичним. Из ових података би се могао извести закључак: да племство подржава класицизам. Број грађанске деце потврђује већ поменуто тврђење: да су реалне гимназије практичније, да боље служе потребама сувремена живота. Овакав се закључак може извести само из укупног броја ђачког. У појединим гимназијама овај се однос мења; он је друкчији у свакој другој школи. У 67 реалних гимназија су у већини грађанска деца, у 32 племићска, а сељаци дају већину гимназијама у Кампшину, Јуријеву, Комри. Све три су ове школе у Бесарабији.

Процент ученика који напуштају школу пре завршена школовања већи је у овим гимназијама но у класичним. Разлика је мала, али тек постоји. Ако се има на уму краће школовање у овим школама, онда је проценат фактички већи но што се бројно износи. У 1898. години напустило је школу пре времена 3963 ученика или 13,4%, а завршило је своје гимназијско школовање 1981 ученик или 6,6%. Новоуписаних у истој години било је 8717.

Напуштању школе исти су узроци као и у класичним гимназијама. Додао бих само да су овде последице сиротиње осетније.

Успех ученички се може оценити по броју ђака што прелазе у старије разреде. Одмах ћу рећи да успех није завидан. Од 100 ученика који иду у школу до краја школске године прелазе 75. Као што се види добра четвртина понавља или због неуспеха напушта школу. Да ли би се ова појава у целини могла протумачити само строгомшћу испита? Последице неуспеха у гимназији ублажују се тиме, што ученик одлази у друге школе, које такође дају солидну спрему.

У најстаријем разреду проценат ђака који га свршавају већи је — успех релативно бољи. Тај проценат је 85. Ово побољшање се објашњава мањим бројем ученика и већом зреломшћу.

Успех у трговачком одељку је гори но у гимназијском. Обично у овај одељак одлазе ученици са мало воље за рад; ређе неуспех појединаца потиче из умне неразвијености.

* * *

Живот ђачки је у главном исти као и у класичним гимназијама. Овде је мање пансиона и интерната. На све ученике ових школа долази 28 интерната у којима живе 562 ученика или 1,8%; у седам пансиона има 728 ученика или 2,2%. Највећи број живи код својих родитеља или рођака. Њихов је проценат 79,5%. Број ученика, што живе у приватним кућама, у туђим породицама износи 5400 или 16,5%. Ова је група већа у реалним, но у класичним гимназијама.

Да би се незгоде оваког становања ублажиле до највеће могућности, наставнички савет гимназијски бира сам породице у којима ђаци могу становати. Дужност је школског лекара да прегледа кућу пре но што се ђак у њу усели; тиме он још није учинио све шта се од њега тражи. Он мора и у току године чешће обилазити ђачке станове, да види како се одржава чистота и у опште да види како се врше његове наредбе које иду на то, да што боље очувају здравље ученичко.

Бацимо овде летимичан поглед на прилике у којима живе наши ђаци ван својих породица. Рђаве стране овака живота повећава код наших ђака сиротиња, која је сталан пратилац знатног дела наших гимназијских ученика. Воља за школовањем и глад понекад воде очајну борбу међу собом, која се обично свршује на штету здравља ученикова. Воља поступно попушта, здравље слаби и ђак најзад подлеже бољетици којој пребола нема. Узрок овоме треба тражити у недовољној храни и нездравим становима. Очевидац сам био кад је лекар констатовао да дете болује од глади! Оваки случајеви нису сувише ретки. Ми их само ређе опажамо но што би требало.

Признају одмах да сиромашни ученици не могу имати и довољно хране и здрав стан за незнатну сумицу коју обично добијају, али ће се допустити и то да сиротиња није *једини узрок* рушењу здравља ђачког. Често ђак могао би имати здравији стан за исту суму новаца, али га не тражи. Обично се нађу какви ситни, неумесни разлози који му бране да се на време сачува од болести. Ту сад настаје дужност школског лекара. Савети његови никад не могу бити сувишни; лекар никад није скуп. Он око ученика има толико посла да је школи потребно све његово радно време, али ваља знати и то да се оно не купује хонорарима. Хонорари су овде штетни. Нека се школском лекару да *добра плата* али нека му се прошире дужности. Нека лекар чешће обилази станове ђачке, нек обилази локале где се ђаци хране, нека им чешће држи и предавања о чувању здравља. Њему је најзгодније да посаветује у оним критичним моментима кад се јављају извесне пожуде, о којима је тешко говорити и родитељу и наставнику. Можда овде претерујем али не грешим. Мислим на прохтеве који се јављају у добу пубертета. Нека лекар сачува 10%, или само нека ублажи штетне последице те убитачне дечје навике, па је не само савесно одговорио својој дужности но је заслужио и захвалност дечју, родитељску и наставничку.

Једна лепа страна новог закона о средњим школама је и установа школских лекара. Та давнашња потреба школска била би потпуно и подмирена; да је школском лекару дата добра плата, а не хонорар, како би он могао све своје време посветити искључиво чувању и неговању здравља ученичког. Док се ово не учини, нашим школским лекарима, не може бити школски посао главни посао, јер им треба зарађивати за подмиру својих најпречих потреба. Хотимице сам се мало дуже задржао

на овом важном питању. Ко га буде правилно решио, учиниће неоцењене користи и школи и њезину подмлатку.

И директори могу много учинити у овом погледу. Није доста то да директори забране становање ђаку у породици, чији морал не стоји високо, но је његова дужност да се побрине и за бољу храну и за здравије станове својим ученицима. Са мало труда доста се постиже. Треба удесити да се хране на једном месту сви они ученици који немају храну у своме стану. Престоница има Ђачку Трпезу, а где нема ове корисне установе, ваља створити нешто налик на њу. Један пријатељски савет директора, а по потреби и изречна заповест, биће довољни. Кад се 30—40 ученика хране на једном месту, онда и за оне незнатне сумице што их имају, могу добити бољу и здравију храну, но кад се свако посебице храни. На овај се начин много добија и у васпитном погледу. У овај ђачки локал могли би долазити само ђаци. Тим би се они одвојили од оне средине, која је младости најопаснија. Само се по себи разуме да би тај локал чешће обилазио директор па и наставници. Нек се покуша са овим; уверен сам да ће бити резултата. Признајем да г. г. директори чине доста за своје ученике, али још не чине сви *све*; не пази се довољно на две најбитније погодбе за здравље: на храну и на стан.

* * *

Тежак живот сиромашних руских ђака олакшавају:

Друштва за помагање ученика. Њих је мање у реалним но у класичним гимназијама. Ових друштава има 58; тридесет осам помажу само гимназијске ученике, а двадесет помажу и ђаке других школа. Укупни капитал свих друштава износи 192.882 рубље. По овој цифри види се одмах сиромаштво тих друштава. У класичним гимназијама једно једино друштво располаже толиком сумом!

Број чланова у свима друштвима износи 4729.

Најбогатије је друштво у Петрограду. Оно располаже капиталом од 32956 рубаља. Друштво у Курску има 18000, у Полтави 13500 рубаља. Помоћ коју издају не стоји ни у каквом односу са друштвеним имаовином; она зависи од броја сиромашних ђака у појединим заводима. Тако друштво у Баку-у издало је више од 5000 рубаља својој школској сиротињи. Више друштава дало је суме које прелазе цифру од 2000 рубаља.

Целокупна помоћ издата ученицима у току 1898. године износи 47544 рубље. Поможено је 18104 ученика. Просечна помоћ за сваког ђака износи 26 рубаља и 30 копјека. Ове цифре најочитије доказују колико су корисна ова удружења.

* * *

Ово би било садашње стање мушких руских гимназија. Оно се неће још дуго одржати. Мередавни фактори руски озбиљно се занимају про-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

јектима о преустројству средњешколске наставе. Са поузданошћу се може тврдити, да ће нов закон унети у школу многу корисну новину, која ће унапредити руску гимназију и у наставном и у васпитном погледу.

Љуб. М. Давидовић

ДЕЦА ВАСПИТАЧИ

Радо се о томе говори, шта се све код нас предузима зарад развитака општег народног образовања, мисаоног и моралног напретка. Од поносних грађевина по градовима, па све до трошних сеоских колебица, продиру, веле, светлост и топлота, које васпитањем и образовањем воде народ бољој будућности.

Како је то дивна слика! Само штета што посматрачу, који живи у народу, изгледа као раскошна звезда у календоскопу, која је, будући састављена из тричавих сјајаних црепова и других драгулица, срачуњена само ради обмане ока посматрачева.

Када кажемо, да је у опште све учињено за развитака народног васпитања и образовања, то се има тако разумети, да сваки, па и најпростији грађанин добије прилику за васпитање и образовање своје и своје деце. У овој прилици нећемо истраживати, да ли су код нас дате и испуњене погодбе васпитања и образовања одраслих, већ смо ради само да посмотримо како наш *сеоски свет* васпитава, вежба и отвара душевне очи деци својој у времену, када још не подлеже обавезној школској настави.

Дете долази на свет. Мајка, која има да га доји и негује, јесте с мужем равномерна радна јединица, те се њезино одсуство у домаћим пословима мучно може одобрити без штете по домаће интересе. С тога и гледа, да се што мање веже за дете и чим наступи могућност да оно може да прима и другу храну, она га поверава другим лицима. Ама коме? Ко је год у породици способан за рад, тај иде и привређује. Па често и саме старице, које се махом баве око деце, иду на рад, те са осталима помажу и оне у сређивању хитних и неодложних послова у колико су то кадре. И тако у времену рада на дому не остаје нико, ко би се старао за малу децу, осим опет нешто старије, ма ипак недорасле задружне чељади.

Природно је, да старање њихово не може бити ни у колико ни разумно, ни целисходно. Мала дадиља обраћа поглавиту пажњу на то, да се дете најједе и да не плаче. Посматрање, како 10—12 год. деца

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNIB.RS

негују новорођенчад, бива често врло дирљиво. Када дете отпочне ходити и научи се трчати, тада се често већ свршује уобичајено лебдење и бедно створење оставља се самоме себи. Код којих се породица задржало само мало више осећаја и разума, ту деца и на даље остају под непосредним надзором своје старије браће и сестара.

Дете расти, душевна му се снага буди. Морална и умна клица почињу ницати у души, те их ваља гајити и развијати. Настало је доба, када тој душевној делатности ваља давати правац. А ко се брине о томе? Нико, или недорасла деца!

Дете се скита по селу, пробуђена чула његова примају једнолике утиске по околини; ови се нагомилавају без реда и склада, без везе и вредности, утичући једнострано на душевни му развитак. У кратко може се рећи, да дете живи и развија се начином животинским, које јако опомиње на првобитно стање људства, оскудевајући јако у начину интелектуалног васпитања. О каком моралу или неморалу, доброј или лошој навики, преступу или добром делу — сазнаје истом тада, када га постигне казна. И у место да се упућује на добро, чешће му се даје на знање, да продужи у започетом правцу; у место речи: „Не чини то!“ „Не враћај злим!“ пре ће чути савет: „Не попуштај!“ „Врати му истом мером!“ Или оно познато и од многих тако радо усвојено: „Око за око, зуб за зуб!“

У времену од треће до шесте године, када рука брижљивих родитеља има да полаже основ будућем умном и моралном животу својих љубимаца, ми видимо већину сеоске деце остављену самој себи, или — што је још најгоре — находимо је у друштву омладине, која је већ дораста. Ту околност сматрамо за озбиљан узрок, због кога наша сеоска деца, још из малена, постају душевно окорела.

Посмотримо за часак друштво деце, која се тако гаје. Негде на пространом месту или у каквом згодном заклону и заветрини искупе се мала деца са својим заштитницима. Да ови не би око њих имали велика замета, утрале им у шаку парче проје или погаче, забаве их дрветом, камичком, цветићем, па их посаде на траву или на песак. Затим настаје опширно причање свега онога, што су на дому чули. То су обично бенећања и оговарања најразноврсније садржине и боје. Саопштавају једно другом шта су видели, чули и затували на дому и у сусеству, при чему је важна тачка програма свакојаке неупутности наперених нарочито противу морала, које све јаче плаве и наше сеоско становништво. Мало затим па се и граја прометне у зађевицу, те се у такој прилици оспу псовке, које се одликују својом драстичношћу. Покашто опет учини се зговор за заједнички поход на туђе воће, усеве или други какав несташлук. И тако док се најмлађи подмладак занима играчкама на свој

начин, дотле се деца од 4—6 год. припијају уз оне одраслије, те жељно гутају сваку реч њихову и свако дело њихово.

Дакле, ствар овако стоји. Деца између 10—12 год., још преиспуњена оним првобитним инстинктом људским, невоспитана ни од породице, ни од друштва, а често пута од њих још и искварена — као штићеници и васпитачи своје млађе браће и сестара, трују њихове зачетке умног и моралног живота још у најранијој младости, пре но што и пођу у школу.

Мучно је то гледати, а не писати сатиру! Још пре две стотине година један од чувених чешких педагога написао је оно познато дело педагошко „Информаторијум“, у коме је изнео своје назоре о томе, како родитељи треба да васпитавају децу своју у раној им младости. У томе делу своме он тражи, да свака породица заведе у своме кругу неку врсту забавишта. А данас, крајем XIX века мирно гледамо, како се наша омладина васпитава самопроизвољно, како је у том погледу остављена више самој себи или: *како је васпитавају деца!*

У свију просвећених народа највећа се пажња поклања омладини и где није у стању да је васпитава породица, ту се прихвата друштво. И својим установама оно прихвата децу још из најраније младости, па се стара о њима све до њихова потпуна пораста.

А како код нас стоји у томе погледу? Да ли смо ми учинили све што се може према нашим приликама и околностима, да по могућству притечемо у помоћ нашој сеоској омладини, којој су једини васпитачи такођер невоспитана деца?

II

Код нас је у опште обладало погрешно мишљење, да је *школа* дужна да се стара за све, што се односи на васпитање омладине. Не споримо да је школа у томе погледу важан чинилац, ама су ту од пресудна значаја и други фактори, међу које се нарочито истиче *домаће васпитање*.

У последње доба наше је учитељство отпочело приређивати предавања, намењена ђачким родитељима и ширем кругу у опште. Дакле, добило се уверење, да је већ крајње доба да се и деџи родитељи упознаду са основама васпитања, како би се добила она претходна сагласност у васпитању између родитеља и учитеља, између дома и школе. Желети је само, да се та предавања распростру по свој земљи и да буду што чешћа, и што једрија, без свију обзира на празну форму и шаблону. И само на тај начин може се отуда ишчекивати корист, јер је неисцрпан материјал, који предавачу стоји на расположењу.

Али, једно само не треба сметати с ума. Ако се хоће, да се наш народ заинтересује за васпитна питања и да се са њима упозна; и

ако се хоће, да се нагони на размишљање о васпитању свога подмлатка, неопходно је потребно најпре њега просветити и морално уздићи. Васпитна предавања и јевтине књиге много би користили у томе правцу. Па и наши политички листови могли би народноме васпитању учинити големих услуга када би, с времена на време, и васпитној страни обрађали пажњу, те на тај начин будили свест и интерес свих читалаца према стварима унутрашњег, душевног живота народног. А да би се наша журналистика прихватила питања о народном васпитању, било би у толико потребније, што многи то још и данас погрешно верују, као да сва брига о васпитању омладине припада само школи и учитељима. Зар је мало примера које бисмо могли узети из свакидашњег живота, те да то докажемо и утврдимо.

И школа, преко својих ученика, може посредно веома корисно утицати на недораслу децу, која још нису за школу стасала. По својој урођеној радозналости мала деца радо испитују старију о свему шта се у школи ради и како се тамо узајамно опходе и учитељ и ученици. Зар смо једном имали прилике да видимо, како су деца долазила у школу научена песмама, пословицама, загонеткама и разним красноречним почецима, што су све научила од своје старије браће и сестара. Утицај школних ту је несумњив. И баш то нам најбоље указује пут, којим се у породице и у дух недорасле омладине може засејати много здраво семе.

Почевши од треће године, у детету се буди необична радозналост, која неодољиво тражи задовољења. Дете је не само преиспуњено разним питањима, већ и само тежи за тим да саопшти све што види у својој околини. Са том тежњом иде упоредо жеља за игром и играчкама. И родитељи често не знају или нису у стању да задовоље ову потребу њихову. Ту су опет добро дошла она школска деца, да својој млађој браћи и сестрама напречају тушта најзанимљивијих ствари и да са њима пристану у игре и забаве, које су у школи научили, за које им је тамо дат правац.

Рекосмо, ако им је у школи дат правац у томе. Јер, пре свега, фантазија детиња у томе веку жељно тражи начин, на који би могла створити свој особити свет. Она причања о ногама, роговима, очима и ушима наше домаће стоке и друге ствари сличне њима, никако се не могу свидети души детињој или за њу прионути, као она разноврсна занимљива причања и игре и други омиљени предмети њихови.

И у овоме погледу много би могла учинити децја књижевност, само када би била приступнија, т. ј. јевтина. Као хлеб насушни потребујемо збирке народних прича, децјих изрека, изводе народних песама, разних написа озбиљних и хумористичних са сликама. Можда ће неко на то рећи, па све то у маломе већ имамо. И имамо и немамо — како се узме. До душе, имамо нешто, али и то за децу богатијих родитеља, али немамо још ништа за сиромашну децу, за народ. Књига, која стаје динар,

динар и по и два динара — није за народ. Ми немамо ни појма, колико би се могло продати тих књига, када би им се цена кретала између 10 и 20 пара. Ту најјасније излази на видело, како наша деџја књижевност потребује да је се прихвати неко, ко више цени њезину културну задаћу, но трговачки успех.

Срет. А. П.

КАКАВ ПРОГРАМ ТРАЖЕ ЧЕСИ ЗА СВОЈЕ НАРОДНЕ ШКОЛЕ

1. Првенствено и најживље старање захтева *народна школа*, јер она полаже основ за даље више образовање, а после још и стога, што је она огромној множини деце (више од 90%) једини извор образовања.

2. Задаћа је народне школе да да што је могуће свестраније и шире образовање, које је само за се готова целина. Она исто тако припрема ученике за самосталан живот у друштву, као што полаже и основ њиховом даљем образовању на вишим школама. Народна школа није завод само за учење, већ и за васпитање, јер има да спреми ученике тако, како ће каснији стварни живот или даље школеко образовање моћи развити у њему добар и угледан карактер, како у погледу хуманитета, тако и с обзиром на страну народну и грађанску. Како уџбену, тако и васпитну задаћу школе, ваља изводити у смислу и духу сувремених знања, а у обиму, који допушта схватљивост ученика.

3. Како је народна школа за више од 90% деце једини васпитни завод, у коме се она снабдевају потребним знањем за живот, то мора настава имати практичан карактер, то јест, мора се прилагођавати животним приликама и околностима. То се може постићи, када се у уџбене предмете уврсте и предавања о уставу и устројству општина, науке о здрављу, васпитању и основе народне економије. Даље, када се обрати нарочита пажња на месне потребе округа, среза или општине, па се према томе удесе и потребни уџбеници.

4. Како је народна школа, као што раније вагласисмо, основа за даље студије на вишим школама, то мора бити органски део васколиког школства, задржавајући при том свој тип и своју самосталност. Та унутарња веза школе народне с осталим школама огледаће се нешто у реформи свега начина учења наведеног у трећој тачци, а нешто у погодном избору управних органа школских, као и у академском образовању учитеља народних школа.

5. Ако се хоће, да народна школа достојно одговара својој задаћи, мора бити потпуно слободна и ван сваког утицаја од назадњачких захтева и тежњи. Нарочито не сме бити ни слушкиња државних интереса, ни агенат црквених смерова. За њезино унутрашње устројство, њезин по-

www.unibez.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

могај међу осталим просветним установама и њезино место у организацији народа треба да одлучује једино њезин циљ, истакнут у другој тачци.

6. Ако се хоће да школа народна утиче на развитак моралне и хумане стране код ученика, онда се све мора оснивати на сазнању, које је заједничко свему човечанству, без обзира на његову разлику народносну, верску или друштвену. То јест, народна школа не може и не сме бити конфесијоналног типа, а веронаука да буде предмет споредан и да се предаје по договору с ђачким родитељима; зато опет етика да буде у школи обавезан предмет.

7. Да би школа народна могла положити поуздану основу ученикову карактеру у погледу народности, онда између ње и народног духа и живота не само да не сме бити никаквих несугласица, већ шта више народни дух, његови осећаји и тежње морају се како ваља објашњавати и правилно схватити.

8. Да би напослетку школа могла код ученика благотворно утицати на развитак грађанског карактера, то ће се ујемчити претходним двема погодбама и повећањем уџбеника, како је то наглашено у 3. тачци.

9. Да би школа народна била што приступачнија духу, осећањима и потребама народним, она се мора вратити у руке народне са целокупном управом својом. Вратити школу у руке народне значи, поверити је надлежним чиниоцима, као учитељима, и осталим круговима школским и културним, даље, родитељима и грађанству самоме у опште (самоуправи).

10. Да би се све што је до сада речено могло поузданије остварити, потребно је да постоје ови јавни органи школске управе:

I. Школски саветник градски, срески, окружни и земаљски; даље земаљски савет са секцијама за школе чешке и немачке као врховна инстанција у земљи.

Школски савет састављају изабрани учитељи свију школа, грађани, зналци лекарски и технички, заступници самоуправних тела, окружни и земаљски надзорници школа, а у извесним приликама и владини заступници, које наменују политичне власти. Председници школског савета бирају се из реда чланова и не требају потврђења.

II. Упоредо са школским саветима потребне су и учитељске конференције среске, окружне и земаљске са својим сталним одборима. Тима конференцијама спада у дужност, поред осталог, и израда уџбене основе.

III. Педагошки надзор над радом учитеља врше школски надзорници окружни и земаљски. Ти надзорници нису државни чиновници, нити стални чиновници у опште. Њих бирају школски савети уз суделовање учитељских конференција. Надзорници истина не морају бити из реда учитељског, али морају имати квалификацију нарочитог инспекторског испита.

11. Задаћа је грађанске школе да прошири и увећа знање ученика добивено у претходној школи. Нарочиту пажњу при томе ваља обратити на месне захтеве и потребе. На тај начин најбоље ће се положити основа за више стручно образовање. Управе школа грађанских и основних одељене су и независне једна од друге. Иначе обе имају један школски закон и један надзор. Што се тиче поделе разреда према роду, ваља усвојити принцип заједничке наставе.

12. Најглавнији чинилац у школи јесте учитељ, јер од њега непосредно зависи хоће ли и како школа моћи испунити своју задаћу. Из тога, с обзиром на његова права и дужности, проистичу ове доследности:

1. Учитељ ваља да је академски образован.

2. Учитељ ваља да је у своме учитељском позиву слободан и самосталан и не сме бити никако обавезан на чак ни мимо школу као грађанин.

3. Мора бити материјално обезбеђен, да би се своме позиву могао предати потпуно и с љубављу, без бриге за свој опстанак и опстанак своје породице.

13. Похођење народне школе обавезно је од 7 до 15 године; не допуштају се никакве олакшице у томе погледу.

14. С обзиром на то, што је успех у образовању успех не само индивидуалан, него општи и општенародни; што народ у своме сопственом интересу мора отклањати све што би отежавало дужност похођења народне школе и што мора проналазити све начине, да то похођење учини што лакшим и пријатнијим — настава у народној школи мора бити бесплатна. За сиромашну децу, како за учила, тако и за храну, брину се друштва, односно округ и срез.

Родитељима, који марљиво шаљу своју децу у школу, на њихов захтев издају се о општем трошку премије, а казну према родитељима немарљивим ваља примењивати у крајњем случају. Деца, чији су родитељи отумарали, издржавају се општим трошком. За децу тупу, или са физичким недостацима, имају се подићи нарочити заводи.

Срет. А. П.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

БЕЛЕШКЕ

ГЛАСОВИ О ШКОЛАМА

Школе у Србији

Женска Учитељска Школа. —

У Краљевини Србији има преко деvedесет празних наставничких места, и ако су употребљени сви кандидати који имају квалификације за наставнике основних школа, и ако је приличан број наставника враћен и из пензије. Томе је узрок што врло мален број кандидата излази из Учитељске школе, а из Богословије их је још и мање.

Како пак број деце за основну школу расте из године у годину, како се тога ради осећа све већа потреба да се отварају нове школе у местима где их до сада није било, и како је бојазан, да после годину дана може остати и преко 200 празних места наставничких, то се за времена ваља постарати за појачање учитељскога кадра.

С обзиром на то, што је пре две године донесен закон о изменама и допунама у закону о уређењу Виших Женских Школа, по коме оне престају бити школе, чије ученице добијају квалификације за учитељице основних школа, то да би се подмирила потреба у новим учитељским кандидатима, г. Министар просвете на основу чл. III. Закона о изменама и допунама у Закону о уређењу Учитељске школе, предложио је Министарском Савету и Министарски Савет је решно: „*Одобрава се Министру просвете и црквених послова,*

да се ради стручнога образовања учитељица за основне школе отвори у Београду Женска Учитељска Школа“. Ближе одредбе о уређењу и издржавању ове школе прописале Министар просвете на основу напред поменутога закона.

На основу предлога решења, Министарство просвете издало је објаву којом је обзнањено: да ће се ове године примити *тридесет ученица* у Женску Учитељску Школу. Све ученице издржаваће се о своме трошку. Писмене молбе подноси се управитељу Више Женске Школе Краљице Драге у Београду. У ову школу примаће се оне ученице које су свршиле најмање *четири разреда* Више Женске Школе или *четири разреда* гимназије. За доказ о овоме подноси се школско сведочанство. Ученице које нису телесно здраве, које немају слуха и гласа за певање, не могу бити примљене у ову школу.

II.

Школе у Аустрији

Издаци на школе. — Колико поједини градови у Аустрији троше на школе види се из ових бројева: 1898 год. издали су градови Беч 19.818.000 круна, Праг са својим предграђима 4.888.960, Брин 1.619.000, Трст 1.336.400, Лавов 897.000, Грац 739.680, Краков 516.500, Либерец 308.500, Оломоуц 234.240, Линц 203.160, Пилзен 172.880.] II.

*

Женске шесторазредне школе у Аустрији. — Меровални просветни чиниоци у Аустрији припремају сада пројекат за оснивање женске шесторазредне школе за девојке. Према томе пројекту, испит зрелости био би укинут, а место њега основао би се један продужни курс са одсецима: трговачким и педагошким. Ученице које сврше ту школу, имале би, поред осталог, и право похођења философског факултета, разуме се као ванредне ученице.

Школе у Чешкој.

Чешке продужне школе. — У историји чешких народних школа продужне индустријске школе заузимају врло угледно место. Године 1897—8 било је у Чешкој свега 538 продужних школа; од тих 203 су за мушку децу на чешком језику (59,5%) а 138 (40,5%) на немачком; за женску 11 чешких (64,7%) и 6 (35,3%) немачких. Развитак тих школа за кратко време од 8 година може се најбоље оценити из тога, што је број њихов порастао у години 1890. за чешку децу за 111, а за немачку 56. У данашње доба признаје се свуда културна, економска и социјална политичка важност свестраног образовања подмлатка радне класе у продужним школама, призиваје се важност образовања омладине за све позиве у животу, као и за друштво, народ, државу. Садање продужне школе утичу на душевни развитак најширих производних врата, како у погледу општег и стручног образовања, тако и у погледу моралног напретка. Њима је стављено у задатак, да практично образују ону огромну већину омладине, која нема прилике, ни средстава да се васпитава за свој позив на вишим стручним школама.

*

Реформа женских учитељских завода у Чешкој. — Чешки педа-

гошки кругови налазе, да дојакшоњи женски учитељски заводи не одговарају у довољној мери оним очекивањима, која се на њих полажу. Тога ради учињен је с надлежне стране предлог, да се дојакшоњем четворогодишњем женском учитељском заводу дода и пети разред, поглавито ради припреме учитељица за Грађанске школе. Даље се чини предлог за још неке измене, које се односе на саобраћавање учбених предмета захтевима јавности, духу времена и сувременом напретку.

*

Лектор руског језика на прашком универзитету. — За лектора руског језика на прашком универзитету постављен је *Карло Шфенанек*. До сада је на томе месту био одвећ стари проф. Коларж, који је свесрдно радио на упознавању чешке интелигенције са руским језиком и књижевношћу. К. Шфенанек истакао се као зналац руског језика. Написао је нов чешко-руски речник, који ће скорим изаћи из штампе.

*

Чешка Средишна Матица школска. — Друштво Средишне Матиче школске у Чешкој има задатак: да подиже и одржава школе у оним крајевима чешким, где су Чеси у мањини, или где нема школа чешких, те су деца принуђена да уче немачке школе и да се тако постепено однарођују. Од постанка свог до 1900. год. Матица је подигла 127 школа у Чешкој, Моравској и Шлеској и то 2 гимназије, 69 основних школа, 56 забавишта, а уз то потпомаже велики број других школа.

По школском закону у Аустрији, кад се која приватна школа са довољним бројем ђака одржи неколико година, докаже се тиме да је таква школа ту потребна, те мора прећи и на издржавање и старање државе или те земље. На тај начин Школска Матица је предала држави на даље ста-

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

рање гимназију своју у Опави и Угарском Градишту, а тако исто су предале и 23 основне школе и 11 забавишта.

Сад издржава Матица сама 44 забавишта и 45 основних школа; забавишта имају 59 одељења а основне школе 112 одељења, те је број матичиних учитеља и учитељица 172. Сем тога још доста других школа добијају потпору од Матике а без ње не би се могле одржати.

На тај начин Матица чини, те се сваке године од понемчавања чува око 10:000 чешке деце, дајући им прилике да се уче на свом матерњем језику. Матица ова чини велике услуге чешком народу, за то, лепо рече председник Матике на дан јубиларне прославе: „народ чешки неће оставити Матицу своју, а Матица опет неће напустити старање за децу народну.“

По „Bes. Uč.“ — П.

*

Школа за служавке у Прагу. —

Средишно друштво чешких жена намерно је, да у прашком предграђу, Краљевским Виноградима, оснује *школу за служавке*. Ако се та намера чешких госпођа приведе у дело, то ће бити од велике користи не само за служавке, већ и за породице, у чијем се кругу такмичари буду на ходили. Ма да нико неће спорити важност васпитања наших млађих, ипак мало ко обраћа пажњу на то, каквог млађег узима у кућу, ма да тај млађи има јакот и непосредног утицаја не само на гађење и подизање нашег подмлатка, већ и на његово душевно и телесно васпитање.

Школе у Немачкој

Друштва за школску реформу. —

У Берлину су се састала ове године четири велика друштва за преуређење школа. Било је преко 300 чланова на збору, и то из свих немачких области. Већало се о овим предлозима: 1) да

све више средње школе са девет разреда (гимназија, реална гимназија и виша реалка) имају једнака права у погледу на спремање за научне студије и за више државне службе; 2) да се све више средње школе преуреде тако, да три нижа разреда буду свуда једнака, и то без латинскога језика. — Ове тежње потпомаже и немачки цар. Б.

*

Оснивање женских реалака. —

Друштво за женско образовање поднело је друштву за школску реформу у Пруској предлог, да треба основати женске реалке, које би биле у свему онако исто уређене, као и мушке реалке; јер оне би дале солидно опште образовање и женској омладини, и то би била најбоља спрема како за практични позив тако и за научни. Б.

Б.

*

Школска реформа у Цириху. —

У Цириху је усвојена нова школска реформа: обавезна настава продужена је од 6 на 8 година; установљене су нарочите школе за умно неразвијену децу, женскињу је признато право учешћа у свима школским комисијама и т. д. Б.

Б.

*

Реалне школе у Пруској. —

Од 1882. год. све се више умножавају средње школе без латинскога језика. Те године било је у реалкама само 12.795 ученика, а 1899. г. било је 42.407 ученика у 180 школа. — Знатно су се умножиле и заједничке средње школе, у којима у прва три разреда нема латинскога језика, него се место њега учи француски језик, а у вишим разредима дели се школа у три правца: гимназија с латинским и грчким језиком, реална гимназија с латинским и енглеским језиком, и виша реалка без старих језика. У Пруској има сад 25 таквих уједињених школа са 8.875 ученика, међу којима има 3.000 реалаца. — Свега има

45.000 реалаца, 89.000 гимназијста и 27.000 ученика реалних гимназија; дакле има 45.000 нелатинаца према 116.000 латинаца, (као 1:2,5) док је 1882. г. било 12.795 према 118.366 (1:9,3). — Сад у Пруској има 35 виших реалака, а 1890. г. било их је само осам. А кад би реалке имале иста права као гимназије, оне би извесно још боље напредовале. **Б.**

*

Универзитетске студије учитеља основних школа. — Вајмарски министар просвете допустио је учитељима основних школа, који су одлично положили учитељски испит, да се могу уписати за слушаоце универзитета у Јени. — Ово право добили су учитељи у краљевини Саксонској још пре 40 година, на универзитету у Липсици. — И код нас је ово питање покренуто. Академијски Савет наше Велике Школе и нарочита комисија за израду пројекта закона о српском универзитету предложили су, да одлични учитељи могу слушати науке у философском факултету и спремати се нарочито за наставнике Учитељских школа, Виших женских школа и за школске надзорнике.

*

Ручни рад у немачким школама. — Немачко друштво за мушки ручни рад основано је 1881. г. Оно има сад близу 2.000 чланова, и то корпорација, дружина и појединих лица. У Немачкој има сад 1.550 радioniца; сама Пруска има их око 950. Али има мањих држава, у којима још нема радioniца — Немачка заостаје у томе погледу знатно иза Француске, Енглеске, Америке, Швајцарске, Данске, Шведске и Норвешке.

*

Школски лекари. — У војводству Мајнингену постављени су за ову школску годину нарочити лекари за све јавне основне школе. У сваком срезу има по један школски лекар,

кога држава плаћа. Лекари ће ове године прегледати ученике свих разреда, и ученице прва три разреда, а ученице осталих пет разреда прегледаће само по нарочитој жељи њихових родитеља. У будуће прегледаће се лекарски само почетници и ученици осмога разреда, и то два пут у години, у почетку свакога полугођа. Лекарски преглед потпомоћи ће родитељски писмени одговори на постављена штампана питања о разним особинама њихове деце.

*

Латински језик на немачким универзитетима. — У неким немачким универзитетима служе се универзитетске власти још и сад латинским језиком у својим јавним обзнамама. Сад је цар, по предлогу прускога министра просвете, допустио, да се универзитетске власти могу служити немачким језиком, место латинскога.

*

Реформа средњих школа. — Берлинска Техничка Велика Школа поднела је министру просвете предлог, да првих седам разреда буду заједнички за све ученике, а у последња два разреда да се настава дели у чисто хуманистички правац с једне стране, и с друге стране у реални правац, у ком би превлађивали: природне науке и модерни језици.

Школе у Русији

Школа за домаћице у Москви.

— Имаће десетак година како се у Русији покренуло питање о том како да се спрема женскиње за добре домаћице. Приватном иницијативом радило се до сад и успело се у овом погледу ове године, те је отворен нарочити курс за спремање добрих домаћица. Курс овај је у Москви. Главни радник на овом послу је проф. Шебут, познати покретач ове ствари. Циљ поменутог скоро отвореног курса је: спремање добрих домаћица или т. зв.

www.ekoportal.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

економика или управитељница разних пољопривредних послова, као што су повртарство, гајење живине, стоке итд.

Ми мислимо да би и код нас на овом требало што пре почети радити, јер наше домаћице имале би многотом које чему да се поуче; наше куће ретко имају добру и умешну домаћицу, а оне пак које би се хтеле поучити, немају где и од кога да се поуче и упуте у послу наше домаће економије. Зато се народ наш храни слабо више због неумења него због немања, зато нам у кући и све остало иде често траљаво, опет више због неумења него због немања.

II.

*

Руске основне школе. — Године 1896. беше у Русији 78.724 основне школе са 113.984 учитеља и 3.801.133 ученика. Пошто је Русија тада имала преко 126 милиона становника, то су ученици основне школе представљали 3,01% целог становништва (а ученице 1,31% женскога становништва), а у Немачкој 16,41%.

B.

*

Оскудица учитеља у Русији. — У Русији све се више осећа оскудица у учитељима. Зато министарство просвете чини припреме да установи неколико нових учитељских школа, а садање да прошири. Сем тога издата су наређења, да се у појединим губернијама отворе педагошки курсеви од 1. године за учитеље и учитељице који су свршили друге школе, а желе бити учитељи.

Школе у Америци

Катедра руског језика у Чикагу.

— Ове јесени установљена је катедра руског језика на универзитету у Чикагу. Американски министар Крам, у друштво са својим пријатељем Гарнером, ректором универзитета у Чикагу, био је овога лета у Русији да за катедру руског језика ангажује способне и подесне људе. И њихово настојавање

кронисано је успехом, јер ће руски језик још овога зимњег семестра бити достојно заступљен на универзитету у Чикагу.

*

Учитељске плате у Њујорку.

— Сад се ради на том да се учитељске плате у вароши Њујорку овако регулишу: учитељице основних школа и забавишта имаће прву плату 600 долара (3.000 динара), и годишњу повишницу од 40 долара, тако да после 15-о годишње службе буде највећа плата 1200 дол.; а учитељи основних школа имаће с почетка 900 дол., годишње повишнице од 105 дол. а после 12 година службе 2.160 дол. (10.800 динара).

B.

Школе у Швајцарској

Пре кратког времена изашао је из штампе, у Цириху „Годишњак о школама у Швајцарској“ од д-р Алберта Хубера. У том „Годишњаку“ налазе се неколики интересантни подаци о школама, учитељима и настави у Швајцарској. Ова, иначе мала земља, али са вредним народом, обраћа велику пажњу на деце образовање. Како у ученицима бројно, тако и у наставним снагама огледа се напредак, што показују и статистички подаци, које д-р. Хубер износи. У школској 1897|98 години, у најнижим разредима у Швајцарској било је 484.442 ученика, док је у години 1890 тај број достигао до 476.101. Наставна особље за све ове прворазредне ученике био је овако распоређен: од 9912 учитељских снага уопште, мушких је било 6446 а учитељица 3466. Кад се изведе однос учитеља према ученицима, излази, да на једног учитеља долази 49 ученика (у 1890 години било је 51). Па да доста јако у очи, да они кантони, који у просвећености и школовањем предваче, а то су Цирих и Базел, сразмерно највише оптерећују радом своје наставне снаге и од њих изискују највеће услове за рад у школи.

Још је и ово важно напоменути, што у последње време јаче избија на видик: последњих година број учитељица брже и рапидније расте, него број учитеља. Школске 1889/90 године било је у Швајцарској постављено 6196 учитеља и 3043 учитељице. Кантони: Циришки, Гларус, Солотурн, Базел, Шафхаузен, Апенцајл, Ст. Гален, Граубинден, Аргау и Тургау имају по школама државним тако мален број учитељица, да се може сматрати, као да их и нема; док у другим кантонима Швајцарске, а нарочито у онима, што су насељени Французима и Талијанима, учитељство је у врло великом броју заступљено женским радним снагама. Нпр. у Кантону Тесину постављено је само 158 учитеља, а учитељица има 384.

Другоразредне школе имале су у години 1897/98 свега 34.865 ученика а 1362 учитеља. Овде долази у средњу руку 26 ученика на једног учитеља. Обавезне продужне школе имале су 25.688 ученика, а слободне или необавезне бројале су 21.585 ученика. Поред ових постоје и регрутске школе. У њима је, у то време, било 29.586 младих. Ове, регрутске школе, нарочито су јако развијене у Берну, где је највећи број ђака (5810). Приватне школе у Швајцарској су од врло мале, готово никакве, вредности. Швајцарац не даје своје дете у приватан завод. У целој земљи има свега 16.277 ученика у приватним школама, а то је 25% од укупног броја. Према овоме види се, да приватне школе у Швајцарској немају онај значај, који им се придаје.

Средње школе у Швајцарској тако исто добро стоје; у год. 1897/98 било је у средњим школама 22.507 ученика.

Што се тиче издатака на школовање младежи држава је широке руке; буџет за опште школовање у години 1898 износио је 43,587.000 динара, што је, нема сумње, доста знатна сума за становништво, које броји 2,917.749 глава. И кад се постави сразмера

плаћања, износи годишње на једну главу порезе за школовање близу 15 динара (14'90). Издаци на саме најниже школе (прве разреде) изnose 28,204.996 динара, што чини годишње близу 10 динара (9'70). Овде можемо приметити да је тај однос плаћања за школовање сразмерно распоређен: Кантон Циришки даје 19'7 динара, Базел варош 18'1 дин. а Валсе даје само 2'9 дин. од главе. Дакле, један ученик из најнижег разреда стаје просечно 58 динара (у Кантону Цириху 113, а у Фазелу, вароши 170 динара). Кад упоредимо Пруску, која је у години 1896 за народне школе издала 185,917.495 марака, што, сразмерно износи на једну пореску главу издатак 5'84 марке а за ученика 35'50, онда се види, да Швајцарска хита да предвачи и самој Пруској у школовању. Издаци за све школе у Пруској (за народне школе, за средње заводе више школе и универзитете) износили су у години 1896 скупа 275,500.000 марака, што за становништво од 31,855,123 главе износи годишњу суму на школе 7'77 марке. Др. Хубер прави једно поређење говорећи: када би Пруска по сразмери исто онолико издавала за своје школе, колико даје малена Швајцарска, то би за саму основну наставу годишње морала давати 246,195.754 марке, а општа настава стајала би 379,713.066 марака.

М. П.

*

Швајцарске школе. — Године 1897.—98. било је у Швајцарској 484.442 ђака основних школа са 9.912 наставника (6.446 учитеља и 3.466 учитељица). На једнога наставника долази просечно 49 ђака. Број учитељица знатно се умножио последњих година. — У нижим средњим школама било је те године 34.865 ученика и 1.362 наставника. На једнога наставника долази 26 ученика. Обавезне продужне школе имају 25.688 ђака, доброволне продужне школе 21.585, а регрутске школе 29.586 ученика.

WWW.UNIB.RS

— У приватним школама беше само 16.277 ученика. — У вишим средњим школама било је 22.507 ученика. — Издаци за све школе изнели су 1898. г. 43,587.000 динара, дакле 14,9 дин. на једнога становника, јер Швајцарска је имала тада 2,917.749 становника. На саме основне школе издато је преко 28 милиона динара.

Б.

ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Прва Конференција Надзорника Народних Школа.

— Од како је Законом о Народним Школама уведен сталан надзор и од како су постављени школски Надзорници није држан ни један заједнички састанак надзорнички. Због тога је и могло, а и морало бити разноликости у раду Надзорника, а и веједнаке примене Закона о Народним школама. Г. Министар просвете желећи да ту разноликост у примењивању Закона сведе на најмању меру, позвао је све Надзорнике на конференцију која је одржана 14, 15 и 16 октобра у Београду. Конференцију је отворио г. Министар, а даљим радом на њој руководио је г. Лука Лазаревић референат за основну наставу. Ми ћемо у идућим бројевима донети опширнији извештај о раду ове конференције, а за сада само саопштавамо Дневни ред којим се конференција занимала.

1. Грађанска и Девојачка Школа:

а, има ли земљишта за ове школе?

б, јесу ли наставни планови и програми удешени да одговарају потреби?

в, имају ли садашњи наставници потребне спреме за рад у тим школама? допуњују ли своје знање?

г, у каквом ће односу бити надзорник према управитељу Грађанске Школе?

д, је ли похођење ових школа обавезно за оне који се упишу у почетку школ. године?

2. Продужна Школа:

а, отварају ли се ове школе где год има могућности за њих?

б, раде ли наставници с вољом у њима?

в, онажа ли се успех од тих школа?

г, треба ли за све крајеве одредити дане и време раду у овим школама?

д, шта треба чинити, да би рад био интензивнији, успех бољи?

3. Начин прегледа учитељскога рада:

а, колико пута Надзорник треба да обиђе школу?

б, на шта ваља да обрати најјачу пажњу при прегледу?

в, на који начин Надзорник исправља погрешке наставникове у школском раду?

4. Критеријум за оцењивање учитеља:

а, ваља ли узимати у обзир при оцењивању, још што осим постигнутога успеха и начина рада (број разреда и ученика, похођење школе, време које је наставник провео на раду, друге прилике које су могле штетно утицати на рад)?

б, у којој мери треба да утиче на давање оцене рад учитељев у школ. градини, на другим привредним и корисним пословима?

5. Састав школских општина:

а, има ли села која не улазе ни у једну школску општину?

б, шта треба радити да се велике школ. општинне поделе и тим се постигне подизање нових школских зграда?

в, могу ли се одржати интернати по сеоским школама.

6. Прикупљање школског приреза.

а, је ли корисније да се школски прирез предаје непосредно школским благјаницама?

б, има ли сметње да учитељ буде благајник?

в, где ће учитељи да примају плату?

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

7. *Набавка књига и учила.*

а, на какав начин да се врши набавка? да ли подједнако и по селима и по варошима?

б, да нема бојазни да ће се учитељи компромитовати на том послу?

8. *Уџбеници.*

а, на који ће се начин најлакше доћи до добрих уџбеника?

б, смеју ли се пустити у школу књиге које нису одобрене за уџбенике?

9. *Школске књижнице.*10. *Бачке књижнице.*11. *Школске градине.*12. *Одсуства надзорничка и учитељска.*13. *Подизање школских зграда.*14. *Отварање и сјајање одељења.*15. *Ручни рад у основним и Грађанским Школама.*16. *Неуредно похођење школа.*17. *Родитељски састанци.*18. *Школске свечаности.*19. *Школовање женске деце по селима.*20. *Уписивање и исписивање ученика.*21. *Додатак надзорницима на стан, на секретара и на послугу.*22. *Подстицање учитеља на рад за проширење знања, упућивање на познавање околине. Упућивање на израду учила и појединих предмета школскога намештаја.*23. *Бачка лектура као допуна наставе.*24. *Наплата казне новчане за неуредно похођење школе: а, од родитеља; б, од председника, кад не плати родитељ.*25. *Казне над учитељима.*

*

Нови Законски Пројекти. — Како је садашњи Закон о Народној Би-

блиотеци и Музеју већ застарео, а у њему има и непотпуности, то је г. Министар просвете одлучио да првој Народној Скупштини, која се буде састала, поднесе на решење нов Закон о Народној Библиотеци. Комисија која ће израдити пројекат Закона о Народној Библиотеци овако је састављена: Председник комисије г. *Петар П. Ђорђевић*, државни саветник у пензији; чланови комисије су г. г. *Љуба Ковачевић*, професор Велике Школе, *Стојан Протић*, Библиотекар Народне Библиотеке, *Др Михаило Гавриловић*, Државни Архивар, *Ђока Поповић* помоћник Библиотекаров, и *Јаша Продановић* професор Гимназије Краља Александра I.

За Народни Музеј, о коме је до сада био заједнички Закон са Народном Библиотеком, биће израђен посебан Закон, који ће израдити Комисија, састављена из ових лица: Председник комисије: г. *Љуба Ковачевић* професор Велике Школе, чланови: г. г. *Михаило Валтровић* професор Велике Школе и чувар Народног Музеја, *д-р Михаило Гавриловић* Државни Архивар, *Самуило Стевановић* овд. рентије, *Милан Антоновић* архитекта, *д-р Сима Тројановић*, професор Гимназије Вука Стеф. Караџића и *д-р Милоје Васић*, помоћник чувара Нар. Музеја.

На и Државна Штампарија добиће ново преуређење. За израду пројекта законског о преустројству Државне Штампарије састављена је Комисија у којој су: Председник г. *Миленко Марковић*, управник Државне Штампарије, а чланови: г. г. *Живојин Петрић*, професор Вел. Школе, *Аца Станојевић*, власник „Законитости“, *Петар Бабић* рачуноиспитач контроле при Државној Штампарији, *Милорад Павловић*, професор Гимназије Краља Александра I, *Милан Биљчевић*, помоћник уредника Српских Новина, и *Јефта Меденијан*, главни фактор Државне Штампарије.

*

Васпитач у Богословији. — Професорски Савет Богословије изабрао је за васпитача ученика у Богословији за 1900 — 1901 школску годину г. *Драгољуба Поцовића*, професора Богословије.

*

Нови донтор философије. — Г. *Александар Велић* доцент за словенску Филологију на нашој Великој Школи, који је извесно време, ради свога усавршавања у науци, пробавио у иностранству, промовисан је на лајпцишком универзитету за доктора философије. Г. Велић је положио докторат са *одличним* успехом.

*

Мере за поправку домаћег васпитања у Мађарској. — Педагошка секција међународног скупа у Пешти дебатовала је пре неког времена о томе, шта да се ради, те да се домаће васпитање стави на поузданију основу, како би се што боље развило и што јаче унапредило. Том приликом учињен је овакав предлог:

1. Да се васпитање у опште уведе као обавезан предмет на вишим и средњим школама;

2. Да свештенство не пропушта ни где згодне прилике, већ да свуда, где год дође у додир с народом, разјашњава основе здравог васпитања;

3. Да се простонародни списи васпитног правца што обилатије распире у народ;

4. Да о васпитању народа у опште узимају што живље реч и нестручни (политички и други) листови;

5. Да се за родитеље издају и уређују нарочити листови васпитног правца;

и 6. Да законодавство има у виду интересе васпитања при поправци правних односа живота социјалног и породичног; држава и друштво ваља да се брину о деци сиромашних родитеља, као и о деци, коју су родитељи напустили.

Све су то предлози, који се једном морају остварити нешто путем законодавства, нешто опет добровољном друштвеном организацијом и искреним заузимањем појединаца и корпорација.

*

Испитна болест. — Тиче се не оних који наређују испите, него оних који их имају издржати. *D-r. Ignatieff* публиковао је једно дописа занимљиво проучавање о утицају испита на ученике геодетске школе у Constantin-u.

Резултат његова проучавања је, да готово сви ученици за време испита губе од своје тежине.

У већини случајева, ово умањивање тежине превазилази 5 кило код сваког ученика из виших разреда. У нижим пак разредима број ученика који губе од своје тежине диже се до 80%; али је величина губљења тежине код ових, у опште, *незнатнија него код оних из виших.*

Свакако, ово губљење од тежине, *нарочито у доба, када је организам у развртку, и* када би баш требао још да добија, — јесте један врло неповољан појав; и може се рећи, да су сами испити, производећи исте последице као и озбиљна болест, — права болест.

Узев у обзир ове податке Д-ра Игњатјева, а и то, да је и код ђака тежење и по развиће духа пробитачније оно знање, које се стекне *редовним и озбиљним радом преко године*, — то није онда чудо, што се у новије доба увело у праксу да годишњих испита по средњим школама — изузев вишег и нижег течајног испита — и нема за добре, но их има само за „сумњиве“ ђаке; па и ту при испитивању мора се водити озбиљна рачуна о томе, да је тада готово сваки ученик као у некој врсти „испитне грознице и нервозе.“ А нема сумње, да је још од не мањег значаја и то, што је без редовних годишњих испита лакше наставницима убедити ђака, да

WWW.UNI
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

му је редовном раду и учењу главни пример његово васпитање и образовање а не одена и сведоџба. М.

*

Учитељски испит из Науке о здрављу у Енглеској. — Учитељи у Енглеској полажу испит из науке о здрављу по овоме програму: 1. *Наука о човечјем здрављу и најпотребнија и најнеопходнија физиолошка знања.* Ту долази: храна, одело, телесна вежбања, повреде у школи, основна знања о заразним и другим болестима. 2. *Школске и приватне грађевине;* земљиште, зграда, снабдевање родом, пушници, одводњавање и канализирање зграда, грејање, осветљење, вентилација. Највећи лекарски енглески часопис „The Lancet“ примећује по овоме предмету, да се учитељи морају упознати са основима целокупне Науке о здрављу, јер ће само тако моћи поучити своје ученике у ономе, што им је од неопходне важности по цео живот.

*

Женскиње у Швајцарској и у Америци. — Какав је положај женскиња у Швајцарској и у Америци, најбоље расветљују ова факта: на универзитету у Швајцарској уписано је 555 слушалица, а у Америци женскиња лекара има 4.506, од којих једна долази на 15.000 становника, с платом чак до 6.000 динара годишње.

*

Домаћа сѐла за читање. — У Француској у месту Аспизану учитељ Рукет почео је да приређује у појединим породицама вечерња сѐла за читање корисних књига. На таким вечерњим селима, у кућама појединим чита у вече какву књигу или он сам, или које старије дете, младић или девојка. Та читања и разговори о оном што је читано трају обично 1—2 сата. Овако забављање у породици добија све више пријатеља у Француској, а пример овај заслужује да се

на њега и ми угледамо. Јер код нас се одиста мало чита и мало се свет књигом користи, а на овај начин књигом би се и неписмени могли доста користити. П.

*

Издаци на школе у Аустрији и Прусској. — Ако се упореде издаци које на своје школе чине Аустрија и Пруска, онда поређење овако излази:

	Аустрија	Пруска
На велике школе	5,000,000 ф.	8,400,000 ф.
„ средње „	7,500,000 „	18,600,000 „
„ стручне „	6,500,000 „	6,000,000 „
„ народне „	34,000,000 „	106,200,000 „
Свега	53,000,000 ф.	139,200,000 ф.

*

Учитељ основне школе — почасни доктор. — Ретко одликовање добио је ту скоро штокхолмски учитељ *Густав Флинк*. Универзитет у Упсали има права да дарује титулу почасног доктора личностима, које су стекле заслуге било за науку, било за вештину или за место своје. Густав Флинк као учитељ основне школе посећивао је универзитетска предавања као приватан слушалац. Учио је нарочито Хемију и Минералогiju. Год. 1883. узео је учешће у једној експедицији на Гренланд, па се задржао дужи на Исланду испитујући тамо минерале. После је предузимао 7 пута путовање на Урал, а последњи пут био је опет на Гренланду. Испитивања своја у овим путовањима изнео је у више својих научних дела, а уредио је и нарочиту врло богату минералoшку збирку. Титулу почасног доктора одиста је заслужио радом својим. П.

*

Мењање идеала образовањем. — Берлински професор д-р *Паулсен* држао је предавање о том у Килу. Он налази, да су се у немачком образовању истакала до сад три идеала један за другим: 1) клерикални или црквено-латински; 2) дворски или модерно-француски; 3) грађански или хуманистично-јединствитички, који вла-

да у 19. веку. Ну сад се јављају нови правци: а) национални, б) демократски, в) реалистични. За сад је национални правац најјачи; он влада нарочито у основној школи. У Француској је овај правац још јачи. За наставу је матерњи језик неопходно потребан. С тога се Данцима (иа и Пољацима) не може наметнути немачки језик, и због тога не би требало да страда основна школа. И у вишој школи опажа се национални правац; стари језици уступају првенство матерњем језику. Стари се језици толико ограничавају, да је већ сумњиво, да ли учење истих има важности за образовање. — У почетку 19. века владале су философија и филологија; а сад владају реалне науке: медицина и природна наука. Сад се и омладина не одушевљава за оно што је идеално, него за оно што је реално. — Потребно је да сви чланови народа учествују у духовном животу. С тога заводи за народно образовање треба да се развију тако, да продуже образовање омладине и после свршене основне школе, од 14. до 20. године живота. То треба да се оствари у новом веку.

Б.

*

Народне школе. Како стоје основне школе у неким државама може се видети из овог упоређења, које доноси „Mies. paedag.“ Једна школа долази у Америци на 210 становника, у Норвешкој на 270, у Швајцарској на 336, у Шведској на 443, у Француској на 473, у Италији на 516, у Шпанији на 560, у Данској на 728, у Немачкој на 826, у Португалији на 848, у Холандији на 1015, у Белгији на 1070, у Енглеској на 1203, у Грчкој на 1245, у Аустрији на 1350, у Румунији на 1754, у Бугарској на 1784, у Русији на 2196. (При овим бројевима ваља имати на уму да једна школа може имати већи или мањи број ђака).

Статистика неписмених опет казује да на 100 становника има неписме-

них (рачуна се на 100 становни преко 6 год. старости): у Форталбершкој 3, у Чешкој 6, у Аустрији 6, у Моравској 7, у Тиролској 7, у Салцбуршкој 8, у Шлеској 9, у Штајерској 19, у Трсту и околини 22, у Корушкој 29, у Крајини 33, у Приморју 39, у Галицији 67, у Буковини 79, у Далмацији 82. Просечно у Аустрији дакле долази 29% неписмених, а то износи око 7 милиона људи који не знају читати и писати. У осталим државама долази овако: у Шведској има само 0,6 процента неписмених, у Норвешкој 0,8, у Шведској 0,9, у Немачкој 1,4, у Холандији 1,6, у Енглеској 15 итд. **И.**

*

Образовање шегрта у Немачкој и Шведској.

— Јужно Немачке државе и Швајцарска живо се старају, да се шегрти разних заната што боље и свестраније спреме у својим радионицама. Тога ради заводе се добровољни или обавезни шегртски испити; приређују се изложбе радова шегртских, израђених под строгим надзором, и награђују се сви они мајстори, који своје шегрте изуче по пропису. Тако су у Виртембершкој лапске године положили испит 1619 шегрта у 80 и неколико градова. Према прошлим годинама број шегрта за испите пријављених знатно се повећао. Практични део испита показао је необично добар резултат, али део писмени, нарочито код оних који нису походили продужну школу, није задовољно. Виртембершки индустријски листови изражавају се о томе овако: „Ко је само ма и површно посматрао развитак наших заната, доћи ће до непобитног уверења, да данас никако није довољно изучавати занат само на практичној основи. Нашем занатлији погребно је данас много више и знања и умења по пређе, ако хоће да се одржи у овако оштрој такмичкој борби. Он мора бити не само добар занатлија, него и добар цртач као и добар рачуница; он се мора престо-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI...

јано усавршавати, допуњујући своје историјско и практично знање“...

С.

*

Друштва матера. — У Северној Америци, готово у свакој већој вароши установљавају се нарочита друштва матера. Друштва та баве се само питањима о васпитању деце. Да би се видело чиме се баве таква друштва, наводимо овде само нека питања, која су на скуповима тих друштава расправљана: Одговорност родитељска. Дечје игре. Етика са гледишта куће и матере. Деца и позориште. Дечје забављање. Рђава друштва. Како се деца уче лагати. Дечја нарав. Страх. Историја и њен значај за васпитање. Полазак у школу. Непослушност и њени узроци. Како се деца уче штедљивости. Пића. Одело. Дечје болести. И т. д.

Да би оваква друштва и код нас била преко потребна, о том не треба ни говорити, него би требало настати да се бар што у том правцу почне. Ово је прече и мајкама приличније од онога спремања за коњске трке, где и наше женскиње чешиће узима учешће, не помишљајући да је матери прва и најважнија дужност — дете.

II.

*

Образованост у Јапану. — Јапан све више даје доказа да је напредна и културна земља. На образованост обраћа се сваког дана све већа пажња. Данас излази у Јапану 745 часописа. А вреди поменути, да су у почетку издавачи новина били и смрћу кажњавани. Једна фирма Охаси издала је за 13 год, 100.000 свезака књига и основала је пет месечних листова, од којих се „Тајо“ и „Bungeikugubi“ штампају у 150.000 комада.

Образовани људи, разуме се, да тамо имају знатан утицај на развитак индустрије и трговине. Како се пак Јапанци старају за здравље народно

то би могло бити пример нама у Европи. Пре кратког времена нпр. било је цело место Текхан порушено и на другом месту изнова подигнуто за то, што је старо седиште било у нездравом мочарној околини.

II.

*

Образовање америчких Црнаца.

— За последњих 35 год. смањило се проценат неписмених Црнаца за 45, дакле скоро за половину. У народним школама има пријачке деце за 1½ милион. У вишим школама има их 40.000, а 30.000 Црнаца су наставници. Од њих 1206 посветили су се образовању класичком, 1200 природним наукама, 1000 трговачким наукама, а укупно 17.000 њих су добили академско образовање.

Књижица једна коју су Прици основали има 25.000 свезака. Ту је 300 књига које су Прици написали. Даље имају 3 часописа у свескама и 400 новина.

Многе земље у Европи могле би позавидети образовању Црнаца у Америци.

II.

Ситне белешке са Париске Изложбе

Биљни модели. — У америчком одељку за наставу има лепих, стаклених биљних модела. Израђени су врло тачно. У боји су. Сваки је на засебној табли. Према потреби поједини делови су увећани. Рекао бих да су непрактични. Не могу се дати деци у руке, а тим већ губе од своје наставне вредности.

* * *

Збирка штетних инсеката. — У луксенбуршком павиљону изложена је врло инструктивна збирка штетних инсеката, који нападају воће и биље у опште. Сваки је инсекат препарисан заједно са оним биљним делом који напада. На појединим моделима умештени су биљни органи

онако, како то сâм инсекат ради. Поред многих савршених инсеката, наводи се и њихова ларва, нарочито ако је сама ларва штетна. Има 55 кутија са 76 разних врста. Све је прегледно. За нашу Ратарску школу и пољопривредне курсеве који се чешће одржавају, овака би збирка била од неоцењене вредности.

* * *

О ручном раду у *Шведским школама* писано је и сувише. Не мислим о томе написати ни једне речи. Ништа друго. У њиховом школском одељку наводи се намештена школска кујна са целим прибором. У њој су девојчице вежбају кувању; у њој су сви предмети потребни потоњој домаћини. Оваке се кујне наводе уз њихове школе.

* * *

У *Угарском павиљону* и у одељку за наставу има врло много интересних предмета. Мора се признати да су се наши суседи били упели, али су и успели, да што потпуније изнесу напредак у свима правцима свог државног живота.

У одељку за наставу изложено је најновије дело угарско о птицама. Слике су колорисане; издање у опште укусно и врло корисно. Изложило га је њихово орнитолошко друштво. Оно је изложило и једну карту распрострања разних птичијих врста; друга је карта распрострања разних птица селица.

* * *

Чување географских карата. —

У овом одељку сам видео како се лепо чувају а и подесно употребљавају географске карте. Да покушам изнети и то укратко. Горња страна сваке карте има подуже чисто платно. Утврђено је за ваљкасти штап картин. И доњи је штап ваљкаст. Крајеви горњег штапа имају гвоздене осовине, које леже у гвозденом лежишту. Лежишта има више. Поређана су на две-

ма гвозденим шипкама, које полазе из зида. Боље би било да су утврђене на нарочитом стативу. У горњем делу постоји механизам, који савија карту кад је потребно. За доњи штап је утврђен ланчић, о коме виси дрвена дршчица, са именом картином. Кад треба карту развити, повуче се за дршчицу и карта се развија и спушта до потребне висине према ученичком узрасту. Тако се и карте боље очувају, а и деца мање напрежу очи. Практична и препоручљива ствар. Израђује се у Пенти.

* * *

Модели за геометрију. — Врло је лепа збирка модела за геометријску наставу. Модели за пројекцију направљени су од тананих лискунових плоча; линије су представљене разнобојним концима. Прости су, да би их вештији наставници могли и сами направити.

* * *

Учила за зоологију. — Потпуна им је и збирка учила за природне науке. Има лепих и инструктивних примерака. У место да се дуго деци прича о инсектима, који на лешевима живе, износи им се мртва сеница са инсектима на њој. Све је ово тако пажљиво препарисано, да изгледа као да се тај моменат посматра у самој природи.

* * *

Чување зоолошких препарата. —

У овом одељку видели смо како се практично чувају зоолошки препарати. Све је у стаклету.

За суво препарисање треба животињу лепо препарисати и дати јој што природнији положај. За тим се уноси у ту стаклену кутију. Она је састављена из два дела — доњег већег и горњег мањег. Доњи део је равна облика; обично је четвртаст. Средина има кружно издубљење. Ту се метне нпр. осушени тврдокрилац. Ноге му се утврде за стакло бистром

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBELRS

гумом. За тим се животиња покрива испушченим стакленим поклопцем. Он иде на завој и херметички се затвара. Живим инсектима — штеточницама апсолутно је немогуће ући у ову кутију.

Припарати у шпиритусу такође се чувају у судовима овака облика. Овде је поклопац и ленок утврђен за доњи део кутије.

Овакав начин чувања зоолошких објеката, двојак је практичан. Сам предмет се може дуго одржати и очувати од квара. Кутија се може дати детету у руке да непосредно посматра предмет са свих страна не додирujući га.

Кутије су јевтине, да би их могле набавити и наше школе.

Колекција у којој је ово било изложено својина је: Société Française „Photocol“ 3. rue Rossini.

* * *

Интересан глоб. — Да споменем неколико ситница из француског одељка за наставу. Поред многобројних и разноврсних глобова за географију, изложен је и један глоб од хартије. Савија се и чува у омањој кутији, која личи и обликом и величином на кутије за цигарете. Кад хоћете да се послужите глобом, надувате га ваздухом, и имате глоб осредње величине. Подесан је за пошеће. Стаје само 5 динара.

* * *

Мравињаци. — Докле се дотерало са очигледношћу и проучавањем живота животињског, могло се видети и на Изложби. У одељку Музеја за природне науке има шест вештачких мравињака, у којима се негују и посматрају живи мрави. Мравињаци су четвртасти, личе на велике опеке. Од пловаче су. У њима су направљена вештачка одељења и ходници. Мрави су их употребили према својој нахођењу. Ту им је плоднште, ту одељења за топлије и хладније дане итд. Горња страна је поклопљена стакле-

ном плочом. Преко ње је застор. Мравињаци су обешени о зид, као што се слике вешају. Исписао сам и врте које се негују. То неће имати интереса за читаоце.

Мравињаци у одељењу за експерименталну зоологију. Изложио их је Ch. Jager. **Љ. М. Д.**

ИЗ ШКОЛСКЕ ХИГИЈЕНЕ

Швајцарско друштво за чување здравља школске деце. — Прошле године основано је у Швајцарској нарочито друштво, коме је задаћа да се стара за здравље школске деце. Чланови су тога друштва махом учитељи, хигијеничари, лекари, архитекти и др. Први члан друштвених правила гласи: „Циљ је Швајцарском друштву за чување здравља школске деце, да честим састанцима измењује наглед о свима питањима, која се одnose на здравље школске омладине, као и питањима која у опште заседају у школску хигијену у Швајцарској.“ Друштво ће ради постигнућа истакнутог циља често приређивати јавне зборове и излавати часопис „*Jahrbuch für Schulgesundheitspflege*“; приређиваће такођер и јавна предавања, одређиваће награде за најбоље радове на томе пољу и издаваће популарне списе за народ. Часопис пак доносиће реферате о тим зборовима и састанцима, саопштаваће све мере, које се предузму ради јаче заштите из области школске хигијене. Чланови друштва у кантонима држаће према потреби своје скупове и обраћаће поглавиту пажњу на стање школа у својим подручјима. Председништво и одбор бирају се на три године. Средства за свој рад прилике друштво: 1. из чланских улога, 2. државне субвенције, 3. чисте добити својих публикација и 4. разних поклона.

*

Сокољство — чешна друштва за телесно вежбање. — Главни одбор чешког друштва за телесно вежбање приређује низ јавних предавања у Прагу с овим програмом: *Историја телесног вежбања* (д-р Шајнер), *О развоју чешких соколских друштва* (д-р Ј. Вањичек), *О значају телесног вежбања и његовом утицају на организам* (д-р Панирек), *О педагошком значају телесн. вежб. омладине* (Ј. Кленка), *Хигијенски захтеви локала за телесно вежбање* (Д. Чижек), *О потребиности телесног вежбања за занатл. омладину* (Ф. Машек). Предавања се држе сваке друге недеље, рачунајући ту и свечанике. Сокољство је у Чешкој веома zgodна организација за одржање телесног стања здравља. Оно је у исто доба једино демократско поприште, где могу слободно долазити у додир појединци најразличитијих редова друштвених у племенитом циљу. Ако се у опште хоће да Сокољство што дубље продре у народ, онда у томе мора предњачити интелегенција и у редовима соколским тако се кретати, како то захтева дух соколски. Само је на тај начин и могло Сокољство ухватити тако дубока корена у чешком народу, да данас нема у Чешкој скоро ни једног повећег села, где не постоји Соколско удружење.

*

Деца и алкохолна пића. — Бечки клиничар, дворски саветник проф. д-р Нотнагел изразио се пре неког времена на једном од својих предавања о алкохолним пићима од прилике овако: „Не стојим на становишту оних, који, узгред буди речено, тако често употребљавају алкохол, ма да и у незнатном облику. Према физикусу енглеском на прим. бадемово млеко, које се тако често код деце употребљава, садржи до четири од сто шпиритуса. Но нешто вам морам ставити на срце: тежак је то грех давати деца ракију, пиво или вино. До четрнаесте године не би требало ни

једно дете да пије ни вино, ни пиво, ни чај, ни каву. То су раздражљива пића, која уде свакоме детету. То је злочин када се тврди да вино храни, а махнитост када лекар вели да црно вино боље храни од белог. Деца нису потребна раздражљива пића; шта више нека су од њих и од големе штете. Молим вас, господе, да ово што вам рекох имате добро на уму у својој лекареској пракси, јер страховита нервоза нашега доба лежи баш у прераној употреби алкохола.“

*

Морално опадање омладине и мере за поправку. — Као што се махом свуда примећује, морално опадање омладине раста с дана у дан. Тим поводом пише један педагошки лист ово: „Последњих година статистичари посвећују нарочиту пажњу злочинима омладине. Злочини омладине сразмерно су већи за шест од сто од злочина које су извршили одрасли. Премисља се о разним начинима, како да се та зла појава ограничи и сведе на мању меру. Између осталогa предлага се принудна настава под надзором државе и друштва, било то у нарочитим заводима или у породичним круговима. Предлог хоће да ослободи угрожену омладину из рђаве и опасне средине бар до 18 године. Даље се износи, да иницијативу за васпитање такве омладине и надзор над њом има и води нарочити турски одбор, да се оснују окружне школе за васпитавање, које би биле у органској вези са школским властима. Трошак за те школе или да сноси држава сама, или заједно са округом и општинама. Агитацију за похођење тих школа требало би да развију у првом реду свештеници и учитељи, на онда месне власти, јер су они у најбољој могућности да сазнаду за оне морално пале индивидуе из редова омладинских, које слабљавају своје другове, сметају реду и поретку како у школи, тако и мимо њу.“

*

Телесно вежбање за женскиње.

— „Соколски Весник“ доноси у првоме овогодишњем броју свом расправу др-а *К. Герсона*, коју овде у кратком изводу саопштавамо.

Утезање грудног коша веома убитачно дејствује на организам жена и девојака. Оно им одузима снагу и срчаност, јер необично притеже: срце, плућа, црну цигерицу и желудац. На тај начин ксежава се радња тих органа, која је неопходна за телесни развитак. Устезање грудног коша спречава ширење плућа у довољној мери, те се на тај начин успорава дисање. Због тога плућа не могу у довољној мери да приме из ваздуха кисеоник и угљену киселину ради обнављања крви. А рђава крв рђаво храни све органе. У исто доба утезање грудног коша изазива мане у срцу, душевну тромост, главобољу, зујање у ушима и рђаво расположење. Стезање пак желудца и црне цигерице изазива желудачни катар, загушљивост, жучне болести, нерасположење за јело, затвор и др. Против таког непријатеља, дужност је лекара и учитеља да се енергично боре свима средствима. А једно од најбољих средстава јесте баш *телесно вежбање*. Одбацивање поменутих утега потребно је тражити не само за време трајања телесног вежбања, већ и за цео живот.

Телесно вежбање најбоље је средство не само за ојачање тела, већ и за облагоурађивање свију облика негових. Нарочито телесно вежбање на справама згодно је за тај циљ. Но треба избегавати одвећ јака узмахивања, јер се њима нежније женско тело сувише замара. Исто тако ваља избегавати нагле потресе, нарочито скакање у дужину. Препоручљиви су само такви скокови, који се изводе поштуно, без наглих прелеза и опасности. При вежбању у опште потребни су чести одмори, да би се мишићи могли опоравити и освестити за даљи рад. Претеран рад њихов може бити само од штете, јер спречава тело у развиту. Због тога се не треба

вежбати до потпуног замора, до потпуног исцрпљења снаге.

Вежбање с *ђулетима* нарочито се може препоручити, јер јако утиче на развијање мишића, нарочито грудних. Јапанкиње, које не носе мидер, имају еластичне, сведене груди и гинка плећа до најдубље старости.

Вежбање с *ђулетима* мора бити спојено с методичним вежбањем дисања, наравно у чистоме zraku. Вежбања дисања ваља да претходе свима другим. За вежбање с *ђулетима* довољно је пола часа дневно, али систематски и без прекида. Нарочито код учитељица треба тражити довољну спрему у погледу телесног вежбања, чије се последице јако опажају код девојака, не само на телу, већ и на души.

Из расправе проистичу, у главном, ови захтеви:

1. Званична забрана ношења телесног одела, нарочито грудних утега (*мидера*);

2. Свакодневно вежбање ученица, у присуству својих учитељица, по пола часа, и

3. Више захтева при испитима учитељица телесног вежбања.

*

Дужности школских лекара у Прагу. — Школски лекари у Прагу имају ове дужности:

а) да почетком сваке школске године испитају и прегледом утврде: колико има ученика кратковидних и нагдувих, па према томе да предложи, коју децу ваља ослободити од телесног вежбања, цртања, певања и ручних радова. У исто доба да одреде, која места у школи ваља да заузму дотични ученици;

б) да бар једном у месецу изврше преглед над школама основним, грађанским и забавишним у своме кругу, па о дечјем здрављу и стању завода у опште поднесу извештај;

в) да издају писмену дозволу, када дете после болести може школу походити и да одреде у коме случају ваља дете ослободити од школе.

Као што се из предњег види, лекарски надзор над школама у Прагу добро је организован. Па ипак чешки педагошки кругови енергично траже јачи лекарски надзор по чешким школама.

ИЗ НАУКЕ

Температура земљишта у великим дубинама. — У Silésie-у код Rybnitzа извршено је једно бушење земље, које је ако не најдубље, а оно бар једно од најдубљих.

До 1600 мет. налазили су на разним нивоима слојеве фосилног угља; испод овога наишли су на аргилошист, за тим се бушење обуставило на дубини 2004 мет. Због тога, што се наишло на врло тврде стене, на кварците, који, као што се зна, припадају ископским шкриљцима из азочког, најстаријег терена. На овој дубини температура земљишта беше 70° С. Дакле и овде се показала истинита она поставка, да од прилике на сваких 30 мет. или управо 28,63 мет. у дубину температура земљишта порасте за 1° С.

*

Сунчева температура. — Према достави, коју је учинио *Warnburg* физичком друштву у Берлину, завршив студију у сунчевој температури, — ова износи 6249° С., а платина се топи још на 1775° С.

*

О пореклу декадног бројног система. — *R. Astier* вели, како није тачно оно до сада опште примљено мишљење, да је наш десетни бројни систем потекао од Арабљана, него да порекло овог треба пренети чак и преко Грчке и Рима код Вавилована, а на основу неке математичке књиге „абака“ која није била до сада позната математичким историчама, а сачувао ју је научар из ренесанса: *Pic-*

rius Valerianus Bolsani. Цифре у њој налику су на клинасте натписе из Ниниве и Вавилона. *Astier* помиње лепу статуу *Goudéa* у музеуму „Лувр“: стари халдејски краљ држи у рукама врстар (лењир) и компас, а на колени једну квадратну таблицу. Да није ова таблица она „абака“? А *Goudéa* да није проналазач десетног система бројања? Свакако интересантна питања за расправљање.

*

О даљини места са којег долази грмљавина. — У опште се узима облакова даљина према интервали времена, које протече, од кад се угледа муња па док се не чује грмљавина, и рачуна се један километар даљине од прилике на три секунде времена.

И констатовано је, да се звук грмљавине не носи даље преко 20—25 Км. Па је зато интересантно дакле указати на једно посматрање тачно и достојно веровања, а које је чињено 2. септембра 1899. г. у *Norden-у*, по коме је 120 секунда прошло између муњеве грмљавине, те према томе грмљавини је порекло на даљини 40 Км.

Нека је споменуто да је посматрање вршено на морској обали, и да облак долазаше ширином.

*

О спонтаном запаљивању сена. — Још нису потпуно одређени узроци спонтаном (само собом) запаљивању сена; јер и ако се у опште ово запаљивање може принисати топлоти, произведеној врењем, не зна се тачно, под којим се погодбама производи ово опасно врење.

Меч је ту скоро важна посматрања о овом питању изнео пред француско пољопривредно друштво.

У равницама, пољопривредници имају навику да сено оставе неколико дана на ливади, и да га у севаке и у магацине унесу само као готово потпуно суво. На против, по планинским местима особито у Вогезима, сено се уноси са још мало сачуване му влаге.

Тада у сенском магацину почиње извесно вреће, које сену даје особиту кавољу: сено добија више укуса и стока га радије и више једе. Шта више, овом праксом, сачувају се најделикатнији а и најхрањивији делови у сену, на име: танке сламке и стаблике, цвеће и лишће, а који се при дужој манипулацији са сеном крзају и дробе у праšину, кад су са свим суви.

Плашници чак такву важност придају томе, да се дакле изврши у магацину вреће сена, да у случају, када је унесено много суво, они ову грешку исправљају, уносећи у сено неколико нарамака зелене траве да се „скува“, веле они. Али баш тада треба припазити, да се сено у магацину само собом не запали, јер је управо тражено вреће узрок овом запаливању.

Да би се ово отклонило, Меч саветује, да се никад не уноси трава истог дана, када је покошена, него тек после пошто је била изложена један дан врелом сунцу; тада ће бити довољно сува. Осим тога, сено треба у магацин слагати све слој по слој сваког дана и слојеви да не буду много дебели.

Најпосле, ако би и поред све нажбе, сено у магацину дошло да тачке врећа да се хоће да запали, тада треба учинити неколико поширих *просека* (*одушака*) у сену које ври, и то ће бити довољно да га охлади, али пре запалења.

*

Утицај Рентгенових зракова на ниже животиње. — Ахенфелд из Régoise-а брижљиво је испитивао о осетљивости ова у нижих животиња према Рентгеновим зрацима.

Експериментатор је изабрао балегара *Scarabaenus stercorarius* L.), муху, пчелу и мокрица (*Oniscus scaber*), које је метнуо у једну кутију *пола од дрвета* пола од *олова*, па је на ову пустио Рентгове, х-зраке,

Сви инсекти затворени у ову кутију, с места побегоше из дрвеног дела, да се скуше у оловном, што дакле сведочи, да дејство х-зракова на њих беше пре непријатно и да се они знађаху добро заштитити.

Да би показао, да дејство х-зракова ови инсекти добро осећају очима, Ахенфелд је, пошто је ослепио неколико животиња, на којима је правни оглед, утврдио, да ове животиње више не бегаху из кутиног дела, кроз која су пропуштани х-зраци.

С друге стране знамо за огледе Weber-а из Cassel-а, који је за све узимао животиње без очију, тако н. пр. ларве од *Argyetes nasicornis*. Извесан број ових ларви био је унео у једну кутију за цигарете, у којој опет беше једна *метална* кутица отворена с једне стране, и све то беше изложено Рентгеновим х-зрацима. После веома кратког времена, ларве се почеше живо кретати, и после једног часа, оне све беху утекле у *металну* кутијцу.

Изгледа дакле да код ових бића, лишених видног чулног органа, Рентгенови зраци чине надражаје на нервне крајке кожног обмотача, који је овде, код ларве тавак и нежан.

М. М. Т.

*

Опадање рада разума у англо-саксонске расе. — Енглески писац Н. Elsdale тврди, да је опадање рада разума у англо-саксонске расе чињеница која не подлежи сумњи. Он наводи, да модерни живот и разне околности у садашњости сметају много индивидуалноме развјутку разума. Један је од битних узрока штетноме утицају спољних околности тај, што су рецептивне и продуктивне способности нашега органа мишљења оштро развијене, те кад се мозак умори у једном правцу, онда не може с успехом да ради у другом правцу. С тога се способности за слободну самосталну продукцију затупљује, кад се развијају неорекидно саме рецептивне спо-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

собности. Ну модерно васпитање у Енглеској бива баш у том правцу. Овде се развија памћење на штету сила расуђивања и уображавања и на штету продуктивности. Млади Енглеz улази у практични живот без оне духовне еластичности, која се развија рационалним васпитањем. — Други је узрок опадању способности за самостално мишљење она грозничава журба, којом се у данашње време сваки посао врши. Ова је нервозна узнемиреност заклето непријатељ свакога дубљег размишљања, сваке темељније студије. Стога се мање траже научна дела; него енглеска публика чита готово искључиво новине, повремене листове и лакше књижевне производе. — Најпосле ваља узети на ум жудњу за богатством и луксузом. Лов на новац поткошава духовне и физичке силе, тако да је озбиљни рад разума често сасвим немогућан.

Б.

УМЕТНОСТ

Изложба слика. — Још је редак и необичан догађај, када Београд може да забележи изложбу буди каквих уметничких творевина. Такав редак догађај збио се ето ове јесени. Госпођица Надежда Петровићева — ћерка г. Мите Петровића, председника Пореске Управе, а студент на сликарској академији у Минхену — изложила је при свршетку месеца августа у дворници Велике Школе својих 37 слика, од којих су 29 оригинални радови а 8 су копије.

Слике су у боји и у цртежима, од којих има самих глава 10; за тим полуфигура, студија из природе и неколико пејсажа из околине Минхена. И сувремени правац, или ако хоћете — манира — *least not least* — *сесисија* овде је заступљена са два примерка: поље са житом и глава једне девојке.

За правац госпођичиног рада од важности је уочити, које је мајсторе изабрала за копирање. Ту је у првом реду Вандајк, по којем је израдила 3 копије, и то Сахрањивање Христово, Сузана у купатилу и једна мала глава (портре), Сатир и портре брата му; па онда Пол Веронез, по чијем је оригиналу копирала Јуинтера и Антонија и, најпосле, Цурборан са св. Францискусом Асиенским.

У овој смерној изложби импоновало је Вандајково Сахрањивање и Рубенсова Јелена, које су у величини оригинала израђене и са сличним оквирима украшене. У оште за оно 15 дана, докле су биле ове сликарске студије изложене, оне су, поред свакојаког укуса, разумевања и гледишта од стране гледалаца, ипак непобитно за сваког утврдиле то: да труд и таленат госпођице Надежде није био узалудан, и да према томе имамо основа за лепе наде по млађану уметницу као и по врсту уметности, којој се она тако вредно одала.

У колико ће ово проверити стручњачка оцена, и ту наша Српкиња може спокојно да продужи своје студије; јер већ данас може она да се позове на веома ласкав суд једног сувременог уметника првога реда, немачког сликара и одличног портретисту г. д-ра Ф. фон Ленбаха, који се о двема копијама у своје писму, датираном у Минхену под 18./8. 1900., овако изражава: *Die von Fräulein Nadezda Petrovitsch gemahlten 2 Copien nach von Dyk sind coloristisch ganz im Sinne der Originale, namentlich die Copie „Grablegung“ finde ich sehr effectvoll und gelungen.* — (Српски: Ове две копије по Вандајку, које је сликала госпођица Надежда Петровићева, испале су јој потпуно за руком односно колорита а у смислу оригинала, а нарочито налазим са веома пуно ефекта израђену и успелу копију „Сахрањивање Христа“).

Према овоме ми само имамо да пожељимо нашој уметници сталну вољу

и истрајан труд, па је успех неће мимоићи, а тада ће и српска нејака уметност тај успех радосно да унесе у листине своје активе, као нову тековину.

Н.

Народно Позориште. — Почетак ове позоришне сезоне донео нам је и промену у управи овим заводом а са новом управом и нове наде и нов рад. На репертоару се нижу једно за другим новитети, од којих је до сад само један био из стране литературе (знаменита руска драма *Жизн*), а остало све српски оригинали. Осим *Пере Сегединца* (Л. Костић), *Цара Проводац* (М. Савић) и *Тако је морало бити* (Б. Нушић) позоришна управа обећава још врло богат избор српских нових оригинала, тако да, ако управа узмогне све их изнети, створиће у ствари читав јак литерарни покрет у српској драмској књижевности.

За похвалу је, међ новинама и покушај управин, да у сликама изнесе српску историју. Овај је покушај успео

и на њ су нарочиту пажњу скренули наши наставници и учитељи.

Као најважнија појава за живот нашег Народног Позоришта јесте одлука Господина Министра просвете и црквених послова да овој установи да нов закон, који ће заменити досадањи, који је толико застарео. У тој намери г. Министар је већ одредио комисију за израду законског пројекта, у коју је именовоа ова лица: за председника г. *Бранислава Ђ. Нушића* заступника управника Народног Позоришта и за чланове, г. г. *Михаила Цукића*, главног секретара Државног Савета; *Драгомира Брзака*, књижевника; *Милована Ђ. Глишића*, драматурга у пензији; *Петра Ј. Петровића*, секретара Министарства просвете; *Јанка М. Веселиновића*, књижевника; *Милорада Гавриловића*, редитеља нар. позоришта и *Језту Угришића*, чиновника Министарства финансија. Ова је намера г. Министрова одиста похвална и Народноме Позоришту обећава нове дане и боље услове за живот и одржање.

ПОКОЈНИЦИ

ДУМ ИВАН СТОЈАНОВИЋ

[РОЂ. 4. (17.) ДЕЦЕМБРА 1829. † 6. (19.) СЕПТЕМБРА 1900.]

У среду 6. (19.) септембра у 6 сати у вече осетио се на далеко по васколиком Српству силан један потрес, који је сваког Србина немилу дирнуо.

Тога се је дана срозала најважнија каријатида, срушио се главни атлант на згради „Српства“ у далматинском Приморју.

Тог је дана дубровачко и далматинско Српство изгубило својег најискренијег и највернијег пријатеља, најспособнијег браниоца и највиђенијег борца — *Ивана Стојановића*.

Шта је био Дум Иван Српству, довољно је познато свакоме брату Србину, и сваки је живо дирнут и искрено тронут смрћу својега ненакнадног борца.

Али време, које све коси, не хтеде поштедити ни тог великана — ваљда да се испуне Ђустијеве речи:

„La morte, che fura i migliori
e lascia stare i rei“

WWW.UNILIB.RS

Родивши се у Дубровнику, у време кад је сваки још живо осећао и и умео да процени знаменитост и интензивност фаталног губитка — губитка своје самосталности, своје самоуправе и своје слободе,¹⁾ умео је Дум Иван, као нико други, да оцени и схвати силу и важност те околности, те се је свом снагом и енергијом племенитог свог духа посветио тешењу и храбрењу својих суграђана, упирући им непрестано погледе ка правцу, у коме их чека спас и нада у бољу будућност. Он је без прекида увек показивао прстом на Српство, које је целог живота волео, проповедао и бранио.

Дум Иван је био католички свештеник, али разумимо се, *свештеник у правом смислу речи*, свештеник, којему су збиља врата била увек отворена свакоме невољнику и сиромашу. И сматрајући Српство, као невиног једног паћеника, којему завидљиви пакосници подмећу без прекида ногу, залагао се из свих сила за њ, као мало ко.

Станац камен, на коме су душмани базирали раздор српског народа, било је *истицање верских разлика*. Душмани употребише код иначе културно ниске масе далматинског, босанског и херцеговачког становништва, врло успешно то подло и лажно знамење, и обмануше велику количину простака и спекуланата, прогласивши и раструбивши, да је Србин само онај, који је православне вере, а да католик и мухамеданац никако не могу бити Срби.

У очајно и опасно ово доба, појављује се у Дубровнику Дум Иван Стојановић, католички прота, као неумитан борац против те спекулативне и тенденциозне пропаганде.

Дум Иван је потпуно схватио суштину свете изреке: „*Брат је мио, које вере био*“, па се је баш нарочито као католички свештеник труднио, да докаже, како вера *не може* и *не сме* да дели и туђи истоимену и истокрвну браћу, па је свуда и увек истицао и нападао безмислицу гложења и трвења једноплемене браће.

Вера, по Дум Ивану, не важи у етнографским питањима никако као одсудна чињеница, шта више, он јој спори и одриче сваку везу са решењем тог питања. За њега су, при процени једног народа, меродавна само три фактора: *језик, обичаји и историја*. На те три чињенице је полагао сву важност и препоручивао, да се оне проучавају и гаје, ако се хоће да дође до озбиљних и темељних резултата. И ту своју теорију бранио је увек живо и са јаким и непобитним доказима.

Он је се у свакој прилици и у свако доба ватрено залагао за *српску мисао*, не марећи и не водећи рачуна, да ли ће то њему лично бити од штете или не.

Та су начела провејавала кроз свакидање његове *речи*, кроз све његове *проповеди* и кроз све његове *списе*.

Његови су књижевни радови скроз патриотски, у намери да поуче и обратe залуталу браћу и да стишају кобну борбу.

Као човек особитог знања и васпитања (он је говорио и писао српски, талијански и латински а разумевао је немачки, француски, грчки и јеврејски језик), био је прави представник некадашње дубровачке школе, што се најбоље огледало у његовим разноврсним књижевним радовима.

¹⁾ Родитељи Дум Иванови живели су и за време Дубровачке републике.

По струци философ и историк, бавио се успешно и књижевношћу, коју нам је знатним зрнењем обогатио.

Његови радови могу се поделити на преводе и прераде с једне стране и на оригиналне саставе с друге стране.

Од превода и прерада најважнији су му:

- 1.) Волтеров Микрогема (Штампано у Босанској Вили).
- 2.) Носоња (по талијанском, из Бокачиа) у календару „Дубровнику“.
- 3.) Аристофанова комедија „Облаци“ (у Словинцу).
- 4.) Де Амичис (разни одломци) у Словинцу.
- 5.) Лесингове басне (у Словинцу).
- 6.) Енгелова Историја Дубровника (у Дубровнику, листу).

Од оригиналних састава главни су му:

- 1.) Цоре (у Словинцу).
- 2.) Жагарац (у Словинцу).
- 3.) Дуко Мали (у Војислављевој Споменици).
- 4.) Госпођа Маре (у Дубровнику).
- 5.) Повјест дубровачке књижевности (у Дубровнику).

Нештампаних и делимично недовршених радова оставио је неколико, нарочито новела, комедија, песама, превода и прерада и т. д.

Као што се види, Дум Ивану је лако било лећи у гроб, јер је свој обод на олтару Српства приложио у обилатој мери, тако, да би он слободно могао за себе применити Хорацијеве речи: *Ehaege monumentum aere perennius!* Али како да се утеши Српство на Приморју, кад га је оставио самохрано у најтежем и најопаснијем времену!?

Велики и племенити Дум Иво, ти си умро, јер си смртан човек, али твоја чиста и узвишена душа лебдеће и даље над Српством, а та нас утеха крепи и јача, да увек идемо твојом светом стазом љубећи и поштујући твој узвишени аманет: Српство.

Лака ти била српска земља, коју си толико љубио!

Др. Л. В. Адамовић.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Г. *Љуба Денић*, виши инжењер из Ваљева, походио је месеца децембра Грађанску Школу у Обреновцу и том приликом поклонио је десет динара, да се за њих купе опаци сиромашним ученицима Грађанске Школе.

Г. *Јохан Хендел*, члан фирме „Сигмунд Сингер и Синови“ из Пеште, приликом забаве, коју је општина обреновачка била приредила на дан 22. јануара тек. год. у корист подизања споменика Милошу Великом, а у част излета VII пука Његовог Величанства Краља Александра I — поред прилога за споменик поклонио је 20 динара, да се овим новцем купи одело двојици ученика обреновачке осн. школе.

Чланови тржишног одбора за преглед сувих шљива из Обреновца, у коме су: г.г. Станоје Милековић, срески начелник, Никола Томић, Настас Тодоровић, Сава Мићић, Јевта Радовановић и Јован Божић, трговци и Сте-

ван Петровић, практикант, уписали су обреновачку школу за члана утемељивача Српске Књижевне Задруге“ и положили 120 динара на име улога.

Г. Милко Борисављевић, начелник среза аријског, приликом доласка у школу добрињску, приложио је (10) десет дин. да се за тај новац претплати на дечји лист „Зорицу“. 10 сиротних а добрих ученика там. школе.

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

ПОЗИВ ЗА УПИС НА ДЕВЕТО КОЛО КЊИГА СРП. КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ

Предавши задругарима и пријатељима својим осмо коло редовних издања Српске Књижевне Задруге, раније него и једно до сад, управа Друштвена отвара упис на ново, девето, коло књига и позива своје поверенике и скупљаче да отпочну купљење, а задругаре и претплатнике да отпочну уплаћивање улога за то коло. Књиге су се већ почеле штампати, те је оправдана нада да ће до Божића бити готови и свима члановима разаслати ови списи:

1. Житије Герасима Зелића, III св., под уредништвом П. П. Борђевића.
2. Песме Ђуре Јакшића, с предговором о животу и раду песникову од пок. Светислава Вуловића.
3. Милан Наранић од Ј. Игњатовића, под уредништвом Момчила Иванића.

4. Причава Вука Дојчевића, од Ст. М. Љубише.

5. Поручени идеали, роман Свет. П. Ранковића.

6. Ивенхое, роман Валтера Скота, у преводу Ч. Петровића.

7. Шта прича планина, од Е. Реклија, у преводу Ђ. Милијашевића.

Још се нарочито моле повереници и скупљачи да што пре свој посао отпочну. Што раније прикупљање чланарине и претплате и слање новца друштвеној благајници потребно је и с тога, што редовно притицање дохода у друштвену благајницу олакшава тачност и брзину свега управина рада, јер јој се само тако даје прилика да на време изда књиге.

Улоги су задругарски: за *добротворе*, који плаћају једном за свагда, 150 динара или круна, за *осниваче* 10 динара или круна, а за *улагаче* 6 динара или круна годишње. Управа свраћа пажњу и повереницима и задругарима: да се добротворски улог може уплатити и у три рока (по 50 динара или круна), а оснивачки улог да свакоме, ко га редовно плаћа за двадесет година доноси после тога доба сва добротворска права. И добротвори и оснивачи који би се претплатили на „Забавник“ добивају за њ лепе корице бесплатно. А као год што у плаћању те две врсте улога може наћи личну корист сваки који је у прилици да толико одвоји на књигу, тако су исто и Српској Књижевној Задрузи те врсте чланова од нарочите помоћи, јер се тек вишком добротворских и оснивачких улога обезбеђује одржање Задруге а уплата од шест динара једва стиже за подмиривање трошкова око појединих кола. С тога управа препоручује свима повереницима и пријатељима да се нарочито заузму за купљење улагача, јер друштву и јесте главни задатак: да не само изда што више и што бољих књига, него и да их рашири међу што већи број читалаца.

Српска Књижевна Задруга у досадашњих педесет и седам књига својих редовних издања дала је задругарима својим списе ових српских писаца који радше пре Вука или у његово време: старих дубровачких лиричара (избор), Доситија (5 свезака), Зелића (2 свеске), Симе Милутиновића Сарајлије, проте Матије Ненадовића, Ј. С. Поповића, Н. Томазеа, В. Атанацковића, а тако исто ових познијих и савремених радника: Ј. Суботића, Ј. Панчића, Ј. Илића, Змаја Ј. Јовановића (2 свеске), Л. К. Лазаревића (2 свеске), М. Живковића, С. Матавуља (2 свеске), Ј. Веселиновића (2 свеске), М. Цветића, А. Гавриловића, Ст. Сремца и Св. Ранковића. Од поуке, поред онога што се налази у свима осталим врстама задругиних књига, добили су читаоци радове: о историји српскога народа (2 свеске), из опште историје, из антропологије, из хигијене, из физике, из геологије и из пољске привреде. Напоследку дала је Задруга из савремене туђе књижевности две словенске приповетке: И. Н. Потапенка и М. Рођевичеве и једну француску: П. Лотија, а од класика списе: Ариостове (4 свеске), Молиерове, Голдсмитове, Елиотове (2 свеске) и француских лиричара XIX века (избор).

У друштвеним магацинима има управа сва досадашња издања још на расположењу пријатељима добрих српских књига; она продаје свих осам редовних кола ономе ко их купи од једном по 48 динара или круна, I, II или IV кола засебно по 7 динара или круна, III по 6 динара или круна, а V, VI, VII или VIII по 10 динара или круна. За VIII, као и за ранија кола, не примају се више *члански улози*. Поједине пак свеске свих кола продају се по одређеним књижевним ценама. Тако исто и поједине књиге лањскога и преклањскога *Забавника* продају се по утврђеној цени (означеној на корицама). Ко жели добити овогодишњи *Забавник*, може се још пријавити и претплату положити.

Српска Књижевна Задруга даје српским читаоцима од постанка свога редовно много више него што је правила вежу; она шта више, лагано али стално, увећава и број и обим својих издања, да би по могућству што јаче потпомогла напредак српске књиге и просвете. Задругина управа са захвалношћу види да том њеном настојању одговара све поузданији одзив читалачки. С тога се она нада, да ће овогодишњи њен одзив наћи у народним редовима једнаку досадашњу свесрдну и дубоку предусретљивост, а још многобројнији одговор.

Председник
Српске Књижевне Задруге,
Н. П. Ђорђевић

Потпредседник,
Жив. Живановић

Тајник,
Љуб. Јовановић

Чланови:

Анд. Николић, Ант. Пантовић, Богдан Поповић, Др. В. Бакић, Јанко М. Веселиновић, Љуб. Стојановић, Др. Свет. Радовановић.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 8 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Претплата се шаље Управи Државне Штампарие Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писаца, враћају.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ПЕТАР Ј. ПЕТРОВИЋ

ШТАМПА
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

Ишагла је из штампе књига

ДОМАЋЕ ГАЗДИНСТВО

— СА 170 СЛИКА —

ПО СВОЈИМ ПРЕДАВАЊИМА НАПИСАЛА

Љубица Сладојевићева

УПРАВНИЦА ВИШЕГ ЗАВОДА ЗА ВАСПИТАВАЊЕ ДЕВОЈАКА

ИЗДАЊЕ КРАЉЕВСКО-СРПСКЕ ДВОРСКЕ КЊИЖАРЕ

МИТЕ СТАЈИЋА У БЕОГРАДУ

У тврдом повезу цена је 6 динара

Књижарима ²⁰/₁₀₀

Књига има 21 табак велике осмине, на финој хартији. Израда је веома лепа, а слике су оригиналне и у нашем народном стилу.

По своме садржају ова је књига јединствена у нашој књижевности. Осим што је неопходно потребна у свакој кући, она је удешена да послужи и као помоћно средство за васпитавање наставницама народних и виших девојачких школа.

За ученице је спремљено нарочито издање у три свеске.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

СРБИЈА У СЛИКАМА

ФОТОГРАФСКИ СНИМЦИ

ПРОФ. Ђ. М. СТАНОЈЕВИЋА

Из своје лепе и богате збирке фотографских снимака, што их је проф. Станојевић, са великим трудом и ретким укусом прикупио из свих крајева наше лепе отаџбине, пробрано је оно што је најлепше да се изнесе пред српску публику и пред страни свет. Предела, грађевине, типови, ношње, обичаји и све, из чега се може познати и проучавати отаџбина Србинова, изићи ће редом у неколико свезака *Србија у сликама*, тако да ћемо за кратко време имати један богат и сјајан албум *Србије*, којим ћемо се моћи поносити.

Прва свеска Србије у сликама изашла је из штампе и својом елеганцијом и укусном израдом пресазимила је свако очекивање.

На скоро пола метра великом формату необично fine, тешке кунст-друк хартије, на којој до данас у Српству није још ни једно дело штампано, нижу се пред вама *шеснаест слика*, све лепше од лепших, међу којима су *четири у живим бојама* израђене, а све, у једном од првих светских уметничких завода. Топла и духовита уводна реч, од професора Богдана Поповића, која претходи сликама, и песнички опис њихов, из пера професора Љубе Јовановића, којим се ова прва свеска завршује, чине ову књигу уметничком и у речи, као што је уметничка у погледу слика, то ће она заиста бити *прави драгоцени украс свакој српској кући и књијници*.

У првој свесци су ове слике:

1. Шумадинка (у боји), 2. Горњачка Клисура (у боји), 3. Манастир Раваница, 4. Водопад „Рипаљка“, 5. Брестовачка Бања, 6. Ужички град, 7. Ручак у сеоској школи (у боји), 8. Вече у околини Ниша (у боји), 9. Пироћанин, 10. Сеоска црква у источној Србији, 11. Лозница, 12. Сеоска кућа у Крајини, 13. Сахат кула у Враћи, 14. Краљево купатило у Врстов. Бањи, 15. Петничка пећина, 16. Улаз у Мајдан Кучајна.

Овако лепој и елегантној књизи цена је само 3 динара.

Препродавци добијају 25% рабата а поштарину плаћа потписата књијжара, којој се ваља и обраћати с поруџбинама.

Д. М. Ђорић

КЊИЖАР

СПРАМ СПОМЕНИКА КНЕЗА МИХАНЛА

